

ПРАВОЗНАВСТВО

(профільний рівень)

**Підручник для 11 класу
закладів загальної середньої освіти**

**Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України**

**Тернопіль
Астон
2019**

УДК 34(075.3)
В19

**Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 12. 04. 2019 № 472)**

Видано за рахунок державних коштів.

Продаж заборонено.

Авторський колектив:

**Ірина Васильків, Валентина Кравчук, Володимир Бурак,
Олександр Марін, Геннадій Волошкевич, Наталія Попова,
Леся Хлипавка, Віктор Іващенко**

Васильків І. Д.

В19 Правознавство (профільний рівень) : підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти / І. Д. Васильків, В. М. Кравчук, В. Я. Бурак, О. К. Марін, Г. А. Волошкевич, Н. О. Попова, Л. М. Хлипавка, В. А. Іващенко. — Тернопіль : Астон, 2019. — 312 с. : іл.
ISBN 978-966-308-756-6

Підручник підготовлено відповідно до навчальної програми з правознавства для 10–11 класів (профільний рівень) закладів загальної середньої освіти, затвердженої Наказом Міністерства освіти і науки № 1407 від 23 жовтня 2017 року.

Зміст підручника містить теоретичний і практичний матеріал, необхідний для формування правових компетенцій відповідно до вікових особливостей учнів, а також практичні завдання для формування умінь застосовувати знання норм різних галузей права у розв'язанні життєвих ситуацій та вибору моделі правової поведінки. Методичний апарат підручника сприяє оптимальному поєднанню в навчальному процесі фронтальних і кооперативних методів навчання, забезпечує системний підхід у розвитку критичного мислення та предметних компетентностей старшокласників, а також реалізації міжпредметних та міжкурсових зв'язків.

Для учнів 11 класу закладів загальної середньої освіти, вчителів.

УДК 34(075.3)

ISBN 978-966-308-756-6

Інтернет-підтримка.

Додаткові матеріали до підручника можна переглянути, скориставшись посиланнями або QR-кодами.

© Васильків І. Д., Кравчук В. М.,
Бурак В. Я., Марін О. К.,
Волошкевич Г. А., Попова Н. О.,
Хлипавка Л. М., Іващенко В. А., 2019
© ТОВ «Видавництво Астон», 2019

ЗМІСТ

Передмова.....	9
----------------	---

Блок II. ОСНОВИ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Розділ 1. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Тема 1. Загальна характеристика адміністративного права України.....	13
§ 1.1. Адміністративне право та адміністративні правовідносини.....	13
§ 1.2. Публічна адміністрація. Переконавання і примус в адміністративному праві.....	19
Тема 2. Публічна служба.....	23
§ 2.1. Публічна та державна служба.....	23
§ 2.2. Державна та муніципальна служба.....	26
Тема 3. Адміністративне правопорушення.....	29
§ 3.1. Адміністративне правопорушення: поняття, ознаки, склад, види.....	29
Тема 4. Адміністративна відповідальність.....	33
§ 4.1. Адміністративна відповідальність та адміністративне стягнення.....	33
Тема 5. Адміністративний процес.....	37
§ 5.1. Звернення громадян та електронні петиції.....	37
§ 5.2. Адміністративне провадження.....	38
§ 5.3. Адміністративне судочинство.....	41
<i>Практичне заняття 1. Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення.....</i>	<i>45</i>
<i>Завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей. Тести – QR-код.....</i>	<i>46</i>

Розділ 2. ФІНАНСОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Тема 6. Загальна характеристика фінансового права України. Вступ до бюджетного права України.....	48
§ 6.1. Загальна характеристика фінансового права України.....	48

§ 6.2. Вступ до бюджетного права України.....	52
Тема 7. Податкова система України.....	58
§ 7.1. Система оподаткування. Платники податків і зборів, їх права та обов'язки.....	58
§ 7.2. Податки та збори	63
§ 7.3. Податкова політика. Відповідальність за порушення податкового законодавства.....	72
Тема 8. Законодавство про банки та банківську діяльність.....	76
§ 8.1. Банківська система.....	76
§ 8.2. Банківська діяльність.....	79
<i>Завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей. Тести – QR-код.....</i>	83

Розділ 3. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Тема 9. Загальна характеристика кримінального права України.....	85
§ 9.1. Кримінальне право: поняття, принципи, джерела.....	85
Тема 10. Кримінальне правопорушення	89
§ 10.1. Кримінальне правопорушення: поняття, ознаки, склад, види, мотиви.....	89
§ 10.2. Мотиви та наслідки скоєння кримінальних правопорушень. Причиново-наслідковий зв'язок.....	92
§ 10.3. Стадії вчинення кримінального правопорушення	95
§ 10.4. Співучасть у вчиненні кримінального правопорушення	97
Тема 11. Кримінальна відповідальність	100
§ 11.1. Кримінальна відповідальність.....	100
Тема 12. Кримінальне покарання.....	103
§ 12.1. Поняття і види кримінальних покарань	103
§ 12.2. Призначення покарання	105
§ 12.3. Звільнення від покарання та його відбування	108
§ 12.4. Амністія. Помилування. Судимість.....	111
Тема 13. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх	117
Тема 14. Відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень.....	118
§ 14.1. Відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень, встановлена Особливою частиною Кримінального кодексу України.....	118

<i>Практичне заняття 2. Розв'язання правових ситуацій на основі положень ККУ – QR-код.....</i>	119
--	------------

Розділ 4. ВСТУП ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Тема 15.Кримінальний процес.....	121
§ 15.1. Загальні засади та учасники кримінального провадження.....	121
§ 15.2. Досудове розслідування у кримінальному процесі.....	124
§ 15.3. Судове провадження у кримінальному процесі.....	129
<i>Практичне заняття 3. Захист підозрюваного, обвинуваченого (підсудного).....</i>	133
<i>Завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей. Тести – QR-код.....</i>	133

Блок III. ОСНОВИ ПРИВАТНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Розділ 5. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Тема 16. Загальна характеристика цивільного права та цивільних правовідносин.....	137
§ 16.1. Цивільне право.....	137
§ 16.2. Цивільні правовідносини: поняття, структура, види.....	140
Тема 17. Суб'єкти цивільних правовідносин.....	146
§ 17.1. Фізичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин.....	146
§ 17.2. Юридичні особи та держава як суб'єкти цивільно-правових відносин.....	151
Тема 18. Правочини.....	152
§ 18.1. Ознаки та умови дійсності правочинів. Реституція.....	152
Тема 19. Представництво і довіреність.....	158
§ 19.1. Представництво.....	158
§ 19.2. Довіреність.....	162
Тема 20. Загальна характеристика права власності та інші речові права.....	165
§ 20.1. Право власності: поняття, зміст, способи набуття і припинення.....	165
Тема 21. Форми та види власності.....	167
§ 21.1. Форми власності. Суб'єкти та об'єкти права власності. Види власності.....	167
Тема 22. Право інтелектуальної власності.....	172
§ 22.1. Право інтелектуальної власності. Патентування.....	172
§ 22.2. Авторське право та суміжні права.....	175

Тема 23. Цивільно-правова відповідальність.....	176
§ 23.1. Види цивільно-правової відповідальності. Відшкодування збитків.....	176
§ 23.2. Особливості цивільно-правової відповідальності.....	180
Тема 24. Загальні положення цивільного процесу.....	183
§ 24.1. Цивільний процес.....	183
Тема 25. Захист цивільних прав і охоронюваних інтересів.....	186
§ 25.1. Види і способи захисту цивільних прав. QR-код.....	186
§ 25.2. Захист права власності. QR-код.....	187
<i>Практичне заняття 4. Звернення до суду у цивільних справах. QR-код.....</i>	188
Тема 26. Зобов'язання у цивільному праві.....	188
§ 26.1. Зобов'язання: виникнення, припинення, способи забезпечення.....	188
Тема 27. Цивільно-правові договори.....	195
§ 27.1. Цивільно-правовий договір: ознаки, умови, види, умови дійсності, стадії укладення. QR-код.....	195
§ 27.2. Характеристика окремих видів договорів. QR-код.....	196
Тема 28. Основи спадкового права.....	197
§ 28.1. Спадщина і спадкування.....	197
<i>Практичне заняття 5. Оформлення спадкових прав. QR-код.....</i>	200
<i>Практичне заняття 6. Набуття права власності.....</i>	201
<i>Завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей. Тести. QR-код.....</i>	202

Розділ 6. ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Тема 29. Загальна характеристика господарського права України.....	204
§ 29.1. Господарське право. Суб'єкти господарювання і суб'єкти господарського права.....	204
Тема 30. Суб'єкти господарювання.....	206
§ 30.1. Суб'єкти господарювання (громадянин, підприємство).....	206
§ 30.2. Господарське товариство.....	210
<i>Практичне заняття 7. Реєстрація юридичної особи, фізичної особи-підприємця. QR-код.....</i>	213
Тема 31. Господарські договори.....	213
§ 31.1. Господарський договір: поняття, ознаки, види, форма, порядок укладення.....	213
Тема 32. Господарсько-правова відповідальність. Господарський процес.....	216
§ 32.1. Господарсько-правове правопорушення і господарсько-правова відповідальність.....	216
<i>Завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей. Тести. QR-код.....</i>	221

Розділ 7. ТРУДОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Тема 33. Правове регулювання трудових відносин в Україні.....	223
§ 33.1. Право на працю. Трудове право. Трудові правовідносини.....	223
§ 33.2. Колективний договір.....	227
Тема 34. Трудовий договір.....	228
§ 34.1. Трудовий договір. Контракт.....	228
§ 34.2. Укладення трудового договору.....	232
§ 34.3. Припинення трудового договору.....	238
Тема 35. Робочий час і час відпочинку.....	244
§ 35.1. Робочий час.....	244
§ 35.2. Час відпочинку. QR-код.....	247
Тема 36. Трудова дисципліна. Дисциплінарна відповідальність. Матеріальна відповідальність працівників за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації.....	248
§ 36.1. Трудова дисципліна.....	248
§ 36.2. Дисциплінарна відповідальність.....	250
§ 36.3. Матеріальна відповідальність. QR-код.....	252
Тема 37. Індивідуальні та колективні трудові спори.....	253
§ 37.1. Види трудових спорів. Індивідуальні трудові спори. QR-код.....	253
§ 37.2. Колективні спори. Страйк.....	254
Тема 38. Оплата праці. Охорона праці.....	255
§ 38.1. Гарантії прав працівників на заробітну плату. Охорона праці.....	255
<i>Практичне заняття 8. Судовий захист трудових прав. QR-код.....</i>	259
<i>Завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей. Тести. QR-код.....</i>	260

Розділ 8. СІМЕЙНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Тема 39. Загальна характеристика сімейного права.....	262
§ 39.1. Сімейне право. Сім'я.....	262
Тема 40. Шлюб. Права та обов'язки подружжя.....	268
§ 40.1. Шлюб. Укладання і реєстрація шлюбу. Шлюбний договір.....	268
§ 40.2. Права подружжя, власність подружжя. Право на утримання.....	270
§ 40.3. Визнання шлюбу недійсним. Припинення і розірвання шлюбу. QR-код.....	277

Тема 41. Взаємні права та обов'язки батьків і дітей	278
§ 41.1. Права та обов'язки батьків і дітей. QR-код.....	278
§ 41.2. Позбавлення батьківських прав: підстави та правові наслідки.....	280
Тема 42. Влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.....	284
§ 42.1. Усиновлення. QR-код.....	284
§ 42.2. Опіка та піклування. QR-код.....	285
§ 42.3. Патронат над дітьми. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу.....	286
<i>Практичне заняття 9. Шлюб неповнолітніх. QR-код.....</i>	287
<i>Практичне заняття 10. Судовий захист прав подружжя. QR-код.....</i>	287
<i>Завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей. Тести. QR-код.....</i>	287

Розділ 9. ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Тема 43. Загальна характеристика земельного права.....	290
§ 43.1. Земельне право і принципи земельного законодавства	290
Тема 44. Право власності на землю	294
§ 44.1. Земельна ділянка та право власності на неї	294
§ 44.2. Добросусідство. Користування чужою ділянкою. QR-код.....	297
§ 44.3. Користування землею. QR-код.....	300
Тема 45. Набуття та реалізація права на землю. Захист власності на землю	301
§ 45.1. Набуття та реалізація права на землю.....	301
§ 45.2. Припинення права власності на землю.....	304
<i>Практичне заняття 11. Відповідальність за порушення земельного законодавства. QR-код.....</i>	307
<i>Завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей. Тести. QR-код.....</i>	308
Предметний покажчик	309
Додаткові підручники, посібники та довідкова література	311

Передмова

Шановні учні та учениці!

В 11 класі ви продовжуєте вивчати профільний предмет «Правознавство», програма якого складається з трьох змістовно-тематичних блоків — «Основи теорії держави і права» (вивчався в курсі 10 класу), «Основи публічного права України» (у 10 класі вивчався лише 1 розділ цього блоку — «Конституційне право України»), «Основи приватного права України». Програмовий матеріал 11 класу передбачає опанування загальнотеоретичних основ адміністративного, фінансового, кримінального права та кримінального процесу України як галузей публічного права, а також таких галузей приватного права, як цивільне, господарське, трудове, сімейне, земельне право. Це відображено у структурі підручника: дев'ять розділів підручника містять 45 тем, передбачених програмою «ПРАВОЗНАВСТВО. 10–11 класи. Програма для закладів загальної середньої освіти (профільний рівень)», затвердженою МОН України у 2017 році, а також матеріали для 11 практичних занять, згідно з програмою курсу. Наприкінці кожного розділу пропонуємо завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей, які можна використати як на початку роботи над темами розділу, так і для підготовки і проведення уроків узагальнення до розділів.

Опанувавши програмовий матеріал курсу, ви зможете орієнтуватись у системі національного законодавства, вміти використовувати положення нормативно-правових актів, пояснювати зміст юридичного документа та шляхи його застосування, а також пояснювати, аналізувати та розв'язувати життєві ситуації з використанням правових знань. Та найголовніше — навчитеся реалізовувати свої права та захищати їх, допомагати іншим людям у захисті їхніх прав, оцінювати та регулювати власну поведінку у різних сферах відповідно до норм права.

Тож пропонуємо вам не лише теоретичний матеріал, а й багато цікавих практичних завдань, що сприятимуть виробленню потрібних умінь і навичок та отриманню нових знань.

Авторський колектив

Побудова підручника

Підручник структурований за розділами, темами та параграфами. Початок кожного розділу виділено *шмуцтитилом* — сторінкою-заставкою, на якій, окрім назви розділу й державних вимог до знань та вмінь учнів, є символічне зображення, що слугує основою для переліку термінів і понять, якими ви оперуватимете після вивчення теми.

Об'єднує теми курсу система рубрик і завдань для роботи у класі чи вдома. Спосіб виконання цих завдань (колективно класом, у парах, групах чи індивідуально), а також форму виконання (усно чи письмово) визначає

Передмова

вчитель. Спеціальні завдання, пов'язані з ілюстративним матеріалом, зацікавлять учнів, які люблять сприймати нове через образи, символи та асоціації.

ТЕМА — структурна частина розділу, яка логічно об'єднує певну частину змісту навчального матеріалу розділу, визначена програмою. Може вивчатися впродовж кількох уроків.

NON SCHOLAE, SED VITAE DISCIMUS — *Не для школи, для життя вчимося* — цей вислів давньоримського філософа Сенеки щоразу на початку вивчення нової теми наголошує, що отримані знання та вміння знадобляться вам у майбутньому.

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

• Це базові терміни, зазначені в очікуваних результатах навчально-пізнавальної діяльності учнів. • Ви повинні розуміти їх суть, знати їхні ознаки та властивості, структурні елементи, вміти застосовувати в усному та письмовому мовленні.

Епіграф, крилатий вислів, прислів'я чи цитата, які слугують ключем до «відкриття» нової теми.

Допомагає пов'язати новий навчальний матеріал із тими знаннями, що у вас уже є, та підготуватися до осмислення нової інформації.

Параграф — структурна частина теми, що містить певну кількість інформації, передбаченої вимогами програми, і розкриває кілька питань теми.

Тим, хто бажає йти в ногу з вимогами часу (так звані «п'ять К»: командна робота, комунікування, критичне мислення, креативність, компетентність), пропонуємо рубрику «Виконайте в команді», завдання якої передбачають умовно-графічну візуалізацію навчального матеріалу, перетворення та зіставлення інформації, використання додаткових джерел інформації та роботу з ними.

Виконайте в команді

Вчіться комунікувати та працювати в команді. Мисліть критично, дійте креативно. Визначайте проблему та шляхи її розв'язання; формуйте ключові компетентності. Учність співпрацювати з іншими, розв'язувати проблеми, знаходити компроміс.

Робота з підручником сприятиме розвитку поняттєвого апарату, індивідуалізації навчання через застосування прийомів самостійної роботи, розвиток й удосконалення предметних умінь, необхідних у майбутній професійній діяльності в правничій сфері.

Для візуальної зручності і полегшення орієнтування в підручнику всі потрібні для опрацювання витяги з нормативно-правових актів виділено зеленим фоном (умовно: «закон — на зеленому»), а жовтим фоном виділено

Передмова

завдання для практичної діяльності — застосування отриманих знань, аналізу правових ситуацій. Блакитним фоном виділено завдання для закріплення знань з теми, а також завдання для формування та перевірки ключових і предметних компетентностей, які завершують кожен розділ. Радимо ознайомитися з ними на початку вивчення розділу та виконувати у процесі засвоєння окремих тем курсу.

Мовою нормативно-правового акту

Ознайомтеся з положеннями нормативно-правового акту.

Дізнайтеся, які приписи встановлено правотворчими суб'єктами для врегулювання тієї чи іншої ситуації. За потреби зверніться до запропонованого інтернет-ресурсу.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Виконайте завдання, запропоновані в цій рубриці, щоб застосувати знання з теми, поглибити засвоєння інформації та сформувати вміння і навички.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Fiat justitia! — *Хай здійсниться правосуддя!* — такими словами в Давньому Римі завершували розгляд судової справи, зачитуючи остаточне рішення суду. Використовуючи набуті в процесі вивчення основ правознавства знання, **розв'яжіть правову ситуацію**, запроповану в цій рубриці, та завершіть свою відповідь словами «Fiat justitia!». Обговоріть результат.

Для закріплення теми

Завдання для узагальнення та повторення найважливіших понять та проблем теми, яку вивчали впродовж кількох уроків. Відповідають очікуваним результатам навчально-пізнавальної діяльності учнів, передбаченим програмою профільного курсу.

Ви можете ознайомитися з нормативно-правовими актами у їхній найновішій редакції за гіперпосиланнями (наприклад, Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору), який набув чинності 21 лютого 2019 року: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-viii>).

Наприкінці підручника вміщено предметний покажчик, список додаткової навчальної літератури. Тести до розділів, матеріали для практичних занять та додаткову інформацію з тем ви можете отримати, скориставшись посиланнями та QR-кодами.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

Учень/учениця:

- *знати:* джерела адміністративного права; суб'єктів адміністративних правовідносин; заходи адміністративного примусу; ознаки адміністративного правопорушення (проступку); види адміністративних стягнень; учасників та етапи адміністративного судочинства; види адміністративних проваджень; етапи адміністративного процесу;
- *вміти:* застосувати знання про адміністративні правовідносини; адміністративне право; публічну адміністрацію; державні служби; службу в органах місцевого самоврядування; адміністративне правопорушення (проступок); адміністративна відповідальність; адміністративне стягнення; адміністративне провадження; адміністративне судочинство; адміністративний суд; звернення громадян і електронна петиція;
- *розуміти:* предмет і метод правового регулювання галузі;
- *провадити:* справи за провадженням, зв'язані та скарги громадян;
- *набути:* спеціальні навички перекладати в примусу в адміністративному суді;
- *вміти:* працювати на причоткованій державній службі;
- *вміти:* пов'язані можливості адміністративного права в управлінських правовідносинах; значення права громадян на участь в державному управлінні;
- *характеризувати:* права і обов'язки державних службовців, службовців в органах місцевого самоврядування; види адміністративних правопорушень (проступків); етапи провадження у справах про адміністративні правопорушення (проступки); етапи адміністративного судочинства;
- *вміти:* знати і розуміти значення правових ситуацій

ТЕМА 1. Загальна характеристика адміністративного права України

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- адміністративні правовідносини; • адміністративне право, • публічна адміністрація; • джерела адміністративного права; • суб'єкти адміністративних правовідносин; • заходи адміністративного примусу; • предмет і метод правового регулювання галузі; • співвідношення переконання й примусу в адміністративному праві; • позитивні можливості адміністративного права в управлінських правовідносинах.

«Бережи порядок, і порядок збереже тебе».

Латинський вислів

§ 1.1. Адміністративне право та адміністративні правовідносини

1.1.1. Поняття адміністративного права

Розпочинаючи вивчення адміністративного права, звернемося до значення терміна «адміністрація», яке походить від латинського *administratio*, що в дослівному перекладі означає «управління». В юридичній літературі є чимало визначень поняття «адміністративне право». Доцільним, на наш погляд, є таке:

Адміністративне право — це окрема провідна галузь у правовій системі України, що врегульовує суспільні відносини у сфері державного управління.

Щоденно наша поведінка у транспорті, громадських місцях, закладах визначається багатьма правилами. Це правила внутрішнього розпорядку, пожежної безпеки, дорожнього руху, норми водокористування, санітарно-гігієнічні та інші. Вони є сферою впливу адміністративних установлень, звідси **предметом** адміністративного права є суспільні відносини, що виникають, здійснюються і припиняються у сфері державного управління.

Основні органи
державного
управління

- Президент України
- Кабінет міністрів України
- Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади
- Рада міністрів Автономної Республіки Крим
- Місцеві державні адміністрації
- Виконавчі органи місцевого самоврядування

Розділ 1. Адміністративне право України

Варто зауважити, що не всі суспільні відносини у сфері державного управління та діяльності його органів регульовані нормами адміністративного права. Їх класифікують залежно від особливостей його учасників:

- між різними органами виконавчої влади по вертикалі, тобто коли один із них організаційно підпорядкований іншому (наприклад, МВС України та його структурні підрозділи);
- між непідпорядкованими один одному органами виконавчої влади (наприклад, між окремими міністерствами чи УМВС України різних областей);
- між територіальними органами виконавчої влади та установами, підприємствами, організаціями, що є в їх підпорядкуванні;
- між органами виконавчої влади держави та громадськими об'єднаннями;
- між органами виконавчої влади держави і громадянами.

Адміністративне право		
Предмет адміністративного права — суспільні відносини, що виникають, змінюються і припиняються в сфері державного управління: <ul style="list-style-type: none">• у ході організації виконавчо-розпорядчих органів• у процесі їх управлінської діяльності• під час здійснення організаційної діяльності керівниками державних та місцевих органів• у ході організації місцевої влади• під час діяльності громадських організацій	Методи адміністративного права — засоби та способи, за допомогою яких здійснюється правовий вплив на предмет адміністративного права засоби: адміністративно-правовий примус, зобов'язання (приписи), заборони, дозволи способи: <ul style="list-style-type: none">• авторитарний (нерівність сторін адміністративних правовідносин — владний суб'єкт управління та підлеглий об'єкт управління)• субординаційний (надання суб'єктом управління згоди на дії об'єкта управління)• координаційний• реординаційний способи впливу	Особливості відносин, що є предметом адміністративного права: <ul style="list-style-type: none">• виникають у результаті державної владно-управлінської діяльності• суб'єктом таких відносин є орган публічної адміністрації• їх виникнення, припинення, зміна є результатом свідомої, вольової, цілеспрямованої діяльності

В адміністративному праві основним є *імперативний метод* правового регулювання, що реалізується шляхом використання:

- *приписів*, тобто вказівки щодо обов'язкового вчинення певних дій;
- *дозволів*, тобто надання можливості вибору поведінки учасникам відносин у межах умов, передбачених адміністративно-правовими нормами;
- *заборон*, тобто покладення юридичного обов'язку утримуватися від учинення певних дій.

1.1.2. Джерела адміністративного права

Джерелами адміністративного права є ухвалені уповноваженими органами акти правотворчості, що складаються з адміністративно-правових норм або містять хоча б одну з таких норм. Провідну роль у системі джерел адміністративного права відіграють Конституція та закони України, оскільки, маючи вищу юридичну силу, вони є базою для появи нових джерел зазначеної галузі права. Також до джерел адміністративного права можуть бути віднесені рішення Конституційного Суду України. Окремі адміністративно-правові норми можуть тлумачитися або визнаватися ним такими, що не відповідають Конституції України (фактично скасовуватися).

Джерела адміністративного права можуть мати загальний, галузевий, місцевий або внутрішньо-суб'єктивний характер.

ДЖЕРЕЛА АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА УКРАЇНИ
Конституція України
Кодекс України про адміністративні правопорушення (КУпАП)
Кодекс адміністративного судочинства України (КАСУ)
Земельний кодекс України
Митний кодекс України
Закони України
Нормативно-правові акти Верховної Ради
Укази і нормативні розпорядження Президента України
Постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України
Міжнародні договори та угоди
Акти центральних органів виконавчої влади України
Акти місцевих державних адміністрацій
Рішення рад та їх виконавчих органів

1.1.3. Адміністративні правовідносини

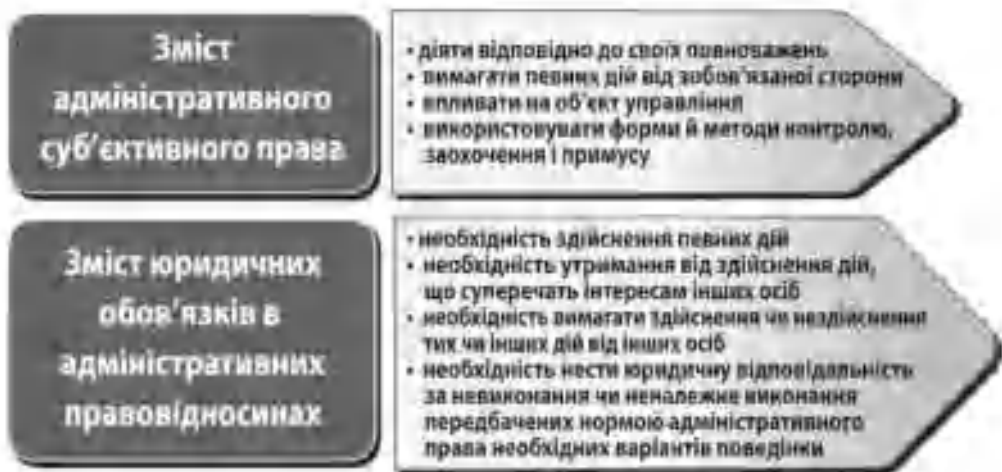
У процесі реалізації функцій держави, її органів і посадових осіб виникають органічні зв'язки між учасниками, що потребують правового регулювання за допомогою адміністративно-правових норм, які перетворюють їх на адміністративні правовідносини.

Адміністративні правовідносини — це суспільні відносини, що виникають у сфері державного управління та урегульовані нормами адміністративного права.

Складниками адміністративно-правових відносин є: суб'єкти, об'єкти та зміст. **Суб'єктами** адміністративних правовідносин виступають державні органи (насамперед Верховна Рада України, Президент України, органи виконавчої влади), органи місцевого самоврядування, а також юридичні особи, наділені повноваженнями у сфері державного управління. **Об'єктом** виступає управлінська діяльність у сфері державного управління.

Зміст адміністративних правовідносин має двоїсту природу, тобто є одночасно юридичним і фактичним. **Юридичний зміст** виражається в суб'єктивних правах і обов'язках учасників адміністративних правовідносин. **Фактичний зміст** полягає в поведінці суб'єктів правовідносин та їх діяльності.

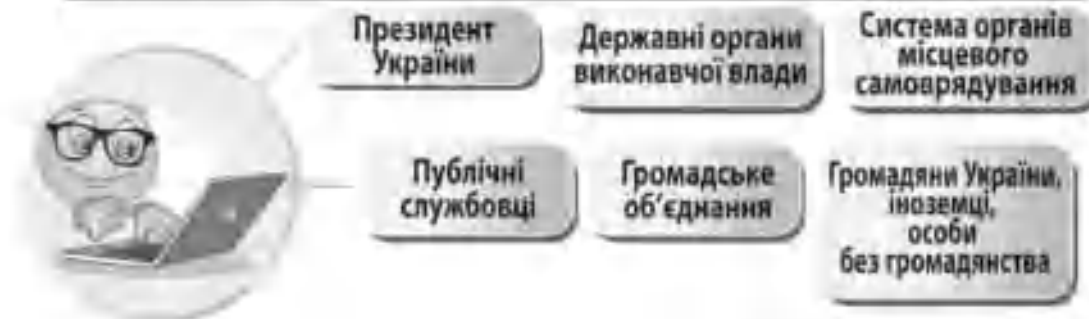

1.1.4. Суб'єкти адміністративних правовідносин

Суб'єктами (учасниками) адміністративних правовідносин можуть бути будь-які фізичні та юридичні особи. Найхарактернішим видом суб'єктів адміністративних правовідносин є виконавчі органи державної влади, їх посадові особи, державні службовці, що становлять державну адміністрацію. Зазначимо, що права і обов'язки суб'єктів адміністративних правовідносин мають взаємний характер.

СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Усі суб'єкти адміністративних правовідносин наділені *адміністративною правоздатністю* та *дієздатністю*.

Адміністративна правоздатність — це здатність суб'єкта мати права й обов'язки у сфері державного управління. Правоздатність з'являється з моменту виникнення суб'єкта (народження, створення та державної реєстрації), припиняється — з моменту зникнення суб'єкта (з моменту ліквідації — щодо юридичної особи або смерті — щодо фізичної особи).

Адміністративна дієздатність — це здатність суб'єкта самостійно реалізовувати надані йому права і виконувати покладені на нього обов'язки у сфері державного управління. Складовою дієздатності є адміністративна деліктоздатність, тобто здатність суб'єкта за порушення адміністративно-правових норм нести юридичну відповідальність.

У фізичних осіб адміністративна дієздатність настає з досягненням певного віку. До прикладу, з 7 років діти мають право давати згоду на зміну прізвища, з 6 років — вступати в дитячі громадські організації, з 14 років — бути їх засновниками, а з 16 років настає адміністративна відповідальність тощо. Повна дієздатність особи настає з 18 років. Разом з тим, державою передбачено повне або часткове обмеження адміністративної дієздатності у разі душевної хвороби, інвалідності, судимості тощо.

Для юридичних осіб (підприємства, установи, організації) адміністративні правоздатність і дієздатність настають одночасно — з часу їх створення.

Виконайте в команді

Наведіть по кілька прикладів джерел адміністративного права таких видів: закон, кодекс, указ, постанова, розпорядження, наказ, інструкція.

Скористайтеся додатковими джерелами інформації та власним життєвим досвідом.

Практичне завдання 1

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Визначте, які відносини регулюються нормами адміністративного права:

- 1) відносини, що виникають у процесі встановлення місцевих податків і зборів;
- 2) відносини, що виникають у разі вчинення дисциплінарного проступку;
- 3) відносини, що виникають у процесі управління трудовою діяльністю;
- 4) відносини, що виникають у процесі формування депутатських фракцій;
- 5) відносини, що виникають під час здійснення реєстрації нормативно-правових актів центральних органів виконавчої влади;
- 6) відносини, що виникають у разі заміщення вакантної посади державного службовця;
- 7) відносини, що виникають при тимчасовому переведенні працівника;
- 8) відносини, що виникають під час здійснення ремонтних робіт у приміщенні райдержадміністрації;
- 9) відносини, що виникають у разі здійснення державної реєстрації прав на нерухомість;
- 10) відносини, що виникають у випадку подання заяви про реєстрацію шлюбу.

Практичне завдання 2

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій:

Правова ситуація 1. У березні 2011 року міська рада міста Сонячне ухвалила Правила утримання і поводження з тваринами у м. Сонячне, за якими з 1 вересня 2017 року впроваджувалась обов'язкова реєстрація домашніх собак, а також котів — за бажанням власників. На зареєстрованій тварині має бути одягнений жетон, отриманий під час реєстрації. Перевірити, чи зареєстрована тварина, можуть представники поліції або муніципальної дружини міста. Передбачалася кампанія щодо інформування населення про процедуру реєстрації, 4 місяці відводилося на власне реєстрацію домашніх тварин, а з січня 2018 року розпочався процес перевірок факту реєстрації тварин. Згідно зі Ст.154 КУпАП за невиконання вимоги щодо обов'язкової реєстрації собак на власників тварини можуть бути накладені штрафні санкції.

1.1. У лютому 2018 року мешканка м. Сонячне Кропив'яна Л. О. звернулася в комунальне підприємство за місцем проживання зі скаргою про те, що її сусіди Петриченки недавно купили kota й утримують його без реєстрації. У ході перевірки ситуації було встановлено, що Петриченки утримують також собаку Лорда, якого купили ще у 2015 році, а зареєстрували 20 вересня 2017 року. *Дайте правову оцінку ситуації, послідовно відповівши на запитання:* а) Чи могли працівники комунального підприємства не перевіряти обставини, викладені у скарзі Кропив'яної Л. О.? б) Чи будуть Петриченки сплачувати кошти за утримання собаки у період від 2015 року по вересень 2017 року? в) Чи будуть Петриченки сплачувати штраф? *Скористайтеся положеннями Ст.8 КУпАП «Чинність закону про відповідальність за адміністративні правопорушення».*

1.2. Мешканець м. Сонячне Кобрій Р. В., 2004 року народження, у лютому 2017 привіз із дачі від сусідів безпородне цуценя — Тузика і утримував його вдома, у міській квартирі. Про обов'язковість реєстрації домашніх тварин йому було невідомо. Навесні 2018, під час візиту до ветеринара, він дізнався про Правила утримання і поводження з тваринами. Однак сусідка Кропив'яна Л. О. роз'яснила, що тварин, куплених після 1 січня 2018 року, можна не реєструвати. *Дайте правову оцінку ситуації. Чи зможе Кобрій Р. В. самостійно зареєструвати собаку?*

Правова ситуація 2. Верховна Рада України ухвалила 9 листопада 2017 року Закон України «Про житлово-комунальні послуги», яким дозволила власникам квартир у багатоквартирних будинках за певних умов від'єднатися від мереж централізованого опалення та постачання

гарячої води. У вересні 2018 року ВРУ внесла зміни до цього закону, відповідно до яких Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України видало Наказ № 239 (zareєстрований у Міністерстві юстиції України 18 жовтня 2018 р. за № 1172/32624) «Про затвердження Порядку розгляду органами місцевого самоврядування розрахунків тарифів на теплову енергію, її виробництво, транспортування та постачання, а також розрахунків тарифів на комунальні послуги, поданих для їх встановлення». Новий «Порядок...» визначає процедуру розгляду органами місцевого самоврядування розрахунків тарифів на теплову енергію, її виробництво, транспортування та постачання, розрахунків тарифів на комунальні послуги, транспортування теплової енергії магістральними і місцевими (розподільчими) тепловими мережами та постачання теплової енергії, централізованого водопостачання та водовідведення. Набуття чинності цього «Порядку...» і змін до закону мало відбутись одночасно, 01.05.2019.

2.1. Мешканець м. Сонячне Карасюк М. П. у червні 2017 року здійснив у своїй квартирі перепланування і самовільно відключив її від централізованого парового опалення та постачання гарячої води. У жовтні це перепланування було виявлено, а місцеве комунальне підприємство 20 листопада нарахувало Карасюку М. П. штраф за незаконне відключення від тепломереж. *Дайте правову оцінку ситуації. Скористайтеся положеннями Ст. 8 КУпАП «Чинність закону про відповідальність за адміністративні правопорушення».*

2.2. Недільний І. В. вчасно оплачував комунальні послуги і стежив за тарифами на опалення та водопостачання. У лютому 2019 року Недільний І. В. виявив, що сума рахунку за надання централізованого опалення і гарячої води значно відрізняється від аналогічних сум за листопад і грудень, хоча за показами лічильників кількість спожитих теплоносіїв була приблизно однаковою. Як виявилось, нарахування оплати за спожиті у січні послуги було проведено згідно з новими розрахунками, передбаченими ухваленими у листопаді 2018 року змінами до Закону України «Про житлово-комунальні послуги», а також було здійснено дорухування оплати за листопад і грудень як заборгованих. *Дайте правову оцінку ситуації.*

§ 1.2. Публічна адміністрація. Переконавання і примус в адміністративному праві

1.2.1. Публічна адміністрація

Під поняттям **«публічна адміністрація»** (англ. public administration) треба розуміти *систему органів державної виконавчої влади та виконавчих органів місцевого самоврядування, а також підприємства, установи, організації та інші суб'єкти, наділені адміністративно-управлінськими функціями, які діють з метою забезпечення як інтересів держави, так й інтересів суспільства загалом, а також сукупність цих адміністративно-управлінських дій та заходів, установлених законом.*

Публічна адміністрація діє відповідно до таких принципів:

- **верховенства права** як пріоритету прав і свобод людини та громадянина, гуманізму та справедливості в діяльності публічної адміністрації;
- **законності**, тобто діяльності публічної адміністрації відповідно до повноважень і в порядку, визначеному законом;
- **відкритості** — надання публічної інформації на вимогу громадян;

- **ефективності** — обов'язок публічної адміністрації забезпечувати досягнення необхідних результатів у вирішенні поставлених завдань за оптимального використання публічних ресурсів;
- **підконтрольності**, тобто обов'язковий внутрішній та зовнішній контроль за діяльністю публічної адміністрації.

УПРАВЛІНСЬКА СИСТЕМА

Зауважимо, що процес становлення публічної адміністрації в Україні не є завершеним. Він пов'язаний із процесом реформ, зміною законодавства для створення ефективної системи управління.

1.2.2. Співвідношення переконання й примусу в адміністративному праві

Особливими методами правового впливу в розбудові правової демократичної держави є переконання і примус. **Адміністративне переконання** — це активний систематичний вплив уповноважених державних органів на свідомість і поведінку суб'єктів адміністративних правовідносин з метою формування у громадян розуміння необхідності чіткого дотримання правових норм. До форм адміністративного переконання можна віднести: обмін досвідом практичної діяльності, проведення нарад і семінарів, роз'яснення рішення державних органів.

Адміністративний примус з боку компетентних державних органів є крайнім заходом і застосовується лише тоді, коли неефективними виявилися інші методи.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/itDCSS>
або QR-кодом

Адміністративний примус — це особливий різновид державно-правового примусу, тобто визначені нормами адміністративного права засоби впливу уповноважених державних органів на свідомість і поведінку суб'єктів адміністративних правовідносин у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їх прав, свобод та інтересів у разі вчинення цими особами протиправних діянь. Адміністративний примус застосовується широким колом органів державного управління (Національна поліція, Служба безпеки України, Державна прикордонна служба тощо).

Мовою нормативно-правового акту

КОДЕКС УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ

(1984, редакція від 07.02.2019, витяг)

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10>

Стаття 263. Строки адміністративного затримання

Адміністративне затримання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, може тривати не більш як **три години**.

Осіб, які незаконно перетнули або зробили спробу незаконно перетнути державний кордон України, порушили порядок в'їзду на тимчасово окуповану територію України або до району проведення антитерористичної операції чи виїзду з них, порушили прикордонний режим, режим у пунктах пропуску через державний кордон України або режимні правила у контрольних пунктах в'їзду-виїзду, правила використання об'єктів тваринного світу в межах прикордонної смуги та контрольованого прикордонного району, у територіальному морі, внутрішніх водах та виключній (морській) економічній зоні України, вчинили злісну непокору законному розпорядженню або вимозі військовослужбовця чи працівника Державної прикордонної служби України або члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, а також іноземців та осіб без громадянства, які не виконали рішення про заборону в'їзду в Україну, порушили правила перебування в Україні або транзитного проїзду через територію України, **може бути затримано на строк до трьох годин** для складення протоколу, а в необхідних випадках для встановлення особи та/або з'ясування обставин правопорушення — **до трьох діб**.

Осіб, які порушили правила обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, може бути затримано на строк **до трьох годин** для складення протоколу, а в необхідних випадках для встановлення особи, проведення медичного огляду, з'ясування обставин придбання вилучених наркотичних засобів і психотропних речовин та їх дослідження — **до трьох діб** з повідомленням про це письмово прокурора протягом двадцяти чотирьох годин з моменту затримання.

1.2.3. Заходи адміністративного примусу

В юридичній літературі заходи адміністративного примусу умовно поділяють на три групи:

- **адміністративно-попереджувальні** — примусове зупинення протиправної дії, що має ознаки адміністративного проступку (перевірка документів, особистий огляд і огляд речей, заборона експлуатації транспортних засобів, технічний стан яких загрожує безпеці руху тощо). Здійснення профілактичних заходів передбачено статтею 6 КУпАП України.

Розділ 1. Адміністративне право України

- **заходи адміністративного припинення** — заходи, спрямовані на припинення відповідної ситуації (поведінки), встановлення особи порушника, з'ясування всіх обставин справи (адміністративне затримання, направлення на примусове медичне обстеження).
- **адміністративні стягнення** — примусові заходи, що застосовуються уповноваженими органами до осіб, які скоїли проступок (попередження, штраф, адміністративний арешт).

Практичне завдання 1

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

1. У разі оголошення надзвичайного стану у зв'язку із ситуаціями техногенного характеру державні органи можуть уживати таких заходів:

- тимчасово або безповоротно евакуювати людей із місць, небезпечних для проживання;
- встановлювати карантин та проводити інші обов'язкові санітарні та протиепідемічні заходи;
- запроваджувати особливий порядок розподілу продуктів харчування і предметів першої необхідності;
- усувати від роботи на період НС, в разі неналежного виконання їхніх обов'язків, керівників державних підприємств, установ та організацій.

До яких видів адміністративно-правового примусу належать ці заходи?

Практичне завдання 2

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Ст. 1. Закону України «Про адміністративні послуги» встановлює такі визначення термінів:

1) **адміністративна послуга** — результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону;

2) **суб'єкт звернення** — фізична особа, юридична особа, яка звертається за отриманням адміністративних послуг;

3) **суб'єкт надання адміністративної послуги** — орган виконавчої влади, інший державний орган, орган влади Автономної Республіки Крим, орган місцевого самоврядування, їх посадові особи, уповноважені відповідно до закону надавати адміністративні послуги.

Ознайомтеся зі змістом Ст. 9 «Порядок надання адміністративних послуг» та Ст. 10 «Строки надання адміністративних послуг» і складіть «Перелік порад для суб'єктів звернення» для реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг. Зверніть увагу на оплатність чи безоплатність певних видів адміністративних послуг, яка визначена у Ст. 11 цього закону.

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17>

Виконайте в команді

Зайдіть на сайт Центру надання адміністративних послуг (ЦНАП) м. Києва.

<http://ac.dozvil-kiev.gov.ua/OneStopShops/Details/ababc65b-0d0b-4ba9-bbda-8ad86a601f5a>

1. Зайдіть у меню «Реєстр послуг» та ознайомтеся вибірково (розподіліть у групі) із переліком послуг за певними категоріями.
2. Зайдіть у меню «Центри послуг», оберіть певний район міста, визначте суб'єктів надання

адміністративних послуг у цьому районі та ознайомтеся з переліком нормативних актів, якими вони керуються у своїй роботі.

3. Ознайомтеся вибірково (розподіліть у групі) з переліком послуг, які вони надають.
4. Ознайомтеся із сайтом ЦНАПу вашого району. Визначте, чи надає він «послугу при народженні дитини» (одночасна реєстрація народження дитини, її місця проживання та оформлення документів для призначення соціальної допомоги безпосередньо у закладах охорони здоров'я, де народжена дитина).

Для закріплення теми 1:

1. Назвіть джерела адміністративного права.
2. Визначте співвідношення переконання і примусу в адміністративному праві.
3. Опишіть предмет і метод правового регулювання галузі адміністративного права.
4. Зіставте ролі суб'єктів та об'єктів публічного адміністрування у цьому процесі.
5. Оцініть позитивні можливості адміністративного права в управлінських відносинах.
6. Схарактеризуйте заходи адміністративного примусу.
7. Наведіть приклади суб'єктів адміністративних правовідносин.

ТЕМА 2. Публічна служба

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- державна служба, • служба в органах місцевого самоврядування;
- зміст права громадян на проходження державної служби; • права і обов'язки державних службовців, • права і обов'язки службовців в органах місцевого самоврядування; • значення права громадян на участь у державному управлінні.

**«Пообіцяв — виконуй!
Краще не обіцяти, ніж обіцяти й не виконувати».**
Соломон, цар Давнього Ізраїлю

§ 2.1. Публічна та державна служба

2.1.1. Поняття та види публічної служби

Донедавна поняття *«публічна служба»* в українському законодавстві взагалі не застосовувалося. Вперше цей термін у сучасній Україні на законодавчому рівні окреслено в Кодексі адміністративного судочинства.

Мовою нормативно-правового акту

КОДЕКС АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

(2005, редакція від 04.11.2018, витяг) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>

Стаття 4. Визначення термінів

17) **Публічна служба** — діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування.

Таке визначення доволі широке, тому є потреба розмежування **політичних** та **адміністративних** (службових, чиновницьких) посад в органах *виконавчої влади* та в органах *місцевого самоврядування*.

Указом Президента України «Про чергові заходи щодо подальшого здійснення адміністративної реформи» встановлено: посади Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра, віце-прем'єр-міністрів, міністрів за характером повноважень, порядком призначення на посади та звільнення з посад належать до політичних і не відносяться до категорій посад державних службовців, визначених Законом України «Про державну службу».

Виокремимо ознаки, що дозволяють провести відмежування посад державних політичних діячів від посад державних службовців. Так, для політичних посад здебільшого головним фактором у разі призначення чи обрання на посаду є висування або підтримка особи впливовими політичними групами. Для претендентів на політичні посади є не обов'язковим наявність певної освіти чи досвіду роботи у певній галузі, не передбачається проходження конкурсу на перевірку професійних якостей тощо. Державні службовці, навпаки, мають бути політично нейтральними до легітимного керівництва держави.

Двома основними видами публічної служби є служба в органах державної влади (державна служба) та служба в органах місцевого самоврядування (муніципальна служба).

2.1.2. Поняття державної служби

Реалізація громадянами України права на державну службу регламентує Закон України «Про державну службу». Він визначає загальні засади діяльності, а також статус державних службовців, які працюють у державних органах та їх апараті.

Мовою нормативно-правового акту

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ДЕРЖАВНУ СЛУЖБУ»

(2015, редакція від 19.12.2018, витяг) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

Стаття 1. Державна служба та державний службовець

1. **Державна служба** — це публічна, професійна, політично неупереджена діяльність із практичного виконання завдань і функцій держави.
2. **Державний службовець** — це громадянин України, який займає посаду державної служби в органі державної влади, іншому державному органі, його апараті (секретаріаті) (далі — державний орган), одержує заробітну плату за рахунок коштів державного бюджету та здійснює встановлені для цієї посади повноваження, безпосередньо пов'язані з виконанням завдань і функцій такого державного органу, а також дотримується принципів державної служби.

Державна політика у сфері державної служби визначається Верховною Радою України. Центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері державної служби, забезпечує функціональне управління державною службою в державних органах, є **Національне агентство України з питань державної служби**. Воно створено відповідно до Указу Президента України № 769 від 18 липня 2011 року шляхом реорганізації Головного управління державної служби України, яке діяло з 1994 року. Державна служба здійснюється з дотриманням основних принципів, зазначених у Ст. 4 Закону України «Про державну службу». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/cpgHLO>
або QR-кодом

Залежно від порядку призначення, характеру та обсягу повноважень і необхідних для їх виконання кваліфікації та професійної компетентності державних службовців законом встановлено **три** категорії посад державної служби та **дев'ять** рангів державних службовців.

Відповідно до Статті 19 Закону України «Про державну службу», право на державну службу мають повнолітні громадяни України, які вільно володіють державною мовою та яким присвоєно ступінь вищої освіти не нижче магістра (для посад категорій «А» і «Б») та бакалавра, молодшого бакалавра (для посад категорій «В»).

Виконайте в команді

1. Зайдіть на сайт **Національного агентства України з питань державної служби** в меню «Доступ до публічної інформації» та оберіть підпункт «Найбільш запитувана інформація». <https://nads.gov.ua/article/pro-nads>
2. Віднайдіть там **роз'яснення** стосовно атестації осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою та **перелік** уповноважених вищих навчальних закладів, що проводять атестацію осіб, які претендують на вступ на державну службу, щодо вільного володіння державною мовою.
3. Віднайдіть там само **перелік** закладів вищої освіти, які мають право на здійснення освітньої діяльності з підготовки магістрів за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування» галузі знань «Публічне управління та адміністрування». **Визначте** прийнятні для себе заклади, у яких можна стати фахівцем цієї справи. Чи буде для вас визначальним у виборі критерій територіальної близькості?

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть тези відповіді на запитання «Чи є тотожними право громадян на участь у державному управлінні та право громадян на проходження державної служби?»

§ 2.2. Державна та муніципальна служба

2.2.1. Права та обов'язки державних службовців

Державний службовець не має права демонструвати свої політичні погляди та вчиняти інші дії або бездіяльність, що у будь-який спосіб можуть засвідчити його особливе ставлення до політичних партій і негативно вплинути на імідж державного органу та довіру до влади або становити загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності і національної безпеки, для здоров'я та прав і свобод інших людей.

Державний службовець може притягатися до дисциплінарної відповідальності. Згідно зі Статтею 65 Закону України «Про державну службу» підставою для притягнення державного службовця до дисциплінарної відповідальності є вчинення ним **дисциплінарного проступку**, тобто протиправної винної дії або бездіяльності чи прийняття рішення, що полягає у невиконанні або неналежному виконанні державним службовцем своїх посадових обов'язків та інших вимог, установлених нормативно-

правовими актами, за яке до нього може бути застосоване дисциплінарне стягнення.

До державних службовців застосовується один із таких видів **дисциплінарного стягнення**: зауваження, догана, попередження про неповну службу відповідність, звільнення з посади державної служби.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Основні службові права та обов'язки державних службовців				
	Загальні	Політичні	Соціально-майнові	Немайнові
Права				
Обов'язки				

Ознайомтеся з витягами із Закону України «Про державну службу» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19> (статті 7, 8, 10) і заповніть таблицю:

2.2.2. Основні засади проходження служби в органах місцевого самоврядування

Для ефективного регулювання і управління публічними справами в інтересах громади та з урахуванням їх потреб, розв'язанні місцевих проблем управління, зв'язку з органами місцевої влади виникає необхідність служби в органах місцевого самоврядування. Основні засади її проходження закладені в Законі України «Про службу в органах місцевого самоврядування». У Ст. 1 цього закону зазначено, що **служба в органах місцевого самоврядування — це професійна, на постійній основі діяльність громадян України, які займають посади в органах місцевого самоврядування, що спрямована на реалізацію територіальною громадою свого права на місцеве самоврядування та окремих повноважень органів виконавчої влади, наданих законом.**

Посадовою особою місцевого самоврядування є особа, яка працює в органах місцевого самоврядування, має відповідні посадові повноваження щодо здійснення організаційно-розпорядчих та консультативно-дорадчих функцій і отримує заробітну плату за рахунок місцевого бюджету. Не є посадовими особами місцевого самоврядування технічні працівники та обслуговуючий персонал органів місцевого самоврядування.

На посаду в органах місцевого самоврядування можуть бути призначені особи, які мають відповідну освіту і професійну підготовку, володіють державною мовою та регіональними мовами в обсягах, достатніх для виконання службових обов'язків.

Посадами в органах місцевого самоврядування є:		
виборні посади, на які осіб вибирають на місцевих виборах	виборні посади, на які осіб обирають або затверджують відповідно радою	посади, на які осіб призначає сільський, селищний, міський голова, голова районної, районної у місті, обласної ради на конкурсній основі чи за іншою процедурою, передбаченою законодавством України.

Законом України «Про службу в органах місцевого самоврядування» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14> регулюється порядок прийняття на службу в органи місцевого самоврядування, наводиться класифікація категорій посад в органах місцевого самоврядування (всього визначено сім категорій), встановлюються відповідні ранги посадових осіб (п'ятнадцять), формування кадрового резерву, порядок проведення атестації посадових осіб місцевого самоврядування (здійснюється один раз на чотири роки), підстави припинення служби в органах місцевого самоврядування. Граничний вік перебування на службі в органах місцевого самоврядування — 65 років. Ці обмеження не поширюються на посадових осіб місцевого самоврядування, яких обирають на виборні посади.

Скористайтесь посиланням: <https://is.gd/cpgHLO> або QR-кодом

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Правова ситуація 1. Службовці районної державної адміністрації Микитюк Д. і Саух Г. були присутні на мітингу політичної партії. Наступного дня за наказом голови райдержадміністрації службовці Микитюк Д. і Саух Г. були звільнені з посад.

1. Використовуючи чинний Закон України «Про державну службу», проаналізуйте ситуацію і дайте правову оцінку дій службовців Микитюк Д. і Сауха Г. та голови райдержадміністрації. 2. Чи змінилася б ситуація, якби Микитюк Д. і Саух Г. були організаторами проведення мітингу?

Виконайте в команді

1. Зайдіть на сайт **Національного агентства України з питань державної служби** в меню «Роз'яснення» та оберіть підпункт «Роз'яснення щодо застосування законодавства з питань служби в органах місцевого самоврядування». <https://nads.gov.ua/article/pro-nads>

2. Віднайдіть там роз'яснення щодо дострокового припинення повноважень сільського, селищного, міського голови за корупційне правопорушення або порушення, пов'язане з корупцією. Визначте, у яких випадках можуть бути достроково припинені повноваження виборних осіб органів місцевого самоврядування.

Для закріплення теми 2:

1. Назвіть основні засади проходження служби в органах місцевого самоврядування.
2. Визначте зміст права громадян на проходження державної служби.
3. Опишіть права і обов'язки службовців в органах місцевого самоврядування.
4. Порівняйте державну службу і службу в органах місцевого самоврядування.
5. Оцініть значення права громадян на участь у державному управлінні.
6. Схарактеризуйте права і обов'язки державних службовців.
7. Наведіть приклади посад в органах місцевого самоврядування.

ТЕМА 3. Адміністративне правопорушення

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- адміністративне правопорушення (проступок);
- ознаки адміністративного правопорушення (проступку);
- види адміністративних правопорушень (проступків);
- склад адміністративного правопорушення (проступку).

«Ми самі визначаємо напрямок вітру. Немає нічого важливішого, ніж взяти відповідальність за ще не здійснені кроки».

Ельчин Сафарлі, азербайджанський письменник

§ 3.1. Адміністративне правопорушення: поняття, ознаки, види, склад

3.1.1. Поняття, ознаки адміністративного правопорушення (проступку)

Відповідно до Ст. 9 КУпАП адміністративним правопорушенням (проступком) визначена протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність.

Адміністративному правопорушенню властиві ознаки, що слугують підставою для адміністративної відповідальності:

- **протиправність** — тобто поведінка, що посягає на загальнообов'язкові встановлені тим чи іншим нормативним актом правила;

- **шкідливість** — таке діяння завдає або створює загрозу заподіяння певної шкоди інтересам громадян, суспільства, держави (цю ознаку часто ототожнюють з антигромадською спрямованістю або суспільною небезпекою);

- **винність** — це ставлення особи, яка здійснила умисно чи необережно адміністративний проступок, до своєї поведінки та її наслідків. Умисним такий проступок можна вважати тоді, коли особа, яка його вчинила, усвідомлювала протиправний характер своєї поведінки, передбачала її шкідливі наслідки. Адміністративний проступок визнається вчиненим з необережності, коли особа передбачала настання шкідливих наслідків свого

діяння, але сподівалася на їх відвернення або не передбачала можливості настання таких наслідків, хоча повинна була і могла їх передбачити.

- **карність** полягає в тому, що за вчинення адміністративного правопорушення передбачено адміністративну відповідальність.

3.1.2. Склад адміністративного правопорушення (проступку)

Практичне завдання 1

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Упишіть у схему літери, що відповідають складникам адміністративного проступку.

А	Об'єкт адміністративного проступку
Б	Суб'єкт адміністративного проступку
В	Об'єктивна сторона адміністративного проступку
Г	Суб'єктивна сторона адміністративного проступку

Адміністративний проступок має свої особливі складники, які традиційно об'єднують у чотири групи:

Об'єкт адміністративного проступку — це суспільні відносини, що охороняються адміністративним правом, як-от: громадський порядок, власність, здоров'я, честь і гідність людини тощо.

Об'єктивна сторона адміністративного проступку — це зовнішні ознаки даного проступку, до них належать діяння (дія чи бездіяльність), їх шкідливі наслідки, місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення проступку.

Суб'єктом адміністративного проступку є фізична осудна особа (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), що досягла на

момент вчинення адміністративного правопорушення 16-річного віку (Ст. 12 КУпАП). Особа, яка скоїла адміністративний проступок у віці від 16 до 18 років, притягається до відповідальності за окремі, визначені законом правопорушення на загальних підставах. Виокремлюють також і так звані спеціальні суб'єкти — посадова особа, власник транспортного засобу, підприємець, військовослужбовець.

Суб'єктивна сторона адміністративного проступку включає вину (основна ознака), мотиви та мету, яку ставив перед собою правопорушник. Вина може бути умисною (прямий і непрямий умисел) та з необережності.

3.1.3. Види адміністративних правопорушень (проступків)

Залежно від сфери суспільних відносин і специфіки об'єктів, на які при цьому спрямовані посягання правопорушника, в особливій частині Кодексу України про адміністративні правопорушення виокремлено такі види (групи) адміністративних правопорушень (проступків):

ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ (ПРОСТУПКІВ)	
Правопорушення у галузі охорони праці і здоров'я населення	глава 5 — статті 41-46
Правопорушення, що посягають на власність	глава 6 — статті 47-51
Правопорушення в сфері охорони природи, використання природних ресурсів, охорони культурної спадщини	глава 7 — статті 52-92
Правопорушення в промисловості, будівництві та у сфері використання паливно-енергетичних ресурсів	глава 8 — статті 93-103
Правопорушення в сільському господарстві	глава 9 — статті 104-108
Правопорушення на транспорті, у галузі шляхового господарства і зв'язку	глава 10 — статті 109-48
Правопорушення в галузі житлових прав громадян, житлово-комунального господарства та благоустрою	глава 11 — статті 149-154
Правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, у галузі фінансів і підприємницької діяльності	глава 12 — статті 155-166
Правопорушення в галузі стандартизації, якості продукції, метрології та сертифікації	глава 13 — статті 167-171
Адміністративні правопорушення, пов'язані з корупцією	глава 13-А — статті 172 п. 1-9
Військові адміністративні правопорушення	глава 13-Б — статті 172 п. 10-20
Адміністративні правопорушення, що посягають на громадський порядок і громадську безпеку	глава 14 — статті 173-183
Правопорушення, що посягають на встановлений порядок управління	глава 15 — статті 184-211
Правопорушення, що посягають на здійснення народного волевиявлення та встановлений порядок його забезпечення	глава 15-А — статті 212

Виконайте в команді

- 1) Визначте, у якій главі КУпАП потрібно шукати норми права, що врегульовують кожну із запропонованих ситуацій.
- 2) Розподіліть серед учасників команди ці ситуації та дізнайтесь, які статті КУпАП їх регламентують та яку відповідальність передбачає КУпАП за кожне із цих правопорушень.
 1. Група громадян напередодні новорічних свят вирушила до лісу та самовільно зрізала ялинку, щоб встановити її вдома на святковій новорічній вечірці.
 2. Неповнолітні, що відпочивали в торговельному центрі, задля забави поширювали неправдиві чутки, які спричинили паніку серед відвідувачів.
 3. Активісти громадської організації в рамках реалізації свого волонтерського проекту розклеювали рекламні листівки у непризначених для цього місцях.
 4. Викид неочищених відходів виробництва комбінатом «Агрохім» призвів до незначного забруднення проточних вод місцевого водоймища.
 5. Двоє колег їхали у відрядження до Києва потягом. Коли потяг рушив, вони згадали, що забули на пероні сумку з ноутбуком, і самовільно зірвали стоп-кран.
 6. Громадянин Андрійчук І. П. разом із друзями самовільно випалювали стерню після завершення збору врожаю зерна.
 7. У рамках передвиборчої кампанії політична партія розмістила з порушенням встановленого порядку у вестибюлі гімназії «Гармонія» агітаційні матеріали.
 8. Громадянин Корновенко М. К. навмисно пошкодив електричні мережі, що спричинило перерву в забезпеченні споживачів електричною енергією.
 9. Батьки несвоєчасно, без поважної причини, зареєстрували народжену дитину в державних органах реєстрації актів цивільного стану.
 10. Група молодиків самоправно зайняла житлове приміщення у житлово-будівельному кооперативі «Резиденція».
 11. Громадянин Семенко В. І. їхав електропотягом до родичів в інше місто з 8-річним сином, не придбавши квитки.
 12. Громадянка Овсійчук Д. С. торгувала з рук овочами в міському сквері.

Практичне завдання 2

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій:

Правова ситуація 1. Перед виїздом на лінію водій маршрутного таксі, що надає послуги з перевезення пасажирів, виявив несправності системи гальмового керування, але вирішив зачекати до закінчення робочого дня, щоб полагодити. Під час руху маршрутне таксі потрапило у ДТП, що призвело до незначного травмування пасажирів. *Використовуючи знання з теми, визначте: 1. Хто є суб'єктом цього правопорушення? 2. У чому полягає об'єктивна сторона складу такого правопорушення? 3. У чому полягає суб'єктивна сторона складу цього правопорушення?*

Правова ситуація 2. Розглянувши справу про злісну непокору працівникові поліції з боку 17-річного студента, суддя наклав на нього штраф. Адвокат студента подав скаргу на цю

постанову судді, мотивуючи її тим, що можна було б застосовувати заходи впливу, передбачені Ст. 24 (1) КУпАП України, зважаючи на його неповноліття. Використовуючи чинний Кодекс України про адміністративні правопорушення, проаналізуйте ситуацію і дайте правову оцінку дій працівника поліції, адвоката та судді.

Для закріплення теми 3:

1. Назвіть ознаки адміністративного правопорушення.
2. Визначте елементи складу адміністративного правопорушення.
3. Схарактеризуйте види адміністративних правопорушень (проступків).
4. Наведіть приклади адміністративних правопорушень.

ТЕМА 4. Адміністративна відповідальність

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- адміністративна відповідальність; • адміністративне стягнення;
- види адміністративних стягнень; • стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення (проступки);

«Замість того, щоб сміливо визнати існуючий безлад, трагедії, злочини, кожен прагне довести свою невинуватість і знайти алібі, що дозволяє уникнути відповідальності за наслідки власних дій».

Альберт Ейнштейн, фізик, лауреат Нобелівської премії

§ 4.1. Адміністративна відповідальність та адміністративне стягнення

4.1.1. Поняття адміністративної відповідальності та її особливості

Чинне законодавство України не дає визначення поняття «адміністративна відповідальність». У теорії адміністративного права вона розглядається як різновид юридичної (правової) відповідальності поряд із кримінальною, цивільно-правовою та дисциплінарною, а також як ефективний засіб запобігання правопорушенням та забезпечення суспільного правопорядку.

Адміністративна відповідальність — це вид юридичної відповідальності, яка виникає внаслідок вчинення адміністративного правопорушення (проступку) та полягає в покладанні уповноваженим державним органом на винну особу обмежень матеріального і морального характеру в установлених законом формах і порядку.

Адміністративна відповідальність має низку **особливостей**:

- встановлюється нормативно-правовими актами про адміністративні правопорушення (КУпАП) та іншими законодавчими актами інших галузей права (податкового, фінансового, трудового, екологічного тощо);
- суб'єктами адміністративної відповідальності є фізичні та юридичні особи (заклади, підприємства, організації);

- за здійснення адміністративного правопорушення накладаються адміністративні стягнення;
- адміністративні стягнення врегульовують спеціально уповноважені органи виконавчої влади і посадові особи (адміністративні комісії, поліція, прикордонники тощо) здебільшого в позасудовому порядку;
- особливий характер правових наслідків (адміністративне стягнення діє протягом року з моменту його накладання);
- настає після досягнення особою 16-річного віку.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/8wWfCR>
або QR-кодом

Принципи адміністративної відповідальності — це засадничі ідеї, закріплені в Конституції та інших законах України, на яких базується порядок притягнення винних осіб до адміністративної відповідальності.

Під поняттям **підстави адміністративної відповідальності** необхідно розуміти умови, за наявності яких можливе притягнення особи до адміністративної відповідальності. Виокремлюють фактичні і процесуальні підстави. **Фактична підстава** — наявність у дії чи бездіяльності особи складу адміністративного правопору-

шення. **Процесуальна підстава** — це рішення уповноваженого органу про притягнення конкретної особи до адміністративної відповідальності. За умов малозначності вчиненого правопорушення орган, уповноважений вирішувати справу, може звільнити порушника від адміністративної відповідальності й обмежитись усним зауваженням.

Не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка діяла в стані крайньої необхідності, необхідної оборони та неосудності.

Крайня необхідність — це дія, вчинена для усунення небезпеки, яка загрожує державному або громадському порядку, власності, правам і свободам громадян, установленому порядку управління, якщо ця небезпека за даних обставин не могла бути усунута іншими засобами і якщо заподіяна шкода є менш значною, ніж відвернена шкода.

Необхідна оборона — це дія, вчинена під час захисту державного або громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, установленого порядку управління від протиправного посягання шляхом заподіяння посягаючому шкоди, якщо при цьому не було допущено перевищення меж

необхідної оборони. *Перевищенням меж необхідної оборони* визнається явна невідповідність захисту характерові і суспільній шкідливості посягання.

Не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані **неосудності**, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану.

4.1.3. Адміністративне стягнення: поняття й види

Адміністративна відповідальність реалізується шляхом застосування до винних осіб адміністративних стягнень у передбачений законом порядок. У Ст. 23 Кодексу України про адміністративні правопорушення зазначено: «**Адміністративне стягнення** є мірою відповідальності і застосовується з метою виховання особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, в дусі додержання законів України, поваги до правил співжиття, а також запобігання вчиненню нових правопорушень як самим правопорушником, так й іншими особами».

ВИДИ АДМІНІСТРАТИВНИХ СТЯГНЕНЬ

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

Попередження (Ст. 27) як захід адміністративного стягнення виноситься в письмовій формі за незначні адміністративні правопорушення.

Штраф (Ст. 27) — це грошове стягнення, що накладається на громадян, посадових та юридичних осіб за адміністративні правопорушення у випадках і розмірі, встановлених КУпАП та іншими законами України.

Штрафні бали (Ст. 27/1) — це стягнення, що накладається на громадян за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, зафіксовані в автоматичному режимі. Кожному громадянину, який має право керування транспортним засобом, щороку з початку року (з дня отримання права керування транспортним засобом) і до кінця року нараховується 150 балів. У разі фіксації правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху в автоматичному режимі від загальної кількості балів громадянина, який вчинив правопорушення, вираховується кількість штрафних балів, передбачених відповідною статтею Особливої частини КУпАП.

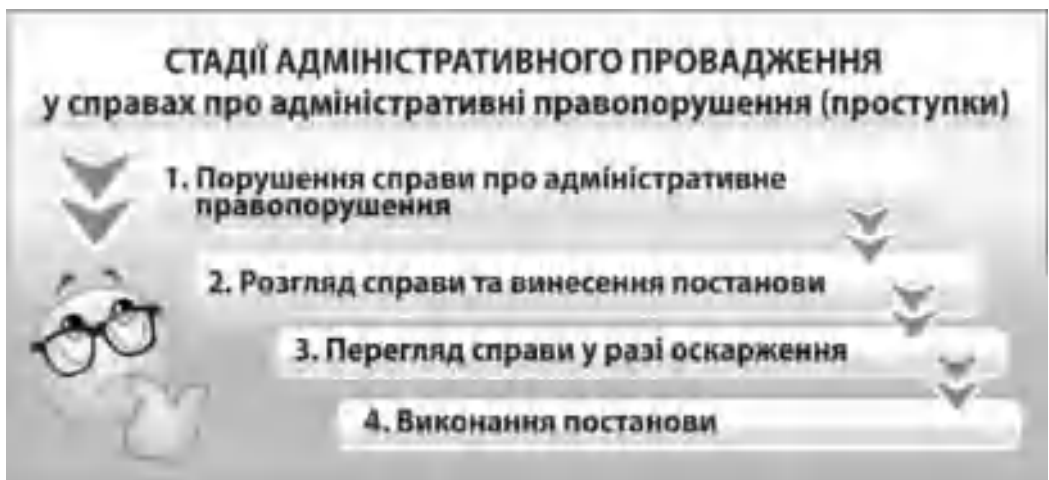
Оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення (Ст. 28) полягає в його примусовому вилученні за рішенням суду і наступній реалізації з передачею вирученої суми колишньому власникові з відрахуванням витрат щодо реалізації вилученого предмета.

Конфіскація предмета (Ст. 29) полягає в примусовій безоплатній передачі предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, у власність держави за рішенням суду. Конфісковано може бути лише предмет, який є у приватній власності порушника, якщо інше не передбачено законами України.

Розділ 1. Адміністративне право України

<p>Позбавлення спеціального права (Ст.30) застосовується на строк до трьох років за грубе або систематичне порушення порядку користування цим правом.</p>
<p>Громадські роботи (Ст. 30/1) полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, у вільний від роботи чи навчання час безоплатних суспільно корисних робіт, вид яких визначають органи місцевого самоврядування. Призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) на строк від двадцяти до шістдесяти годин і відбуваються не більш як чотири години на день. Громадські роботи не призначають особам, визнаним інвалідами першої або другої групи, вагітним жінкам, жінкам, старше 55 років, та чоловікам, старше 60 років.</p>
<p>Виправні роботи (Ст. 31) застосовуються на строк до двох місяців з відбуванням їх за місцем постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення, і з відрахуванням до 20 % її заробітку в дохід держави. Виправні роботи призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею).</p>
<p>Суспільно корисні роботи (Ст. 31/1) полягають у виконанні особою, яка вчинила адміністративне правопорушення, оплачуваних робіт, вид яких та перелік об'єктів, на яких порушники повинні виконувати ці роботи, визначає відповідний орган місцевого самоврядування. Призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) на строк від ста двадцяти до трьохсот шістдесяти годин і виконуються не більше восьми годин, а неповнолітніми — не більше двох годин на день. Суспільно корисні роботи не призначають особам, визнаним інвалідами I або II групи, вагітним жінкам, жінкам, старше 55 років та чоловікам, старше 60 років.</p>
<p>Адміністративний арешт (Ст. 32) устанавлюється і застосовується лише у виняткових випадках за окремі види адміністративних правопорушень на строк до п'ятнадцяти діб. Призначається районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею), не може застосовуватися до вагітних жінок, жінок, що мають дітей віком до дванадцяти років, до осіб, які не досягли вісімнадцяти років, до інвалідів першої і другої груп.</p>
<p>Арешт з утриманням на гауптвахті встановлюється і застосовується лише у виключних випадках за окремі види військових адміністративних правопорушень на строк до десяти діб. Арешт з утриманням на гауптвахті призначається районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею). Арешт з утриманням на гауптвахті не може застосовуватися до військовослужбовців-жінок.</p>

Справи про адміністративні правопорушення розглядають у визначеній послідовності. Це буде предметом окремого практичного заняття після вивчення наступної теми.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій:

Правова ситуація 1. До відділку патрульної поліції звернулася Рибчук Н. з проханням притягнути до відповідальності її сусіда Демківа С., який до 2-ї години ночі працював електродрилем, чим заважав їй спати. Демків С. пояснив працівникові патрульної поліції, що йому вкрай потрібно було закінчити роботу, тому що дріль він уранці мав віддати товаришеві. Працівник поліції роз'яснив Рибчук Н., що її сусід діяв у стані крайньої необхідності, тому він не підлягає адміністративній відповідальності. Чи правильне рішення працівника поліції?

Для закріплення теми 4:

1. Назвіть види адміністративних стягнень.
2. Визначте особливості адміністративної відповідальності.
3. Опишіть підстави адміністративної відповідальності.
4. Зіставте адміністративну відповідальність неповнолітніх та осіб, яким виповнилося 18 років.

ТЕМА 5. Адміністративний процес

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- адміністративне провадження; • адміністративне судочинство;
- адміністративний суд; • звернення громадян і електронна петиція;
- учасники та етапи адміністративного судочинства; • види адміністративних проваджень; • стадії адміністративного процесу;
- провадження у справах за пропозиціями, заявами та скаргами громадян;
- етапи адміністративного судочинства.

«Демократичні інститути не можуть покращуватися самі — їх покращення залежить від нас. Проблема поліпшення демократичних інститутів — це завжди проблема, що стоїть перед особистостями, а не перед інститутами.»

Карл Поппер, британсько-австрійський філософ

§ 5.1. Звернення громадян та електронні петиції

Скористайтесь посиланням:
<https://is.gd/Lu0v5u>
або QR-кодом

5.1.1. Звернення громадян

Виконайте в команді

Прочитайте Ст. 20 Закону України «Про звернення громадян». Візуалізуйте графічно строки розгляду звернень громадян

5.1.2. Електронна петиція

Виконайте в команді

1. Розгляньте зразок звернення громадян до Президента України та приклади звернень на сайті Президента України. <https://www.president.gov.ua/appeals/sample-grom>
2. Обговоріть у групі, чи підтримали б ви такі звернення:
 - «Скоротити чисельність народних депутатів усіх рівнів, насамперед Верховної Ради України, з 450 осіб до 200 осіб»
 - «Ввести податок із доходів фізичних осіб на допомогу безхатькам»
 - «Створити державну програму повної ліквідації амброзії в Україні»
 - «Заборона для операторів мобільного зв'язку скорочувати терміни надання послуг до 28 днів»
 - «Можливість стати президентом кожному»
 - «Віковий ценз для виборців - осіб похилого віку»

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть «Інформаційний бюлетень» для мешканців свого мікрорайону «Електронна петиція: Кому? Про що? Як? Коли? Що далі?»

§ 5.2. Адміністративне провадження

5.2.1. Здійснення адміністративного провадження в адміністративному порядку

Порядок провадження у справах про адміністративні правопорушення визначає Розділ IV Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Адміністративне провадження — це нормативно врегульований порядок здійснення процесуальних дій і порядку застосування адміністративних стягнень до осіб, які скоїли адміністративне правопорушення.

Скористайтесь посиланням:
<https://is.gd/Lu0v5u>
або QR-кодом

Особи, які беруть участь у провадженні в справі про адміністративне правопорушення:
– особа, яка притягається до адміністративної відповідальності;
– потерпілий;
– законні представники (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники) та представники (адвокат, інший фахівець у галузі права, який за законом має право на надання правової допомоги)
– захисник;
– свідок, експерт, перекладач

5.2.2. Заходи забезпечення провадження в справах про адміністративне провадження

У випадках, прямо передбачених законами України, допускаються такі **заходи забезпечення провадження в справах про адміністративне провадження**: 1) адміністративне затримання особи; 2) особистий огляд та огляд речей; 3) вилучення речей та документів, зокрема посвідчення водія; 4) тимчасове затримання транспортного засобу; 5) відсторонення водіїв від керування транспортними засобами, річковими і маломірними суднами; 6) огляд щодо стану алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння, а також щодо перебування під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції. Порядок цих дій визначається КУпАП та іншими законами України. Якщо внаслідок незаконного застосування заходів забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення громадянину заподіяно шкоду, її відшкодування проводиться в порядку, встановленому законом.

Про **адміністративне затримання** складається *протокол*, у якому зазначаються: дата і місце його складення; посада, прізвище, ім'я та по батькові особи, яка склала протокол; відомості про особу затриманого; час і мотиви затримання. Протокол *підписує* посадова особа, яка його склала, і затриманий. У разі відмови затриманого від підписання протоколу в ньому робиться запис про це. Про місце перебування особи, затриманої за вчинення адміністративного правопорушення, негайно *повідомляються* її родичі, а на її прохання також власник відповідного підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган.

5.2.3. Розгляд справ про адміністративне правопорушення

За загальним правилом, справа про адміністративне правопорушення розглядається за місцем його вчинення. Законом передбачено випадки, коли ці справи можуть також розглядатися за місцем обліку транспортних засобів або за місцем проживання порушників.

Практичне завдання 1

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Заповніть таблицю, опрацювавши Статтю 277 «Строки розгляду справ про адміністративні правопорушення» та відповідні статті КУпАП
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#n342>

Стаття 277. «Строки розгляду справ про адміністративні правопорушення»

Справа про адміністративне правопорушення розглядається у **п'ятнадцятиденний строк**

з дня одержання органом (посадовою особою), правомочним розглядати справу, протоколу про адміністративне правопорушення та інших матеріалів справи.

Справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 42-2, частиною першою статті 44, статтями 44-1, 106-1, 106-2, 162, 172-10 - 172-20, 173, 173-1, 173-2, 178, 185, частиною першою статті 185-3, статтями 185-7, 185-10, 188-22, 203 - 206-1, розглядаються **протягом доби**, статтями 146, 160, 185-1, 212-7 - 212-20 — **у триденний строк**, статтями 46-1, 51, 166-9, 176 і 188-34 — **у п'ятиденний строк**, статтями 101-103 цього Кодексу — **у семиденний строк**.
Справи про адміністративні правопорушення, передбачені частинами першою, третьою статті 122 (в частині порушення правил зупинки, стоянки), частинами першою і другою статті 152-1 цього Кодексу, зафіксовані в режимі фотозйомки (відеозапису), розглядаються уповноваженою особою **невідкладно** після виявлення правопорушення та отримання відомостей про суб'єкта цього правопорушення.

Строки розгляду справ про адміністративні правопорушення	
Строки	Приклади справ про адміністративні правопорушення
невідкладно	
протягом доби	
у триденний строк	
у п'ятиденний строк	
у семиденний строк	
у п'ятнадцятиденний строк	

Практичне завдання 2

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій:

Правова ситуація 1. 17-річні студенти коледжу ловили рибу в період нересту, незважаючи на заборону і попереджувальні таблички на березі водойми. Інспектори рибнагляду виявили це під час рейду, склали відповідний протокол та передали його на розгляд до місцевого суду з метою притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності.

- 1) Чи правомірними є дії інспекторів?
- 2) Чи могли інспектори рибнагляду накладати адміністративне стягнення на місці події?
- 3) Чи можуть бути особи у віці до 18 років притягнутими до адміністративної відповідальності?

Правова ситуація 2. Андрій (15 років), Роман (17 років), Денис (16 років) і Руслан (15 років) змонтували і підключили в кімнаті гуртожитку саморобний опалювальний пристрій. Адміністратор гуртожитку, який виявив порушення правил пожежної безпеки, склав відповідний протокол, попередив, що на порушників буде накладено штраф і передав протокол до місцевого суду. Хлопці заявили, що ніякий штраф їм не загрожує, оскільки вони неповнолітні та й унаслідок їхніх дій ніякої пожежі не сталося.

- 1) Чи можуть бути притягнуті усі хлопці до адміністративної відповідальності за порушення правил пожежної безпеки?
- 2) Чи вагомим у цій ситуації є той факт, що пожежі не сталося?
- 3) Чи міг адміністратор гуртожитку оштрафувати порушників на місці скоєння правопорушення?
- 4) Хто платитиме штраф, якщо суд ухвалить рішення про накладення такого адміністративного стягнення за це правопорушення?

§ 5.3. Адміністративне судочинство

5.3.1. Здійснення адміністративного провадження в судовому порядку

Під поняттям **адміністративне судочинство** розуміють *діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ*. Порядок здійснення адміністративного судочинства встановлюється Конституцією України та Кодексом адміністративного судочинства України (КАСУ). Завданням адміністративного судочинства є справедливе, неупереджене та своєчасне вирішення судом спорів у сфері публічно-правових відносин з метою ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб від порушень з боку суб'єктів владних повноважень.

У судовому порядку провадження у справах про адміністративні правопорушення здійснюється районними, районними у місті, міськими чи міськрайонні судьями одноособово. Місцеві господарські та адміністративні суди, апеляційні суди та Верховний Суд розглядають справи про адміністративні правопорушення, передбачені статтею 185-3 КУпАП (Прояв неповаги до суду).

ОСНОВНІ ЗАСАДИ (ПРИНЦИПИ) АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА
- верховенство права;
- рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом;
- гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами;
- змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі;
- обов'язковість судового рішення;
- забезпечення права на апеляційний перегляд справи;
- забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом;
- розумність строків розгляду справи судом;
- неприпустимість зловживання процесуальними правами;
- відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалено судові рішення.

Адміністративне судочинство здійснюється за правилами, передбаченими Кодексом адміністративного судочинства України в порядку позовного провадження (загального або спрощеного). *Спрощене позовне провадження* призначене для розгляду справ незначної складності та інших справ, для яких пріоритетним є швидке вирішення справи. *Загальне позовне провадження* призначене для розгляду справ, які через складність або інші обставини недоцільно розглядати у спрощеному позовному провадженні.

5.3.2. Адміністративні суди

У статті 125 Конституції України визначено, що з метою захисту прав, свобод та інтересів особи у сфері публічно-правових відносин діють адміністративні суди.

Адміністративний суд — суд, до компетенції якого віднесено розгляд і вирішення адміністративних справ. На відміну від інших судів загальної юрисдикції, система адміністративних судів має певну специфіку. Систему адміністративних судів утворюють: *Окружні адміністративні суди, Апеляційні адміністративні суди, Верховний Суд.*

Адміністративні суди розглядають справи щодо:

- спорів фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи індивідуальних актів), дій чи бездіяльності, крім випадків, коли для розгляду таких спорів законом встановлено інший порядок судового провадження;
- спорів із приводу прийняття громадян на публічну службу, її проходження, звільнення з публічної служби;
- спорів між суб'єктами владних повноважень із приводу реалізації їхньої компетенції у сфері управління, зокрема делегованих повноважень;
- за зверненням суб'єкта владних повноважень у випадках, коли право звернення до суду для вирішення публічно-правового спору надано такому суб'єктові законом;
- спорів щодо правовідносин, пов'язаних із виборчим процесом чи процесом референдуму.

Юрисдикція адміністративних судів *не поширюється* на справи, що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України; що мають вирішуватися в порядку кримінального судочинства; про накладення адміністративних стягнень; щодо відносин, які відповідно до закону, статуту (положення) громадського об'єднання віднесені до його внутрішньої діяльності або виключної компетенції.

5.3.3. Підвідомчість справ (адміністративна юрисдикція)

**Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/Lu0v5u>
або QR-кодом**

Виконайте в команді

Ознайомтеся з інформацією з таблиці щодо підсудності адміністративних справ. Наведіть приклади адміністративних справ предметної, інстанційної, територіальної юрисдикції.

5.3.4. Стадії адміністративно-судового процесу

Учасниками справи в адміністративно-судовому процесі є сторони і треті особи, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб.

Сторонами виступають **позивач** — особа, на захист прав, свобод та інтересів якої подано позов до адміністративного суду, а також суб'єкт владних повноважень, на виконання повноважень якого подано позов до адміністративного суду, та **відповідач** — суб'єкт владних повноважень, а у випадках, визначених законом, й інші особи, до яких звернена вимога позивача. Суб'єктом владних повноважень виступає орган державної влади, орган місцевого самоврядування, їх посадова чи службова особа. Крім осіб, які беруть участь у справі, учасниками адміністративного процесу є помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт із питань права, перекладач, спеціаліст. На будь-якій стадії судового процесу сторони можуть досягнути примирення, що є підставою для закриття провадження в адміністративній справі.

Строк звернення до адміністративного суду обчислюється за правилами статті 120 КАСУ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>. Строк звернення до адміністративного суду за захистом прав, свобод та інтересів особи обчислюється з дня, коли особа дізналася або мала дізнатися про порушення своїх прав, свобод чи інтересів, і становить шість місяців. Строк звернення до адміністративного суду суб'єкта владних повноважень обчислюється з дня виникнення підстав, що надають суб'єктові владних повноважень право на пред'явлення визначених законом вимог, і становить три місяці.

ОБОВ'ЯЗКОВІ СТАДІЇ АДМІНІСТРАТИВНО-СУДОВОГО ПРОЦЕСУ	
1) звернення до суду та відкриття провадження у справі;	
2) підготовче провадження;	
3) розгляд справи по суті:	— відкриття розгляду справи по суті;
	— з'ясування обставин справи та дослідження доказів;
	— судові дебати;
	— ухвалення судового рішення.

Адміністративне судочинство здійснюється на основі позовної заяви. **Позовна заява** подається в письмовій формі позивачем або особою, якій законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Позов пред'являється шляхом подання позовної заяви в суд першої інстанції, де вона реєструється та не пізніше наступного дня передається судді.

Підготовку справи до судового розгляду здійснює суддя адміністративного суду, який відкрив провадження в адміністративній справі.

Результатом здійснення правосуддя адміністративними судами є ухвалення судового рішення. Рішення суду має ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим. Суди ухвалюють рішення іменем України негайно після закінчення судового розгляду.

Судовими рішеннями є: *ухвали, рішення, постанови*. Процедурні питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, питання про відкладення розгляду справи, оголошення перерви, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду, вирішуються судом шляхом постановлення **ухвал**. Судовий розгляд в суді першої інстанції закінчується ухваленням **рішення** суду. Перегляд судових рішень в апеляційному та касаційному порядку закінчується прийняттям **постанови**.

Рішення суду *набирає законної сили* після закінчення строку подання апеляційної скарги всіма учасниками справи, якщо апеляційну скаргу не було подано. **Апеляційна скарга** на рішення суду подається протягом тридцяти днів, а на ухвалу суду — протягом п'ятнадцяти днів з дня його проголошення. **Касаційна скарга** на судові рішення подається протягом тридцяти днів з дня його проголошення. Судові рішення суду касаційної інстанції є остаточними й оскарженню не підлягають.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть схему «Судові рішення адміністративного суду»

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правової ситуації:

Правова ситуація 1. Гурченко В. (20 років) та Шумейко О. (17 років) скоїли адміністративне правопорушення, за яке закон передбачає застосування адміністративного покарання у вигляді адміністративного арешту на 15 діб. Таку справу розглядає суд. *На підставі чого і ким буде відкрито провадження в цій адміністративній справі? Визначте предметну та інстанційну юрисдикцію суду в цій справі. Які рішення щодо Гурченка В. та Шумейка О. ухвалить суд?*

Для закріплення теми 5:

1. Назвіть учасників адміністративного судочинства.
2. Визначте стадії адміністративного процесу.
3. Опишіть провадження у справах за пропозиціями, заявами та скаргами громадян.
4. Схарактеризуйте етапи адміністративного судочинства.
5. Наведіть приклади видів адміністративних проваджень.

Це важливо!

Практичне заняття 1

Стадії провадження у справах про адміністративні правопорушення (проступки)

Виконайте в команді

1) Оберіть правову ситуацію щодо провадження у справі про адміністративні правопорушення (з власного досвіду, із засобів масової інформації або ж скористайтеся запропонованою у практичному завданні 2. 2) «Приміряйте» до обраної ситуації стадії адміністративного провадження, пройшовши всі етапи від порушення справи до виконання постанови. 3) Інсценізуйте «справу», розподіливши ролі. 4) Дайте правову оцінку роботі учнівських команд вашого класу щодо розгляду інших ситуацій.

Скористайтесь посиланням:

<https://is.gd/LHwakD>
або QR-кодом

СТАДІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО АДМІНІСТРАТИВНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ (ПРОСТУПКИ):

1. Порушення справи про адміністративне правопорушення.
2. Розгляд справи та винесення постанови.
3. Перегляд справи у разі її оскарження:
 - 1) особою, щодо якої її винесено;
 - 2) потерпілим у разі незгоди з ухваленим рішенням;
 - 3) прокурором.
4. Виконання постанови.

Практичне завдання 1

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Доповніть інформацію таблиці «Стадії адміністративного провадження у справах про адміністративні правопорушення», скориставшись інформацією за QR-кодом. За бажання перетворіть її у схему (візуалізуйте умовно-графічно).

Практичне завдання 2

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій:

Правова ситуація 1. Кащенко С., власник перукарні «Офелія», орендував приміщення для перукарні на 1-му поверсі багатоквартирного житлового будинку, у якому впродовж 20 років, від часу заселення мікрорайону, була місцева бібліотека. 18.03.2018 Кащенко С. спиляв 4 дерева, які росли біля входу в перукарню. Наступного дня мешканці будинку Доротич А. і Фесенко П. звернулися зі скаргою на дії Кащенко С. до голови ОСББ цього будинку Панчука М.

1) *Ознайомтеся зі змістом Статті 153 КУпАП «Знищення або пошкодження зелених насаджень або інших об'єктів озеленення населених пунктів».* 2) *Визначте, якими мають бути наступні дії Панчука М. щодо скарги Доротича А. і Фесенка П.* 3) *З'ясуйте, чи було вчинено адміністративне правопорушення, чи винен Кащенко С. у його вчиненні, чи підлягає він адміністративній відповідальності, чи є обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність, чи заподіяно майнову шкоду, чи є підстави для передачі матеріалів про адміністративне правопорушення на розгляд громадської організації, трудового колективу, а також з'ясуйте інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.* 4) *Складіть текст постанови у цій справі.*

**Завдання для формування та перевірки
ключових і предметних компетентностей до розділу 1
«Адміністративне право України»**

Правові предметні компетентності

Інформаційна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підготуйте повідомлення «Юридична відповідальність державних службовців». 2. Перегляньте стрічку тижневих новин місцевого новинного сайту. Визначте кілька найтипівіших ситуацій, які регулюються нормами адміністративного права. Спробуйте їх розв'язати, використовуючи отримані знання з тем розділу «Адміністративне право України». 	<p>Скористайтесь посиланням: https://is.gd/hoxZBq або QR-кодом</p>
Логічна	<ol style="list-style-type: none"> 1-2. Складіть кросворд «Адміністративне право України», використавши ключові поняття та терміни теми. Підготуйте на вибір два види завдань до слів кросворду: а) офіційні визначення термінів; б) нестандартно-креативні формулювання завдань. 3. Складіть тести для перевірки теоретичних знань із двох (на ваш вибір) тем розділу «Адміністративне право України» (по 12 запитань із кожної теми). Запропонуйте їх однокласникам. Спробуйте розв'язати тести, складені однокласниками. Порівняйте результати. 4. Поцікавтеся у знайомих дорослих, чи потрапляли вони у проблемні ситуації, які регулюються нормами адміністративного права. Сформулюйте своє бачення правового врегулювання цих ситуацій і порівняйте із реальним розв'язанням тієї чи іншої проблеми. Коротко запишіть фабулу ситуації, ключові запитання до неї та юридично правильні відповіді на них. Представте свою роботу в імпровізованій «Юридичній клініці». 	
Діяльнісно-процесуальна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Складіть проект протоколу про адміністративне правопорушення. 2. Наведіть приклади життєвих ситуацій з виникненням обставин, що виключають адміністративну відповідальність. 3. «Допоможіть» органам виконавчої влади вашої територіальної громади систематизувати інформацію про найзатребуваніші адміністративні послуги. 4. Підготуйте за результатами свого дослідження соціальну рекламу «Все буде в ЦНАП». 	
Акціо-логічна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначте переваги і хиби електронних петицій та звернень громадян. 2. Підготуйте «Портрет ідеального держслужбовця». 3. Запропонуйте зміни до чинного законодавства у розділі «Адміністративне стягнення». 	

ФІНАНСОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

Учень/учениця:

- *визначає:* суб'єкти та об'єкти фінансових правовідносин; етапи бюджетного процесу; принципи системи оподаткування; об'єкти, суб'єкти оподаткування; види юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства; вплив банків в Україні;
- *застосовує поняття та терміни:* фінансове право; бюджетна система; державний бюджет; доходи; вилатки; система оподаткування; податки; збори; мвто; банк; НБУ; банківська ліцензія; банківська таємниця;
- *аналізує:* фінансові правовідносини; бюджетну систему України; відповідальність за порушення податкового законодавства; банківську систему України; воряжок створення банків в Україні; основні банківські операції.
- *характеризує:* предмет і метад правового регулювання галузі; бюджетний процес; доходи та вилатки державного бюджету.
- *розрізняє та підкріплює прикладами:* загальнодержавні і місцеві податки і збори;
- *аналізує:* правові ситуації, використовуючи положення податкового законодавства.

ТЕМА 6. Загальна характеристика фінансового права України.

Вступ до бюджетного права України

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

• фінансове право; • предмет і метод правового регулювання фінансового права; • фінансові правовідносини; • суб'єкти та об'єкти фінансових правовідносин;

• державний бюджет; • доходи та видатки державного бюджету; • бюджетна система України; • бюджетний процес; • етапи бюджетного процесу.

**«Влада завжди в тих руках,
чий великий палець стискає кнопку гаманця».**
Отто фон Бісмарк, канцлер Німеччини XIX ст.

§ 6.1. Загальна характеристика фінансового права України

6.1. 1. Предмет фінансового права

Фінансове право є окремою галуззю в системі права, яка регулює суспільні відносини, що виникають між державою та юридичними і фізичними особами з приводу формування, розподілу та перерозподілу і використання державою фондів грошових коштів.

Норми фінансового права регулюють сферу державного управління, пов'язану з розподілом і перерозподілом національного доходу країни. Методом фінансово-правового регулювання є *метод владних приписів*, який має імперативний (владний) характер. Держава (або органи місцевого самоврядування в особі уповноважених ними органів чи посадових осіб) визначає зміст фінансових правовідносин, приймаючи владні приписи, обов'язкові для виконання іншою стороною.

Предметом фінансового права є система специфічних грошових відносин, які безпосередньо пов'язані з утворенням, розподілом і витрачанням державних коштів. Регулюються фінансовим правом лише ті суспільні відносини, що виникають у процесі діяльності органів держави та місцевого самоврядування з приводу формування, розподілу та використання відповідних фондів грошових коштів, які необхідні для фінансування соціально-економічного розвитку держави. До системи фінансового права належать підгалузі та фінансово-правові інститути, які регулюють однорідні суспільні відносини у таких сферах: бюджет, державні доходи, податки, державний кредит, державні видатки, державне страхування, банківське кредитування, безготівкові розрахунки, грошовий обіг і валютне регулювання. Однак основними інститутами фінансового права є *бюджетне право, податкове право, банківське право*.

Практичне завдання 6.1

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Доповніть схему «Фінансове право»

6.1.2. Фінансові правовідносини

Фінансові відносини мусять мати правовий характер, оскільки виникнення таких відносин завжди пов'язане з нормативними актами, які створюються у процесі владної діяльності держави. За характером вони є владно-майновими, тому що забезпечуються завдяки організаційній ролі органів державної влади та місцевого самоврядування.

Фінансові правовідносини — це врегульовані фінансово-правовими нормами суспільні відносини, учасники яких є носіями юридичних прав та обов'язків у сфері мобілізації, розподілу й витрачання централізованих і децентралізованих фондів коштів.

Види фінансових правовідносин

За змістом	За колом учасників
<ul style="list-style-type: none"> – Бюджетні відносини – Податкові відносини – Страхові відносини – Відносини з приводу державного кредиту – Відносини банківського регулювання і розрахунків – Врегулювання грошового обігу – Валютного контролю 	<ul style="list-style-type: none"> – Між центральними і місцевими органами державної влади і управління – Між державними органами і державними підприємствами, установами і організаціями – Між фінансовими і кредитними органами – Між фінансовими органами і громадянами – Між державними господарчими суб'єктами, які діють на засадах господарського обліку – Між державою в особі уповноважених нею органів та підприємствами, установами і організаціями недержавної форми власності

Розділ 2. Фінансове право України

Особливості фінансових правовідносин:

- завжди наявні дві сторони: одна має суб'єктивне право (уповноважена), друга — має відповідні юридичні обов'язки (зобов'язана);
- мають імперативний, державно-владний характер;
- держава завжди є одним із суб'єктів у фінансових відносинах;
- їх організація є однією з функцій держави, яка концентрує фінансові ресурси для здійснення інших своїх функцій;
- завжди відповідають законам вартості та товарно-грошових відносин;
- мають розподільчий характер — їх функція — створення централізованого і децентралізованого грошових фондів та спрямування коштів цих фондів на потреби суспільства;
- функціонують задля забезпечення планомірного розвитку суспільства.

6.1.3. Суб'єкти та об'єкти фінансових правовідносин

Суб'єктами фінансових правовідносин є носії фінансових обов'язків і прав, серед яких варто розрізняти *індивідуальних суб'єктів, колективних суб'єктів та суспільно-територіальні утворення*. Вони мають бути наділені правосуб'єктністю, яка включає правоздатність (здатність бути носієм прав та обов'язків) та дієздатність (здатність самостійно реалізовувати права та обов'язки). Треба розрізняти суб'єкта фінансового права — особу, яка має правосуб'єктність, та суб'єкта фінансових правовідносин — реального учасника цих правовідносин.

Учасниками фінансових відносин, що представляють інтереси держави у сфері державних фінансів, є Міністерство фінансів, Державне казначейство, Національний банк тощо. З другого боку, суб'єктами є юридичні та фізичні особи, які, виконуючи покладені на них юридичні обов'язки, сприяють мобілізації або використанню фінансових ресурсів. Такими суб'єктами є платники податків — підприємства, організації, громадяни (зокрема, резиденти й нерезиденти), а також бюджетні установи, що фінансуються за рахунок коштів бюджетів відповідних рівнів. Варто зазначити, що учасниками бюджетних відносин можуть бути виключно юридичні особи.

Об'єктом фінансових правовідносин (тим, на що направлена поведінка учасників цих правовідносин) є гроші або грошові зобов'язання у зв'язку з утворенням і використанням грошових фондів. Фактично це є фонди коштів, які формуються, розподіляються та використовуються внаслідок реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків учасників фінансових відносин. Об'єкт фінансових правовідносин мусить бути пов'язаний з інтересом держави, оскільки фінансова діяльність є важливою для її функціонування.

Зміст фінансових правовідносин складають міра можливої поведінки учасника правовідносин (суб'єктивне право) та міра належної поведінки (суб'єктивний обов'язок), передбачені нормами права. Наприклад, у

податкових правовідносинах податковий орган є носієм суб'єктивних прав (акумуляції надходжень в бюджет) і наділений мірою належної поведінки (здійснення контролю за справлянням податків). Інша сторона, платник податків, є носієм юридичного обов'язку (сплачувати податки) і наділений мірою належної поведінки (у встановлених законом випадках самостійно обчислити суму податку, своєчасно сплатити його до бюджету відповідного рівня й подати податкову звітність).

Фінансові правовідносини виникають, змінюються та припиняються на підставі юридичних фактів (дій та подій) — життєвих обставин, у результаті яких вступають у дію певні норми права.

Виконайте в команді

Доповніть таблицю прикладами. Скористайтеся додатковими джерелами інформації та, ймовірно, власним життєвим досвідом

ЮРИДИЧНІ ФАКТИ, що спричиняють виникнення, припинення чи зміну фінансових правовідносин			
Дії		Події	
Правомірні дії		Неправомірні дії	
<i>Юридичні акти</i>	<i>Юридичні вчинки</i>	<i>поведінка, що не відповідає приписам фінансово-правових норм</i>	<i>обставини, що не залежать від волі їх учасників, але тягнуть за собою виникнення, зміну або припинення фінансових правовідносин</i>
<i>правомірна дія учасника фінансових правовідносин, спрямована на отримання правового результату</i>	<i>правомірна дія, що зумовлює правові наслідки, пов'язані з фактом вольової дії, яка не залежить від бажання суб'єкта відносин</i>		
<ul style="list-style-type: none"> — Подання податкової декларації платником податків — Складання акту ревізії контролером Рахункової палати — Затвердження кошторису бюджетної установи 	<ul style="list-style-type: none"> — надання свідчень посадовою особою платника податків щодо сплати обов'язкових платежів 	<ul style="list-style-type: none"> — несвоєчасне подання податкової звітності платником податків, — нецільове використання бюджетних коштів — порушення терміну повернення банківського кредиту 	<ul style="list-style-type: none"> — народження дитини надає одному з батьків право на щомісячне зменшення оподаткованого доходу на одну мінімальну заробітну плату, якщо його сукупний дохід не перевищує 10 мінімальних заробітних плат
—	—	—	—
—	—	—	—

Розділ 2. Фінансове право України

Практичне завдання 6.2

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

1. Доповніть схему «Суб'єкти та об'єкти фінансових правовідносин».
2. Наведіть приклади суб'єктів та об'єктів фінансових правовідносин.

§ 6.2. Вступ до бюджетного права України

«Скласти збалансований бюджет — те саме, що захищати свою добродієність: треба навчитися казати «Ні!»
 Вінстон Черчілль, прем'єр-міністр Великої Британії

6.2.1. Бюджет

Бюджет — план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду (Ст. 2 Бюджетного кодексу України).

Скористайтесь посиланням:
<https://is.gd/dXIRAB>
 або QR-кодом

Виконайте в команді

Прочитайте визначення основних термінів бюджетного права і зіставте поняття:

- видатки бюджету і витрати бюджету,
- кошторис і розпис бюджету,
- бюджетні кошти і власні надходження бюджетних установ,
- бюджетні установи, розпорядник бюджетних коштів, одержувач бюджетних коштів,
- державний борг, дефіцит бюджету, профіцит бюджету,
- надходження бюджету, субвенції, фінансування бюджету.

6.2.2. Бюджетна система України. Бюджетна класифікація

Бюджетна система України — сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права (Ст. 2 Бюджетного кодексу України).

Виконайте в команді

1. З'ясуйте, опрацювавши текст Статті 7 БКУ «Принципи бюджетної системи України», яким є зміст основних принципів функціонування бюджетної системи України. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>
2. Як, на вашу думку, забезпечується реалізація принципів субсидіарності, публічності та прозорості?
3. Прочитайте Статті 119, 142, 143 Конституції України і поясніть, як Основний Закон регламентує взаємодію між елементами бюджетної системи України.

6.2.3. Бюджетний процес. Програмно-цільовий метод

Бюджетний процес — регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства (Стаття 2 БКУ).

БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС ТА ЙОГО УЧАСНИКИ

Стадії бюджетного процесу	На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюються:	Учасники бюджетного процесу
1) складання проектів бюджетів	<ul style="list-style-type: none"> ➤ контроль за дотриманням бюджетного законодавства ➤ аудит ➤ оцінка ефективності управління бюджетними коштами 	<ul style="list-style-type: none"> ➤ органи, установи, посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами)
2) розгляд проекту та ухвалення закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет)		
3) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет)		
4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і ухвалення рішення щодо нього		

Розділ 2. Фінансове право України

Сукупність заходів щодо розробки, виконання та оцінки ефективності використання фінансових ресурсів називають **стадією бюджетного процесу**.

Для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему України, **бюджетний період** становить 1 рік і починається 1 січня та закінчується 31 грудня того самого року (бюджетний рік). **Бюджетний цикл** триває більше двох років і включає час початку розробки і складання проекту бюджету, час розгляду і затвердження бюджету, виконання бюджету, складання, розгляд і затвердження звіту про виконання бюджету.

ПРОГРАМНО-ЦІЛЬОВИЙ МЕТОД У БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ			
бюджетні програми	відповідальні виконавці бюджетних програм	паспорти бюджетних програм	результативні показники бюджетних програм
Бюджетні програми визначаються головними розпорядниками бюджетних коштів			
Відповідальний виконавець бюджетних програм визначається головним розпорядником бюджетних коштів за погодженням з Міністерством фінансів України (місцевим фінансовим органом)			
Головний розпорядник бюджетних коштів розробляє та протягом 45 днів з дня набрання чинності закону про Державний бюджет України (рішенням про місцевий бюджет) затверджує спільно з Міністерством фінансів України (місцевим фінансовим органом) паспорт бюджетної програми .			
Порядки використання коштів державного бюджету за бюджетними програмами, вперше визначеними законом про Державний бюджет України, затверджують протягом 30 днів з дня набрання ним чинності			

6.2.4. Державний бюджет України

Державний бюджет України — план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій держави України.

Ключові засади щодо створення, затвердження та виконання Державного бюджету України викладено у статтях 85, 92, 95, 96, 97, 98, 106, 116, Конституції України.

Виконайте в команді

Прочитайте запропоновані статті Конституції України і виконайте завдання:

1. Дайте відповіді на запитання:

- А) Які терміни встановлює Конституція України щодо подання проекту та затвердження Закону України про Державний бюджет України?
- Б) Як розподілені повноваження щодо розробки, затвердження, виконання Державного бюджету України та контролю за використанням коштів Державного бюджету?

2. Візуалізуйте інформацію у схемі чи таблиці.

Верховна Рада України	Кабінет Міністрів України	Президент України
↓	↓	↓
Державний бюджет України		

Мовою нормативно-правового акту

Конституція України. Редакція від 30.09.2016

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

Стаття 85. До повноважень Верховної Ради України належить:

4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, ухвалення рішення щодо звіту про його виконання.

Стаття 92. /.../ Виключно законами України встановлюються:

1) Державний бюджет України і бюджетна система України; система оподаткування, податки і збори; засади створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; статус національної валюти, а також статус іноземних валют на території України; порядок утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; порядок випуску та обігу державних цінних паперів, їх види і типи.

Стаття 95. Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами.

Виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків.

Держава прагне до збалансованості бюджету України.

Регулярні звіти про доходи і видатки Державного бюджету України мають бути оприлюднені.

Стаття 96. Державний бюджет України затверджується щорічно Верховною Радою України на період з 1 січня по 31 грудня, а за особливих обставин — на інший період.

Кабінет Міністрів України не пізніше 15 вересня кожного року подає до Верховної Ради України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік. Разом із проектом закону подається доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року.

Стаття 97. Кабінет Міністрів України відповідно до закону подає до Верховної Ради України звіт про виконання Державного бюджету України.

Поданий звіт має бути оприлюднений.

Стаття 98. Контроль від імені Верховної Ради України за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використання здійснює Рахункова палата.

Стаття 106. Президент України:

28) створює у межах коштів, передбачених у Державному бюджеті України, для здійснення своїх повноважень консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи і служби.

Стаття 116. Кабінет Міністрів України:

6) розробляє проект закону про Державний бюджет України і забезпечує виконання затвердженого Верховною Радою України Державного бюджету України, подає Верховній Раді України звіт про його виконання.

6.2.5. Доходи та видатки Державного бюджету України

Доходи та видатки Державного Бюджету України законодавець визначив у Статтях 29 та 30 БКУ. Зокрема, у цих статтях регламентується склад доходів загального фонду Державного бюджету України, джерела формування спеціального фонду Державного бюджету України, склад видатків та кредитування Державного бюджету України.

Державний бюджет України має містити пояснення всіх видатків, за винятком видатків, пов'язаних із державною таємницею (таємних видатків). Таємні видатки, передбачені на діяльність органів державної влади, в інтересах національної безпеки включаються до Державного бюджету України без деталізації, а звіти про проведені таємні видатки розглядаються Верховною Радою України на закритому пленарному засіданні.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/dX1RAB>
або QR-кодом

Практичне завдання 6.3

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Визначте, до компетенції якого з органів управління публічними фінансами належить кожне з наведених повноважень:

- формування та реалізація державної фінансової і бюджетної політики;
- здійснення контролю за надходженням коштів до Державного бюджету України;
- внесення змін до Державного бюджету України;
- затвердження бюджетів адміністративно-територіальних одиниць і здійснення контролю за їх виконанням;
- звітування про виконання відповідних обласних і районних бюджетів;
- здійснення державного контролю за витрачанням коштів і матеріальних цінностей у міністерствах, відомствах, державних комітетах, державних фондах, бюджетних установах;
- здійснення контролю за утворенням і погашенням внутрішнього і зовнішнього боргу України;
- здійснення контролю за фінансуванням загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального і національно-культурного розвитку, охорони довкілля;
- підготовка та виконання відповідних обласних і районних бюджетів;
- подання Верховній Раді України звіту про виконання державного бюджету України;
- ухвалення рішень про місцеві бюджети;
- розроблення Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період;
- розроблення проекту Закону України про державний бюджет на відповідний рік

Практичне завдання 6.4

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Визначте гіпотезу, диспозицію та санкцію правових норм:

Ст. 211 Кримінального кодексу України: «Видання службовою особою нормативно-правових або розпорядчих актів, які змінюють доходи і видатки бюджету всупереч встановленому законом порядку, якщо предметом таких дій були бюджетні кошти у великих розмірах, — карається штрафом від ста до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на строк до чотирьох років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років».

Ст. 118 Бюджетного кодексу України: «У разі виявлення бюджетного правопорушення Міністерство фінансів України, Державне казначейство України, органи Державної контрольно-ревізійної служби України, місцеві фінансові органи, голови виконавчих органів міських міст районного значення, селищних та сільських рад і головні розпорядники бюджетних коштів у межах своєї компетенції можуть ... щодо тих розпорядників бюджетних коштів та одержувачів, яким вони довели відповідні бюджетні асигнування: ... 2) зупинити операції з бюджетними коштами».

Практичне завдання 6.5

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Кандидат в Президенти на зустрічі з виборцями заявив, що першим його указом в разі обрання буде реорганізація бюджетної системи і ліквідація дефіциту бюджету. *Оцініть передвиборчі обіцянки кандидата з позиції закону.*

Правова ситуація 2. Голова селищної ради спільно з депутатами місцевої ради створили рекреаційний селищний фонд для будівництва відпочинкового комплексу і розвитку туризму. Для наповнення цього фонду залучили частину коштів, виділених як кредит місцевому

Розділ 2. Фінансове право України

фермерському господарству, а також звернулися до обласної ради з проханням надати кошти з держбюджету для реалізації задуманої ідеї. *Зіставте ситуацію з вимогами законодавства. Зверніть увагу на ч. 8 ст. 13 Бюджетного кодексу України. Запропонуйте правовий спосіб розв'язання ситуації.*

Правова ситуація 3. Група депутатів Верховної Ради України підготувала законопроект про внесення змін та доповнень до Закону України «Про Державний бюджет України на ... (поточний) рік». Законопроект передбачав зміни, пов'язані з економією витрат бюджету до кінця фінансового року. *Оцініть правомірність ситуації. Вкажіть, за яких умов можуть бути внесені зміни до Закону України «Про Державний бюджет України на ... рік».*

Правова ситуація 4. При формуванні доходів селищного бюджету на наступний рік сільська рада планувала отримати такі надходження: а) прибутковий податок з громадян; б) плату за землю; в) державне мито; г) надходження від штрафів; г) екологічний податок; д) податок на додану вартість; е) ринковий збір; е) акцизний збір; ж) фіксований сільськогосподарський податок; з) плата за торговий патент. *Які з цих платежів не можуть бути зараховані до сільського бюджету і чому? Назвіть нормативну базу, що регулює формування бюджетів місцевого самоврядування. Які ще джерела направляються на формування бюджетів місцевого самоврядування?*

Для закріплення теми:

1. Назвіть етапи бюджетного процесу.
2. Визначте доходи та видатки бюджетного процесу.
3. Опишіть фінансові правовідносини, бюджетну систему України.
4. Порівняйте поняття «доходи» і «видатки».
5. Зіставте суб'єктів та об'єктів фінансових правовідносин. Критерії зіставлення доберіть самостійно.
6. Схарактеризуйте предмет і метод правового регулювання фінансового права, бюджетний процес.
7. Наведіть приклади елементів бюджетної системи.

ТЕМА 7. Податкова система України

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- система оподаткування; • податки; • збори; • мито;
- принципи системи оподаткування; • об'єкти та суб'єкти оподаткування;
- загальнодержавні і місцеві податки і збори;
- відповідальність за порушення податкового законодавства;

«Податки для тих, хто їх сплачує, — ознака не рабства, а свободи».

Адам Сміт, шотландський економіст, один із засновників сучасної економічної теорії

§ 7.1. Система оподаткування. Платники податків і зборів, їх права та обов'язки

7.1.1. Система оподаткування: поняття та принципи

Кожна держава мусить мати джерела фінансування для забезпечення здійснення своїх функцій. Найдавнішим історично сформованим джерелом

надходжень коштів у скарбницю держави є податки — обов'язкові внески до бюджету.

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ОПОДАТКУВАННЯ	
сформулював засновник наукової теорії оподаткування британський (шотландський) економіст XVIII ст. Адам Сміт 1776 у праці «Дослідження про природу і причину багатства народів». Їх згодом назвали «Декларацією прав платника»	
•	принцип справедливості («піддані держави повинні в міру можливості... брати участь в утриманні уряду, тобто відповідно до прибутків, якими вони користуються під заступництвом і захистом держави»). Податки мають сплачуватися відповідно до можливостей і силами платників
•	принцип визначеності («податок, що його зобов'язується сплачувати кожна окрема особа, має бути точно визначеним, а не довільним»). Розмір податків і терміни їх сплати мають бути точно визначені до початку податкового періоду
•	принцип зручності («кожен податок має стягуватися в той час або в такий спосіб, у який чи який платникові мають бути зручніші для сплати його»). Час справляння податків встановлюється зручним для платника податків
•	принцип економії («кожен податок має бути так задумано й розроблено, щоб він брав і утримував із кишень народу якомога менше понад те, що він приносить державному казначейству... Нерозумний податок створює велику спокусу для контрабанди»). Кожен податок має бути спланований так, щоб він брав із кишень платників податків якомога менше понад те, що він приносить державній скарбниці

Держава сама встановлює, хто, за що, скільки, коли і як має її сплачувати, тобто формує власну систему оподаткування, яка включає юридично закріпленій правовий механізм податку, податкові платежі, принципи оподаткування, систему податкових органів, їх права, обов'язки, відповідальність, а також порядок, форми й методи встановлення, зміни та скасування податків, форми й методи податкового контролю.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/Db8UKh>
або QR-кодом

СИСТЕМА ОПОДАТКУВАННЯ (за ст. 4 Податкового кодексу України)				
Визначає:				
Платників податків	Об'єкти оподаткування	Ставки податків	Види податків, зборів, платежів	Порядок сплати податків, зборів, платежів
Тип системи оподаткування визначається співвідношенням:				
Державного сектора	Комерційного сектора	Фінансового сектора	Населення	

Податкове законодавство України станом на кінець 2018 року пропонує загалом дві схеми оподаткування: **загальна система** для юридичних та фізичних осіб (у ній за ставкою 18 % оподатковується і бухгалтерський

Розділ 2. Фінансове право України

прибуток юридичних осіб, і прибуток фізичних осіб-підприємців) і **спрощена система** (у ній вся виручка оподатковується єдиним податком (фіксованою ставкою). Про це докладніше йтиметься у наступних параграфах.

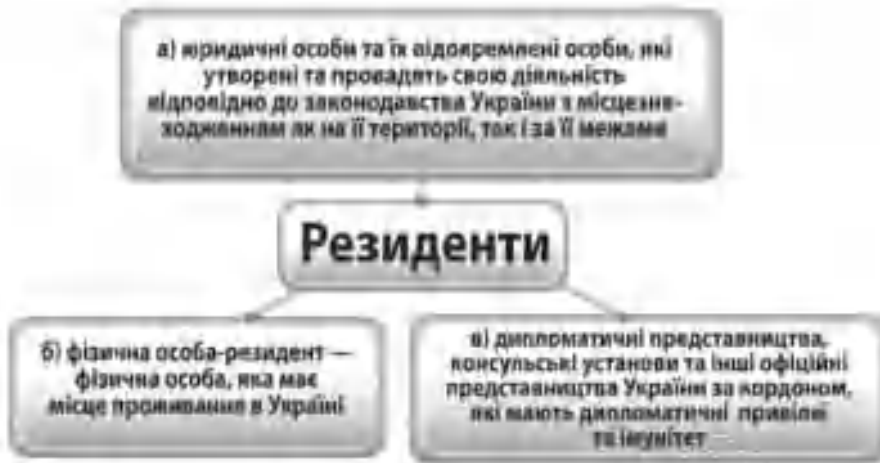
7.1.2. Платники податків і зборів, їх права та обов'язки

Платниками податків є фізичні особи (резиденти і нерезиденти України), юридичні особи (резиденти і нерезиденти України) та їх відокремлені підрозділи, які мають, одержують (передають) об'єкти оподаткування або провадять діяльність (операції), що є об'єктом оподаткування згідно з цим Кодексом або податковими законами, і на яких покладено обов'язок із сплати податків та зборів згідно з Податковим кодексом України (Ст. 15 ПКУ) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>. Кожний з платників податків може бути платником податку за одним або кількома податками та зборами.

У разі якщо фізична особа має місце проживання також в іноземній державі, вона вважається резидентом, якщо така особа має місце постійного проживання в Україні; якщо особа має місце постійного проживання також в іноземній державі, вона вважається резидентом, якщо має більш тісні особисті чи економічні зв'язки (центр життєвих інтересів) в Україні. У разі якщо державу, в якій фізична особа має центр життєвих інтересів, не можна

визначити, або якщо фізична особа не має місця постійного проживання у жодній з держав, вона вважається резидентом, якщо перебуває в Україні не менше 183 днів (включаючи день приїзду та від'їзду) протягом періоду або періодів податкового року.

Достатньою (але не виключною) умовою визначення місцезнаходження центру життєвих інтересів фізичної особи є місце постійного проживання членів її сім'ї або її реєстрації як суб'єкта підприємницької діяльності. Достатньою підставою для визначення особи резидентом є самостійне визначення нею основного місця проживання на території України у порядку, встановленому цим Кодексом, або її реєстрація як самозайнятої особи.

Податковий резидент України платить податки державі України з усіх своїх доходів, включаючи доходи з іноземних джерел. *Податковий НЕРЕЗидент* платить доходи тільки з джерел в Україні.

Виконайте в команді

1. Ознайомтеся зі змістом Статей 16 та 17 Податкового кодексу України. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
2. Зіставте права та обов'язки платників податків.
3. Результати своєї роботи зобразіть у Т-схемі:

Скористайтесь посиланням: <https://is.gd/Db8UKh> або QR-кодом

ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ ПЛАТНИКА ПОДАТКІВ

Обов'язки платника податків

Права платника податків

7.1.3. Об'єкти оподаткування

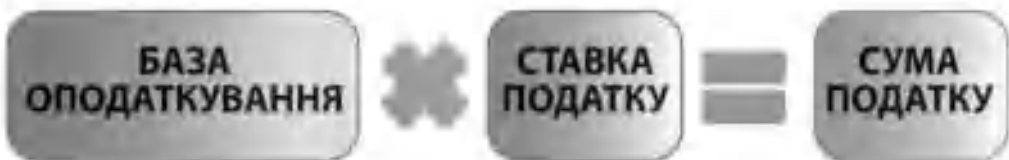
Об'єкти оподаткування — це майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг), з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку.

Конкретні вартісні, фізичні або інші характеристики певного об'єкта оподаткування, до яких застосовується податкова ставка, є **базою оподаткування**. Це поняття використовується для встановлення розміру податкового зобов'язання. База оподаткування і порядок її визначення встановлюються для кожного податку окремо. Один об'єкт оподаткування може утворювати кілька баз оподаткування для різних податків. А також, в окремих випадках, конкретна вартісна, фізична або інша характеристика певного об'єкта оподаткування може бути базою оподаткування для різних податків. (Ст. 23 ПК України).

Одиницею виміру бази оподаткування визнається конкретна вартісна, фізична або інша характеристика бази оподаткування або її частини, щодо якої застосовується ставка податку. Одиниця виміру бази оподаткування є єдиною для розрахунку і обліку податку. Одній базі оподаткування має відповідати одна одиниця виміру бази оподаткування. (Ст. 24 ПК України)

СТАВКА ПОДАТКУ — розмір податкових нарахувань на (від) одиницю (одиниці) виміру бази оподаткування	
Базова (основна) ставка податку	ставка, що визначена ПКУ такою для окремого податку
Гранична ставка податку	максимальний або мінімальний розмір ставки за певним податком
Абсолютна (специфічна) ставка податку	ставка податку, згідно з якою розмір податкових нарахувань встановлюється як фіксована величина стосовно кожної одиниці виміру бази оподаткування
Відносна (адвалорна) ставка податку	ставка податку, згідно з якою розмір податкових нарахувань встановлюється у відсотковому або кратному відношенні до одиниці вартісного виміру бази оподаткування

Сума податку обчислюється шляхом **множення бази оподаткування** на **ставку податку** із/без застосуванням відповідних коефіцієнтів.

Певні групи платників податків, залежно від характеру та суспільного значення здійснюваних ними витрат, виду їх діяльності, об'єкта оподаткування, можуть бути звільнені повністю або частково від сплати встановлених податків та зборів. У такому разі говорять про податкову пільгу. **Податкова пільга** — *передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі*. Платник податків має право використовувати податкову пільгу з моменту виникнення відповідних підстав для її застосування і протягом усього строку її дії. Також він може відмовитися від використання податкової пільги чи зупинити її використання на один або кілька податкових періодів. Податкові пільги та порядок їх застосування передбачаються під час встановлення податку.

Податкова пільга надається шляхом: а) податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору; б) зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору; в) встановлення зниженої ставки податку та збору; г) звільнення від сплати податку та збору (Ст.30 ПКУ).

Для кожного податку окремо встановлюється **строк сплати податку та збору** — *період, що розпочинається з моменту виникнення податкового обов'язку платника податку зі сплати конкретного виду податку і завершується останнім днем строку, протягом якого такий податок чи збір має бути сплачений у порядку, визначеному податковим законодавством*. Податок чи збір, що не був сплачений у визначений строк, вважається не сплаченим своєчасно. Момент виникнення податкового обов'язку платника податків, зокрема податкового агента, визначається календарною датою. Строк сплати податку та збору обчислюється роками, кварталами, місяцями, декадами, тижнями, днями або вказівкою на подію, що має настати або відбутися (Ст. 31-32 ПКУ). Строк сплати податку та збору або його частини може бути змінений, тобто перенесений на більш пізній строк (відстрочка або розстрочка), що не скасовує чинного і не створює нового податкового обов'язку.

Сплата податків та зборів здійснюється в грошовій (готівковій або безготівковій) формі у національній валюті України, крім випадків, передбачених ПКУ або законами з питань митної справи. Порядок сплати податків та зборів встановлюється ПКУ або законами з питань митної справи для кожного податку окремо.

Практичне завдання 7.1

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Визначте, чи є платниками податків в Україні вказані особи:

1. Максим із дружиною і сином кілька років живе в Німеччині, там працює офіційно. В Україні

Розділ 2. Фінансове право України

їздить у коротку відпустку до родичів двічі на рік. Перед від'їздом у Німеччину звільнився з роботи і продав майно в Україні, однак і з українського громадянства не вийшов.

2. Марія офіційно орендує житло в Познані, працює у місцевій компанії. Незаміжня. Паралельно фрілансить і отримує деякі доходи як фізична особа-підприємець в Україні. В гості до батьків приїздила двічі по 3 тижні минулого року.

3. Ярослав працює на українсько-італійську компанію, багато часу проводить у відрядженнях по всьому світу, в жодній із країн не більше 183 днів у рік. Має квартиру в Києві. Неодружений. Є фізичною особою-підприємцем в Україні, виплати отримує за контрактом з Італії.

Практичне завдання 7.2

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Громадянин А. у період з 22.10.2014 по 25.03.2016 проживав у м. Стразбург (Франція). Діти його народились і проживають у Стразбурзі, дружина, разом з якою він орендував житло, з 2010 року постійно працює в Раді Європи. Сам Громадянин А. мав укладені контракти на надання експертних послуг від 23.12.2014 та від 27.07.2015. Згідно з довідкою Державної прикордонної служби України громадянин А. перебував на території України сукупно 65 днів протягом 2015 року. Державна податкова інспекція у Дарницькому районі ГУ ДФС у м. Києві провела документальну позапланову невіізну перевірку щодо своєчасності, достовірності, повноти нарахування та сплати податку на доходи фізичних осіб та військового збору громадянином А. за період з 01.01.2015 по 31.12.2015 і надіслала йому 19.12.2016 податковий повідомлення-рішення про притягнення до відповідальності за ухилення від сплати податків. *Дайте правову оцінку ситуації.*

Виконайте в команді

1) Візуалізуйте умовно-графічно структуру Податкового кодексу України.

2) Визначте, у якому розділі ПКУ треба шукати таку інформацію:

1. Електронне адміністрування податку на додану вартість.
2. Підакцизні товари та ставки податку.
3. Об'єкт оподаткування податку на додану вартість.
4. База та об'єкти оподаткування земельним податком.
5. Порядок обчислення плати за землю.
6. Ставки єдиного податку.
7. Права податкової міліції.
8. Збір за місця для паркування транспортних засобів.
9. Ставки податку за скиди забруднювальних речовин у водні об'єкти.
10. Контроль за надходженням податку з алкогольних напоїв і тютюнових виробів.
11. Доходи, які не включаються до розрахунку загального місячного (річного) оподатковуваного доходу.
12. Загальні умови притягнення до фінансової відповідальності.
13. Облік самозайнятих осіб.
14. Порядок сплати пені, нарахованої за невиконання податкового зобов'язання.
15. Порядок обчислення податку на прибуток підприємств та сплати.
16. Перерахунок податку та податкові соціальні пільги.

Скористайтесь
посиланням:

<https://is.gd/Db8UKh>
або QR-кодом

§ 7.2. Податки та збори

«Податки — ціна, яку ми сплачуємо за можливість жити в цивілізованому суспільстві».

Олівер Холмс, американський лікар і письменник XIX ст.

7.2.1. Податок. Збір. Державне мито

Податкова система України є сукупністю загальнодержавних та місцевих податків і зборів. Чому законодавець розрізняє ці поняття, адже обидва вони є обов'язковими платежами до бюджету? Відповідь отримуємо з положень Статті 6 ПК України:

Податок — обов'язковий, безумовний платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників податку відповідно до ПК України.

Збір (плата, внесок) — обов'язковий платіж до відповідного бюджету, що справляється з платників зборів, з умовою отримання ними спеціальної вигоди, зокрема внаслідок вчинення на користь таких осіб державними органами, органами місцевого самоврядування, іншими уповноваженими органами та особами юридично значущих дій.

Податки, що справляються під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України, так звані **митні платежі**, встановлюються Податковим кодексом України та Митним кодексом України (МК України), зокрема Ст. 4.27 і Ст. 271 МК України. *Митними платежами є:* а) мито; б) акцизний податок з увезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції); в) податок на додану вартість з увезених на митну територію України товарів (продукції).

Мито — загальнодержавний податок, встановлений Податковим кодексом України та Митним кодексом України, який нараховується та сплачується під час переміщення або у зв'язку з переміщенням товарів через митний кордон України.

Митну територію України становлять територія України, зайнята сушею, територіальне море, внутрішні води і повітряний простір, а також території вільних митних зон, штучні острови, установки і споруди, створені у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України. Межі митної території України є митним кордоном України. Митний кордон України збігається з державним кордоном України, крім меж штучних островів, установок і споруд, створених у виключній (морській) економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України. Межі території зазначених островів, установок і споруд становлять митний кордон України.

Розділ 2. Фінансове право України

Мовою нормативно-правового акту

МИТНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (2012) Редакція від 25.11.2018

Стаття 276. Платники мита

1. Платниками мита є:

- 1) особа, яка ввозить товари на митну територію України чи вивозить товари з митної території України у порядку та на умовах, установлених цим Кодексом;
- 2) особа, на адресу якої надходять товари, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових або експрес-відправленнях, несупроводжуваному багажі, вантажних відправленнях;
- 3) особа, на яку покладається обов'язок дотримання вимог митних режимів, які передбачають звільнення від оподаткування митом, у разі порушення таких вимог;
- 4) особа, яка використовує товари, митне оформлення яких було здійснено з умовним звільненням від оподаткування, не за цільовим призначенням та/або всупереч умовам чи цілям такого звільнення згідно з цим Кодексом, іншими законами України, а також будь-які інші особи, які безпідставно використовують звільнення від оподаткування митом (податкову пільгу);
- 5) особа, яка реалізує або передає у володіння, користування чи розпорядження товари, що були випущені у вільний обіг на митній території України із звільненням від оподаткування митними платежами, до закінчення строку, визначеного законом;
- 6) особа, яка реалізує товари, транспортні засоби відповідно до статті 243 цього Кодексу.

Стаття 277. Об'єкти оподаткування митом

1. Об'єктами оподаткування митом є:

- 1) товари, митна вартість яких перевищує еквівалент 150 євро, що ввозяться на митну територію України або вивозяться за межі митної території України підприємствами;
- 2) товари, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України в обсягах, які підлягають оподаткуванню митними платежами відповідно до розділу XII цього Кодексу, а також розділів V та VI;
- 3) товари, транспортні засоби, що реалізуються відповідно до статті 243 цього Кодексу.

Стаття 279. База оподаткування митом

1. Базою оподаткування митом товарів, що переміщуються через митний кордон України, є:
 - 1) для товарів, на які законом встановлено адвалорні ставки мита, — митна вартість товарів;
 - 2) для товарів, на які законом встановлено специфічні ставки мита, — кількість таких товарів у встановлених законом одиницях виміру.

7.2.2. Ознаки, функції та види податків. Загальнодержавні і місцеві податки і збори

Виконайте в команді

Прочитайте текст у таблицях. 1. Установіть правильні відповідності між ознаками податків та їх характеристиками. 2. Поясніть, як ви розумієте функції податку. 3. Зобразіть схематично елементи податку.

Безповоротність	Ознаки податків	Відсутність у платника податку вибору щодо сплати чи несплати податку
Безоплатність		Встановлення юридичної відповідальності за ухилення від його сплати
Безумовність		Спрямованість коштів від платника до держави і відсутність зустрічних зобов'язань з боку держави
Нецільовий характер		Сплата податку без виконання будь-яких дій з боку держави
Розподіл коштів		Відсутність чітких вказівок щодо напрямів використання надходжень від певного податку
Обов'язковість		Кошти, сплачені у вигляді податків, не повертаються до платників
Регулярність стягнення		Надходження від конкретних податків надходять частками до бюджетів різних рівнів і державних цільових фондів
Примусовість		Необхідне наповнення фондів коштів задля забезпечення безперервності бюджетного процесу

Функції податків	Фіскальна	Наповнення доходної частини бюджетів усіх рівнів для задоволення потреб суспільства (від лат. <i>fiscus</i> — державна казна)
	Розподільча	Наповнення доходної частини бюджету з наступним розподілом отриманих коштів для фінансування функцій і завдань держави та органів місцевого самоврядування
	Регулювальна	Через регулювання галузей суспільного виробництва і через регулювання споживання
	Контрольна	Регламентування державою фінансово-господарської діяльності суб'єктів підприємництва, отримання доходів громадянами, використання ними належного їм майна
	Стимулювальна	Запровадження окремим платникам податків і пільг щодо їх сплати, для стимулювання окремих галузей господарства чи підтримки незахищених верств населення

Елементи податку	– платники податку
	– об'єкт оподаткування
	– база оподаткування
	– ставка податку
	– порядок обчислення податку
	– податковий період

Розділ 2. Фінансове право України

– строк та порядок сплати податку
– строк та порядок подання звітності про обчислення і сплату податку.

В Україні встановлюються загальнодержавні й місцеві податки та збори.

Загальнодержавні податки та збори встановлені ПК України і є обов'язковими до сплати на усій території України, крім випадків, передбачених цим ПК України. Установлення загальнодержавних податків та зборів, не передбачених ПК України, заборонено.

Місцеві податки та збори встановлюються рішеннями сільських, селищних, міських рад і рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, у межах їх повноважень і є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

Зарахування загальнодержавних податків та зборів до державного і місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України.

До **загальнодержавних податків** належать податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок на додану вартість, акцизний податок, екологічний податок, рентна плата, мито. (Ст. 9 ПК України).

До **місцевих податків** належать: податок на майно і єдиний податок. До **місцевих зборів** належать: збір за місця для паркування транспортних засобів і туристичний збір (Ст. 10 ПК України).

Відповідно до Ст. 12. ПК України Верховна Рада України встановлює на території України загальнодержавні податки і збори та визначає перелік загальнодержавних податків і зборів, перелік місцевих податків і зборів, установлення яких належить до компетенції сільських, селищних, міських рад та рад об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом і перспективним планом формування територій громад.

Залежно від об'єкта оподаткування розрізняють податки на доходи, на споживання, на майно.

Податки бувають **прямими** і **непрямими**. Прямі податки встановлюються безпосередньо щодо платників, на їх *доходи*, на *майно*. Історично вони є найбільш ранньою формою оподаткування.

Непрямі податки встановлюються на *споживання*, тобто на товари та послуги. Непрямі податки встановлюються у вигляді надбавки до ціни або тарифу, оплачуються покупцями під час купівлі товарів та отриманні послуг, а в бюджет вносяться продавцями чи рідше виробниками цих товарів і послуг. З підвищенням непрямих податків зростають ціни. Основними видами непрямих податків є *акцизи* (специфічні та універсальні), фіскальні монополії, мита, податок на додану вартість. Акциз — непрямий державний

податок, що встановлюється переважно на предмети масового споживання (тютюн, вино тощо) усередині країни. Його включають у ціну товарів або тариф за послуги, а відтак його фактично сплачує споживач.

При стягненні непрямих податків виникають відносини, в яких беруть участь три суб'єкти: суб'єкт податку (виробник або продавець товару, який вносить до бюджету суму податку від реалізованого товару чи надання послуг), носій податку (юридична чи фізична особа, споживач товару, в ціні якого міститься непрямий податок) і податковий орган. При сплаті прямих податків учасниками правовідносин є носій податку і податковий орган.

Виконайте в команді

Візуалізуйте умовно-графічно:

При оподаткуванні розрізняють **пропорційні, прогресивні і регресивні** податки. Ставка пропорційних податків завжди пропорційна доходу, з якого він береться, ставка прогресивних податків збільшується, якщо збільшується дохід, а ставка регресивного податку зі збільшенням доходу зменшується.

Практичне завдання 7.3

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Заповніть таблицю (за бажанням перетворіть її у схему)

Класифікація податків:	Види	Приклади
1. За формою оподаткування		
2. За об'єктом оподаткування		
3. Залежно від рівня державних структур, які встановлюють податки		
4. Залежно від ставки податку		

7.2.3. Податки з фізичних та юридичних осіб

Юридичні особи, які провадять господарську діяльність як на території України, так і за її межами, окрім юридичних осіб, що визначені ПКУ як неприбуткові (Ст. 133.4 ПКУ), сплачують **податок на прибуток підприємств**, якому присвячено Розділ III ПК України. Об'єктом оподаткування є прибуток із джерелом походження з України та за її межами. Його визначають шляхом коригування (збільшення або зменшення) фінансового результату до оподаткування (прибутку або збитку), визначеного у фінансовій звітності

Розділ 2. Фінансове право України

підприємства відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку або міжнародних стандартів фінансової звітності. Базою оподаткування є грошове вираження об'єкта оподаткування з урахуванням положень ПКУ. Базова (основна) ставка податку становить 18 відсотків.

Стаття 265 ПКУ визначає склад **податку на майно**. Це *транспортний податок, плата за землю, податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки*. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n6392>

Платниками *податку на нерухоме майно*, відмінне від земельної ділянки, є фізичні та юридичні особи, зокрема нерезиденти, які є власниками об'єктів житлової та/або нежитлової нерухомості. Об'єктом оподаткування є об'єкт житлової та нежитлової нерухомості, зокрема його частка. Перелік нерухомого майна, яке не є об'єктом оподаткування, подає п. 2 частини 2 статті 266 ПКУ. Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, зокрема його часток. Закон передбачає пільги зі сплати цього податку. База оподаткування об'єкта/об'єктів житлової нерухомості, зокрема їх часток, що перебувають у власності фізичної особи — платника податку, зменшується: а) для квартири/квартир незалежно від їх кількості — на 60 кв. метрів; б) для житлового будинку/будинків незалежно від їх кількості — на 120 кв. метрів; в) для різних типів об'єктів житлової нерухомості, зокрема їх часток (у разі одночасного перебування у власності платника податку квартири/квартир та житлового будинку/будинків, зокрема їх часток), — на 180 кв. метрів. Таке зменшення надається один раз за кожний базовий податковий (звітний) період (рік).

Платниками *транспортного податку* є фізичні та юридичні особи, зокрема нерезиденти, які мають зареєстровані в Україні згідно з чинним законодавством власні легкові автомобілі, що є об'єктами оподаткування. Такими вважаються легкові автомобілі, з року випуску яких минуло не більше п'яти років (включно) та середньоринкова вартість яких становить понад 375 розмірів мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податкового (звітного) року. Базою оподаткування є легковий автомобіль, що є об'єктом оподаткування відповідно, а ставка податку встановлюється з розрахунку на календарний рік у розмірі 25 000 гривень за кожен об'єкт оподаткування.

Туристичний збір — це місцевий збір, кошти від якого зараховуються до місцевого бюджету. Платниками туристичного збору є громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які прибувають на територію адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення відповідної ради про встановлення туристичного збору, та отримують (споживають) послуги з тимчасового проживання (ночівлі) із зобов'язанням залишити місце перебування в зазначений строк. П.2 частини 2 Статті 268 встановлює перелік осіб, які не можуть бути платниками туристичного збору. Базою справляння

збору є вартість усього періоду проживання (ночівлі) на території адміністративно-територіальної одиниці, на якій діє рішення відповідної ради про встановлення туристичного, за вирахуванням податку на додану вартість. Ставка встановлюється у розмірі від 0,5 до 1 відсотка до бази справляння збору. До вартості проживання не входять витрати на харчування чи побутові послуги (прання, чищення, лагодження та прасування одягу, взуття чи білизни), телефонні рахунки, оформлення закордонних паспортів, дозволів на в'їзд (віз), обов'язкове страхування, витрати на усний та письмовий переклади, інші документально оформлені витрати, пов'язані з правилами в'їзду.

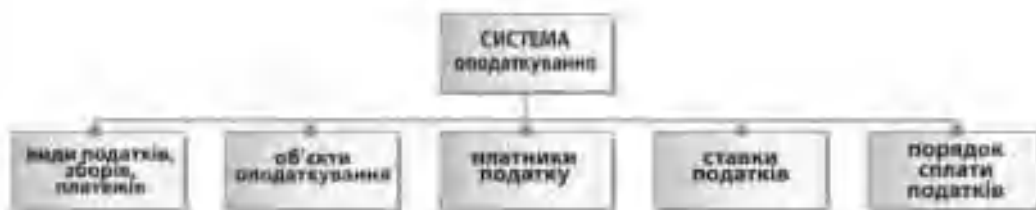
Платниками **збору за місця для паркування транспортних засобів** є юридичні особи, їх філії (відділення, представництва), фізичні особи-підприємці, які відповідно до рішення сільської, селищної, міської ради або ради об'єднаних територіальних громад, що створені згідно із законом та перспективним планом формування територій громад, організовують та провадять діяльність із забезпечення паркування транспортних засобів на майданчиках для платного паркування та спеціально відведених автостоянках.

Платниками **земельного податку** є власники земельних ділянок, земельних часток (паїв) і землекористувачі. Об'єктами оподаткування земельним податком є земельні ділянки, які перебувають у власності або користуванні, та земельні частки (паї), які перебувають у власності. Базою оподаткування є нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації чи площа земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких не проведено. Ставка земельного податку за земельні ділянки залежить від місця її розташування та від того, чи проведено нормативну грошову оцінку ділянки. Пільги щодо сплати земельного податку встановлюються для фізичних осіб деяких категорій, а також залежно від виду використання ділянки у межах граничних норм. Пільги щодо сплати податку для юридичних осіб перелічені у Статті 282 ПКУ.

Виконайте в команді

Доповніть схему «Система оподаткування в Україні»

Розділ 2. Фінансове право України

Практичне завдання 7.4

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Підготуйте повідомлення про:

- 1) податок на додану вартість, 2) акцизний податок,
- 3) рентну плату, 4) податок на доходи фізичних осіб.

Дотримуйтесь такого плану: а) суб'єкти податку, б) об'єкт податку, в) база податку, г) ставка податку, ґ) порядок сплати податку.

Скористайтеся відповідними розділами Податкового кодексу України

<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/stru#Stru>

§ 7.3. Податкова політика. Відповідальність за порушення податкового законодавства

«У справі оподаткування треба врахувати не те, що народ може дати, а те, що народ може дати завжди».

Шарль-Луї де Монтеск'є — французький політик, письменник і мислитель

7.3.1. Податкова політика щодо малого підприємництва.

Спрощене оподаткування. Єдиний податок

Мале підприємництво забезпечує зайнятість та доходи значної кількості мешканців країни і є важливим чинником соціальної стабільності. Саме структури «малого бізнесу» (так званого «середнього класу») формують значну частину доходів місцевих бюджетів. Вони можуть гнучко реагувати на ринкові коливання і швидко адаптуватися до нових умов. Державна політика щодо малого підприємництва передбачає його підтримку і стимулювання розвитку через систему оподаткування.

Для зниження податкового навантаження на мале підприємництво запроваджено спрощені механізми його адміністрування та оподаткування. Правові засади застосування спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності, а також справляння єдиного податку закріплено у Главі 1 «Спрощена система оподаткування, обліку та звітності» Розділу XIV «Спеціальні податкові режими» Податкового кодексу України.

Спрощена система оподаткування, обліку та звітності — особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати п'ятьох видів податків і зборів, на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності.

Скористайтесь
посиланням:

<https://is.gd/Db8UKh>
або QR-кодом

Юридична особа чи фізична особа-підприємець може самостійно обрати спрощену систему оподаткування, якщо така особа відповідає певним вимогам та реєструється платником єдиного податку в особливому порядку.

Податкове законодавство України пропонує загалом такі види оподаткування: загальна система для юридичних та фізичних осіб; єдиний податок першої групи; єдиний податок другої групи; єдиний податок третьої групи (зі сплатою або без сплати ПДВ); єдиний податок четвертої групи для сільгоспідприємств.

За *загальною системою* оподатковується і бухгалтерський прибуток юридичних осіб, і прибуток фізичних осіб-підприємців (обчислений за касовим методом) за ставкою 18 %. За *спрощеною системою* вся виручка оподатковується єдиним податком (фіксованою ставкою).

7.3.2. Відповідальність за порушення податкового законодавства. Кримінальна відповідальність за умисне ухилення від сплати податків, зборів та інших платежів

Учинення платниками податків, їх посадовими особами та посадовими особами органів контролю порушень законів з питань оподаткування та порушень вимог, встановлених іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на органи контролю, тягне за собою відповідальність, передбачену Податковим кодексом України та іншими законами України.

До відповідальності за вчинення податкових правопорушень притягаються платники податків, податкові агенти та/або їх посадові особи несуть відповідальність у разі вчинення порушень, визначених законами з питань оподаткування та іншим законодавством, контроль за дотриманням якого покладено на органи контролю.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/Db8UKh>
або QR-кодом

Розділ 2. Фінансове право України

За порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи контролю, застосовують **фінансову, адміністративну, кримінальну** відповідальність.

Фінансова відповідальність за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства встановлюється та застосовується згідно із ПКУ та іншими законами. Фінансова відповідальність застосовується у вигляді **штрафних** (фінансових) **санкцій** (штрафів) та/або **пені**.

Притягнення до фінансової відповідальності платників податків за порушення законів з питань оподаткування, іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи контролю, не звільняє їх посадових осіб за наявності відповідних підстав від притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності.

Застосування штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) *не звільняє* платників податків від обов'язку сплатити до бюджету належні суми податків та зборів, а також від застосування до них інших заходів, передбачених законодавством. Суми штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) зараховуються до бюджетів, до яких згідно із законом зараховують відповідні податки та збори.

У разі вчинення платником податків двох або більше порушень законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи контролю, штрафні (фінансові) санкції (штрафи) застосовують *за кожне вчинене разове та тривале порушення окремо*.

У разі застосування органами контролю до платника податків штрафних (фінансових) санкцій (штрафів) за порушення законів з питань оподаткування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на органи контролю, такому платникові податків надсилають (вручають) *податкові повідомлення — рішення*.

За одне податкове правопорушення орган контролю може застосувати тільки один вид штрафної (фінансової) санкції (штрафу), передбаченої Статтями 117–128-1 ПКУ та іншими законами України.

Практичне завдання 7.5

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Визначте гіпотезу, диспозицію та санкцію правових норм:

Ст. 162 Кодексу України про адміністративні правопорушення: «Невиконання керівниками та іншими посадовими особами підприємств, установ, організацій, включаючи установи Національного банку України, комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи, законних вимог посадових осіб органів державної податкової служби, перелічених у пунктах 5-8 частини першої статті 11 Закону України «Про державну податкову службу в Україні», — тягне

за собою попередження або накладання штрафу у розмірі від п'яти до десяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Стаття 122. Податкового кодексу України: Порухення правил застосування спрощеної системи оподаткування фізичною особою – підприємцем. 122.1. Несплата (неперерахування) фізичною особою — платником єдиного податку, визначеною підпунктами 1 і 2 пункту 291.4 статті 291 цього Кодексу, авансових внесків єдиного податку в порядку та у строки, визначені цим Кодексом, тягне за собою накладення штрафу в розмірі 50 відсотків ставки єдиного податку, обраної платником єдиного податку відповідно до цього Кодексу.

Стаття 127. Податкового кодексу України: Порухення правил нарахування, утримання та сплати (перерахування) податків у джерела виплати. 127.1. Ненарахування, неутримання та/або несплата (неперерахування) податків платником податків, зокрема податковим агентом, до або під час виплати доходу на користь іншого платника податків, — тягнуть за собою накладення штрафу в розмірі 25 відсотків суми податку, що підлягає нарахуванню та/або сплаті до бюджету. Ті самі дії, вчинені повторно протягом 1095 днів, — тягнуть за собою накладення штрафу у розмірі 50 відсотків суми податку, що підлягає нарахуванню та/або сплаті до бюджету. Дії, передбачені абзацом першим цього пункту, вчинені протягом 1095 днів втретє та більше, — тягнуть за собою накладення штрафу у розмірі 75 відсотків суми податку, що підлягає нарахуванню та/або сплаті до бюджету.

Практичне завдання 7.6

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Катерина П. написала книгу з кулінарними рецептами та надрукувала її у видавництві «Буква». Тираж книги був реалізований видавництвом, сума виручки становить 20 000 грн. Катерина П. отримала гонорар у розмірі 10 відсотків від суми виручки від реалізації тиражу книги. *Встановіть види податків, які мають сплатити Катерина П. та видавництво «Буква», об'єкти та одиницю оподаткування. Розрахуйте, яку суму податку на доходи фізичних осіб має сплатити Катерина П. у поточному році.*

Правова ситуація 2. За результатами оперативної перевірки на приватному підприємстві «Піцерія-Ексклюзив» посадовими особами податкової міліції виявлено не оприбутковану в касі готівку в сумі 1400 грн.; у складських приміщеннях зберігалось 95 пляшок алкогольних напоїв без марок акцизного збору, в холодильниках виявлено продукти харчування, щодо яких не надано документального підтвердження їх походження, зокрема майонез, соуси, мариновані печериці та маслини. *На підставі яких нормативних актів настане фінансова відповідальність приватного підприємства «Піцерія-Ексклюзив»? Якими будуть фінансові санкції? Опишіть дії податкової міліції щодо виявлених порушень, скориставшись положеннями Ст. 350. Податкового кодексу України «Повноваження податкової міліції» <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#n7862>*

Для закріплення теми 7:

1. Назвіть принципи системи оподаткування.
2. Визначте види юридичної відповідальності за порушення податкового законодавства.
3. Опишіть відповідальність за порушення податкового законодавства.
4. Зіставте загальну і спрощену системи оподаткування.
5. Оцініть податкову політику щодо малого підприємництва.
6. Схарактеризуйте об'єкти та суб'єкти оподаткування.
7. Наведіть приклади загальнодержавних та місцевих податків і зборів.

ТЕМА 8. Законодавство про банки та банківську діяльність

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- банк; • НБУ; • банківська ліцензія; • банківська таємниця;
- види банків в Україні; • банківська система України;
- порядок створення банків в Україні; • основні банківські операції.

§ 8.1. Банківська система

«Не один підприємець дякував долі, яка загнала його у вузькі рамки й показала, що найкращим капіталом є власні мізки, а не кредити з банку».

Генрі Форд, американський підприємець, конструктор автомобілів

8.1.1. Банківська система України. Поняття банку

Головним елементом у фінансовій системі держави є банки. **Банк** — це юридична особа, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків і яка має виключне право надавати банківські послуги на підставі банківської ліцензії. **Банківською діяльністю** є: 1) залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб; 2) розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик; 3) відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб. **Вклад (депозит)** — це кошти в готівковій або у безготівковій формі, у валюті України або в іноземній валюті, які клієнти розмістили на своїх іменних рахунках у банку на договірних засадах на визначений строк зберігання або без зазначення такого строку і підлягають виплаті вкладникові відповідно до законодавства України та умов договору.

Порядок здійснення банківської діяльності та правовий статус банків визначаються Ст. 99 і Ст. 100 Конституції України, Законами України «Про Національний банк України» (1999 р.) та «Про банки і банківську діяльність» (2001 р.).

Банківська система України фактично є дворівневою і складається з Національного банку України (вищий рівень) та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень законодавства. Кожен банк самостійно визначає напрями своєї діяльності і спеціалізацію за видами послуг. Види спеціалізованих банків та порядок набуття банком статусу спеціалізованого визначає Національний банк України. Він також здійснює регулювання діяльності спеціалізованих банків і визначає системно важливі банки відповідно до таких критеріїв: обсяг капіталу банку, ступінь фінансових взаємозв'язків, напрями діяльності.

8.1.2. Національний банк України (НБУ). Порядок створення банків в Україні

Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління. Це самостійний орган, який здійснює видатки за рахунок власних доходів у межах затвердженого кошторису, а у визначених Законом України «Про Національний банк України» випадках — також за рахунок Державного бюджету України.

Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності і перебуває у його повному господарському віданні.

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України. Національний банк у межах своїх повноважень сприяє стабільності банківської системи за умови, що це не перешкоджає досягненню та підтримці цінової стабільності в державі. Місцезнаходження Ради Національного банку України, Правління Національного банку України та центрального апарату Національного банку — місто Київ.

Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю. Розмір статутного капіталу становить 10 мільйонів гривень, але може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку. Джерелами формування статутного капіталу Національного банку є частина його прибутку до розподілу, а за потреби — Державний бюджет України.

Національний банк не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання. Також Національний банк не відповідає за зобов'язаннями інших банків, а інші банки не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання.

Національний банк може відкривати свої установи, філії та представництва в Україні, а також представництва за її межами. Національний банк, його установи, філії та представництва мають печатку із зображенням Державного Герба України та своїм найменуванням.

Функції Національного банку регламентовані Законом України «Про Національний банк України» (1999, редакція від 10.11.2018).

<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/679-14>

*Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/6T9o6Y>
або QR-кодом*

Розділ 2. Фінансове право України

Виконайте в команді

Розгляньте інфографіку, представлену на сайті Національного банку України.

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=D4AD7E4B9DABA64D7A906FA528F653B5?art_id=36081&cat_id=36006

1. Поясніть, яке зображення є символом НБУ.
2. Знайдіть на сайті НБУ інформацію про банкноти, розмінні монети та обігові монети, які перебувають в обігу.
3. Обчисліть за інфографікою загальну суму готівкових банкнот, які перебували в обігу станом на травень 2019 року.
4. Визначте за інфографікою, які банкноти і які монети є найпопулярнішими в обігу та яку суму вони становлять.
5. Висловіть припущення, чому в інфографіці є зображення 9 банкнот, але вказана цифра про 66 банкнот. Перевірте себе, переглянувши наступну інформацію із сайту НБУ:

https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=16724838&cat_id=83136296

— Музей грошей Національного банку.

<https://bank.gov.ua/3dtour/> — Віртуальний тур музеєм грошей Національного банку (українською чи англійською мовами).

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/6T9o6Y>
або QR-кодом

Банки в Україні створюються у формі акціонерного товариства або кооперативного банку. **Державний банк** — це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі. **Кооперативні банки** створюються за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральний кооперативні банки. **Створення, державна реєстрація, ліцензування діяльності та реорганізація банків** регламентуються Законом України «Про банки і банківську діяльність».

§ 8.2. Банківська діяльність

«Той, хто відмовив іншому в кредиті, повернув собі борг».
Генрі Водсворт Лонгфелло, американський поет XIX ст.

8.2.1. Банківські операції та угоди

Банківська діяльність здійснюється на підставі банківської ліцензії шляхом надання банківських послуг. Банківські та інші фінансові послуги надаються в національній валюті, а за наявності відповідної ліцензії Національного банку України — в іноземній валюті.

Види діяльності банку (за Ст. 47 — 51 Закону України «Про банки і банківську діяльність»)	
Банківські послуги	<ol style="list-style-type: none"> 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб; 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, зокрема у банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу); 3) розміщення залучених у вклади (депозити), зокрема на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.
Банківська діяльність щодо:	<ol style="list-style-type: none"> 1) інвестицій; 2) випуску власних цінних паперів; 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей; 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа; 5) інкасації коштів та перевезення валютних цінностей; 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій); 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг.
Перелік фінансових послуг , що банк має право надавати своїм клієнтам (крім банків) шляхом укладення агентських договорів, встановлюється Національним банком України.	
Кредитні операції	<ol style="list-style-type: none"> 1) здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені;

Розділ 2. Фінансове право України

- 2) надання гарантій і поручительств та інших зобов'язань від третіх осіб, які передбачають їх виконання у грошовій формі;
- 3) придбання права вимоги на виконання зобов'язань у грошовій формі за поставлені товари чи надані послуги, приймаючи на себе ризик виконання таких вимог та прийом платежів (факторинг);
- 4) лізинг.

Прямі інвестиції банків

Банки здійснюють прямі інвестиції та операції з цінними паперами відповідно до законодавства України про цінні папери, інвестиційну діяльність та згідно з нормативно-правовими актами Національного банку України.

Розрахункові банківські операції

Для здійснення банківської діяльності банки відкривають та ведуть кореспондентські рахунки у Національному банку України та інших банках в Україні і за її межами, банківські рахунки для фізичних та юридичних осіб у гривнях та іноземній валюті.

Банківські розрахунки проводяться у готівковій та безготівковій формах згідно із правилами, встановленими нормативно-правовими актами Національного банку України.

Безготівкові розрахунки проводяться на підставі розрахункових документів на паперових носіях чи в електронному вигляді.

Банк має право вчиняти будь-які правочини, необхідні для надання ним банківських й інших фінансових послуг й здійснення іншої діяльності. Банк самостійно встановлює процентні ставки і комісійну винагороду за надані послуги. Банки в Україні можуть використовувати як платіжні інструменти платіжні доручення, платіжні вимоги, вимоги-доручення, векселі, чеки, банківські платіжні картки та інші дебетові і кредитові платіжні інструменти, що застосовуються у міжнародній банківській практиці. Платіжні інструменти мають бути оформлені належно і містити інформацію про їх емітента, платіжну систему, в якій вони використовуються, правові підстави здійснення розрахункової операції і, як правило, держателя платіжного інструмента та отримувача коштів, дату валютування, а також іншу інформацію, необхідну для здійснення банком розрахункової операції, що цілком відповідають інструкціям власника рахунку або іншого передбаченого законодавством ініціатора розрахункової операції.

8.2.2. Обмеження щодо діяльності банків. Банківська таємниця

Банкам забороняється діяльність у сфері матеріального виробництва, торгівлі (за винятком реалізації пам'ятних, ювілейних та інвестиційних монет) і страхування, крім виконання функцій страхового посередника. Спеціалізованим банкам (за винятком ощадного) забороняється залучати вклади (депозити) від фізичних осіб в обсягах, що перевищують 5 відсотків капіталу банку. Банк може мати у власності нерухоме майно загальною вартістю не більше 25 відсотків капіталу банку.

Інформація щодо діяльності та фінансового стану клієнта, яка стала відомою банку у процесі обслуговування клієнта та взаємовідносин із ним чи третім особам у процесі надання послуг банку, а також інформація про банки чи клієнтів, що збирається під час проведення банківського нагляду, є **банківською таємницею**. Перелік інформації, що підлягає обов'язковому опублікуванню і не вважається банківською таємницею, встановлюється Національним банком України та додатково самим банком на його розсуд.

БАНКІВСЬКА ТАЄМНИЦЯ (за Ст. 60. Закону України «Про банки і банківську діяльність»)
1) відомості про банківські рахунки клієнтів, зокрема кореспондентські рахунки банків у Національному банку України;
2) операції, які були проведені на користь чи за дорученням клієнта, здійснені ним угоди;
3) фінансово-економічний стан клієнтів;
4) системи охорони банку та клієнтів;
5) інформація про організаційно-правову структуру юридичної особи — клієнта, її керівників, напрями діяльності;
6) відомості стосовно комерційної діяльності клієнтів чи комерційної таємниці, будь-якого проекту, винаходів, зразків продукції та інша комерційна інформація;
7) інформація щодо звітності по окремому банку, за винятком тієї, що підлягає опублікуванню;
8) коди, що використовуються банками для захисту інформації;
9) інформація про фізичну особу, яка має намір укласти договір про споживчий кредит, отримана під час оцінки її кредитоспроможності.

Призначені на посаду банківські службовці підписують зобов'язання щодо збереження банківської таємниці. Керівники та службовці банків зобов'язані не розголошувати та не використовувати з вигодою для себе чи для третіх осіб конфіденційну інформацію, яка стала відома їм під час виконання своїх службових обов'язків.

Банк має право надавати інформацію, яка містить банківську таємницю, приватним особам та організаціям для забезпечення виконання ними своїх функцій або надання послуг банку відповідно до укладених між такими особами (організаціями) та банком договорів. Порядок розкриття банківської таємниці передбачений положеннями Ст. 62 Закону України «Про банки і банківську діяльність в Україні».

8.2.3. Заходи впливу, що застосовуються до банків у разі порушення ними законодавства

Заходи впливу щодо банків застосовуються, якщо банк порушує банківське законодавство, порушує законодавство у сфері запобігання та

Розділ 2. Фінансове право України

протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, здійснює фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення, порушує нормативно-правові акти Національного банку України, здійснює ризикову діяльність, яка загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, а також у разі застосування санкцій іноземними державами або міждержавними об'єднаннями чи організаціями.

Застосовує заходи впливу Національний банк України. Перелік заходів впливу передбачено у Ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність в Україні». Серед інших, до них належать: *письмове застереження; обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, накладення штрафів, віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного; відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку.*

Заходи впливу до банків, філій іноземних банків, фізичних осіб можуть бути застосовані Національним банком України протягом шести місяців з дня виявлення порушення, але не пізніше ніж через три роки з дня його вчинення. Рішення Національного банку України про застосування заходу впливу у вигляді *накладення штрафу* є виконавчим документом та набирає законної сили з дня його прийняття. У разі невиконання такого рішення воно передається Національним банком України до органів державної виконавчої служби для примусового виконання.

Виконайте в команді

Ознайомтеся з переліком банків в Україні за посиланням

<http://www.prostobank.ua/spravochniki/banki>

1. Скористайтесь фільтром для пошуку державних і приватних українських банків, а також іноземних банків в Україні.
2. Зайдіть на офіційний сайт обраного вашою командою банку і перегляньте інформацію про керівництво, фінансові показники, новини та акції.
3. Проаналізуйте інформацію сайту, щоб визначити, чи є банк надійним. Для порівняння перегляньте сайти інших банків.
4. Які показники роботи банку і яка інформація із сайту стала для вас визначальною?
5. Візуалізуйте сформовані вашою командою критерії надійності банків.

Для закріплення теми 8:

1. Назвіть види банків в Україні.
2. Визначте основні банківські операції.
3. Опишіть банківську систему України.
4. Оцініть заходи впливу, що їх застосовують до банків у разі порушення ними законодавства.
5. Схарактеризуйте порядок створення банків в Україні.
6. Наведіть приклади обмежень щодо діяльності банків.

**Завдання для формування та перевірки
ключових і предметних компетентностей до розділу 2
«Фінансове право України»**

Правові предметні компетентності

Інформаційна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Підготуйте інформаційну довідку про депозити. Проаналізуйте пропозиції банків за депозитними вкладками. Порівняйте терміни, ставки та дохід за депозитами у гривні та іноземній валюті. Зіставте інфляційне знецінення коштів та суму відсотка за депозитом за той самий термін. 2. Підготуйте за результатами свого дослідження соціальну рекламу «Зберігати гроші в банку, в банці чи «в панчосі»?»
Логічна	<ol style="list-style-type: none"> 1-2. Складіть кросворд «Фінансове право України», використавши ключові поняття та терміни теми. Підготуйте на вибір два види завдань до слів кросворда: а) офіційні визначення термінів; б) нестандартно-креативні формулювання завдань. 3. Складіть тести для перевірки теоретичних знань із трьох тем розділу «Фінансове право України» (по 12 запитань із кожної теми). Запропонуйте їх однокласникам. Спробуйте розв'язати тести, складені однокласниками. Порівняйте результати. 4. Поцікавтеся у знайомих дорослих, чи потрапляли вони у проблемні ситуації, які регулюються нормами фінансового, зокрема бюджетного, податкового, банківського права. Сформулюйте своє бачення правового врегулювання цих ситуацій і порівняйте із реальним розв'язанням тієї чи іншої проблеми. Коротко запишіть фабулу ситуації, ключові запитання до неї та юридично правильні відповіді на них. Представте свою роботу в імпровізованій «Юридичній клініці».
Діяльнісно-процесуальна	<ol style="list-style-type: none"> 1. «Допоможіть» депутатам місцевої ради вашої територіальної громади систематизувати інформацію про наповнення місцевого бюджету та його видатки. 2. Складіть «порадник» для тих, хто шукає надійний банк для ведення малого підприємництва, і тих, хто шукає найзручніші умови депозиту. <div data-bbox="964 1125 1161 1224" style="float: right;"> <p>Скористайтесь посиланням: https://is.gd/6SUtLb або QR-кодом</p> </div> <div data-bbox="975 1239 1107 1372" style="float: right;"> </div>
Аксіологічна	<ol style="list-style-type: none"> 1. Визначте переваги і недоліки спрощеного оподаткування порівняно із загальною системою оподаткування. Оцініть привабливість чи незручність спрощеної системи для тих, хто займається певними видами малого підприємництва. 2. Спрогнозуйте довгострокову ефективність спрощеної системи. Чи сприяє пільгове оподаткування розширенню малого підприємництва, створенню нових робочих місць та самозайнятості населення?

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

Учень/учениця:

- **визначити:** предмет і джерела кримінального права; ознаки злочину; види злочинів; стадії вчинення злочину; види ситуативних злочинів; обставини, що викликають злочинність діями; мету кримінального покарання; види кримінальних покарань; обставини, що пом'якшують покарання; обставини, що підтяжують покарання; примусові засади медичного характеру; види покарань, що застосовуються до неповнолітніх; примусові засади медичного характеру; обставини, що виключаються при кримінальній кримінальній покарання неповнолітніх осіб; окремі види злочинів за об'єктом злочинного посягання;
- **застосовувати:** поняття про злочини: кримінальне злочин; Кримінальний кодекс України; злочин; склад злочину; неосудність; вини; замах на злочин; ситуативних злочинів; кримінальна відповідальність; необхідна оборона; крайня необхідність; умовна оборона; кримінальне покарання; замість; помилування; судимість;
- **визначити:** склад окремих видів злочинів;
- **розрізняти:** ситуативних злочинів;
- **опицати:** Кримінальний кодекс України; або БКУ щодо осіб у просторонах та часових межах; склад злочину; види вини; причиною за злочин; мету злочину; форми співучасті у вчиненні злочину; підстави кримінальної відповідальності; підстави звільнення від кримінальної відповідальності; порядок призначення покарання; звільнення від покарання та його відбування; міліціяція і ніяк судимості; порядок застосування примусових засад медичного характеру; особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх; особливості застосування до неповнолітніх осіб покарання кримінальну відповідальність осіб за вчинення окремих видів злочинів;
- **користуватися:** необхідну оборону і крайню необхідність; крайня необхідність і інших. підстав і причини розрізняти та відрізняти обставини: існують існують та інші підстави і злочин; окремі та замість покарання; вини і помилування; пом'якшення і тяжкості злочинності; сукупність і повторність злочинів;
- **розуміти:** фізичний і юридичний примус; обставини, що виключають злочинність діями і підстави для застосування до кримінальної відповідальності;
- **співвідносити:** кримінальну відповідальність і покарання;
- **характеризувати:** звільнення та причини ККУ; види злочинів; стадії вчинення злочину; види кримінального покарання; види і часті покарання; покарання, що застосовуються до неповнолітніх; примусові засади медичного характеру;
- **аналізувати:** правові ситуації за підставою статті 15 БКУ;

ТЕМА 9. Загальна характеристика кримінального права України

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- кримінальне право; • предмет і джерела кримінального права;
- Кримінальний кодекс України; • дія ККУ щодо осіб у просторових та часових межах; • завдання та принципи ККУ.

«Краще попередити злочин, ніж карати. У цьому головна мета будь-якого доброго законодавства».

Чезаре Беккарія, італійський юрист і публіцист XVIII ст.

§ 9.1. Кримінальне право: поняття, принципи, джерела

9.1.1. Поняття і принципи кримінального права

Кримінальне право України належить до публічних галузей права нашої держави та має своїм основним змістом охорону найбільш цінних, важливих суспільних відносин від посягань на них. Враховуючи це, **кримінальне право**, як одну із фундаментальних галузей права України, характеризують як *систему правових норм, які визначають коло заборонених суспільнонебезпечних діянь, за вчинення яких настає кримінальна відповідальність, умови настання кримінальної відповідальності і власне саму кримінальну відповідальність та інші наслідки кримінально-правового характеру за вчинення кримінально-протиправних діянь.*

Ознаки кримінального права

— кримінально-правові норми встановлює виключно законодавчий орган держави — Верховна Рада України
— зовнішньою формою кримінально-правових норм, які встановлюють кримінальну протиправність та караність діяння, є виключно закон — Кримінальний кодекс України (далі — КК України)
— специфічний метод реалізації кримінального закону — застосування за порушення його заборон особливого виду впливу — покарання

Норми кримінального права регулюють особливий вид правовідносин, які виникають за фактом вчинення кримінального правопорушення і називаються «кримінально-правові відносини». Кримінально-правові відносини — це специфічний вид суспільних відносин, які виникають між особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, та державою в особі компетентних органів кримінальної юстиції у зв'язку із вчиненням особою найтяжчого виду правопорушення — кримінального правопорушення — і полягають у визначенні правових наслідків такої поведінки.

Кримінально-правові відносини

Види

Охоронні — виникають та існують на основі кримінально-правових заборон та їх порушення	Заохочувальні — мають регулювати правомірну поведінку людей в екстремальних ситуаціях, що дотичні до сфери кримінально-правової охорони, — <i>необхідна оборона, крайня необхідність, затримання особи, яка</i>
---	--

Розділ 3. Кримінальне право України

вчинила кримінальне правопорушення, тощо	
Права й обов'язки суб'єктів	
право органів кримінальної юстиції притягти до кримінальної відповідальності осіб, які винні у порушенні кримінально-правових заборон	обов'язок осіб, які визнані судом винними у вчиненні кримінального правопорушення, зазнати обмежень у правах та понести негативні правові наслідки своєї протиправної поведінки
держава в особі органів кримінальної юстиції зобов'язана (у разі наявності для цього підстав) забезпечити особі право на справедливе, ненадмірне покарання, його пом'якшення, звільнення від покарання та інші пом'якшення	особи, визнані судом винними у вчиненні кримінального правопорушення, мають право на справедливе, ненадмірне покарання, його пом'якшення, звільнення від покарання та інші передбачені законом пом'якшення

Кримінальне право України формується та функціонує на підставі принципів, що визначають зміст і соціальну спрямованість цієї галузі права. Система таких принципів безпосередньо не закріплена у тексті Кримінального кодексу України, але впливає зі змісту положень цього законодавчого акту та змісту положень Конституції України.

Серед принципів кримінального права можна виокремити такі, які притаманні практично всім галузям права України: *законність, рівність перед законом, невідворотність відповідальності, справедливість, гуманізм і демократизм* тощо. Крім того, специфіка кримінального права обумовлює наявність принципів, що властиві тільки цій галузі.

**Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/oGeww1>
або QR-кодом**

9.1.2. Загальна характеристика та завдання Кримінального кодексу України

Кримінальний кодекс України — *основний систематизований законодавчий акт, що об'єднує всю сукупність кримінально-правових норм.* Відповідно до ч.1 ст. 3 КК України законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, що ґрунтується на Конституції України і нормах кримінального права. Кримінальна протиправність будь-якого діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки, визначаються *тільки цим кодексом.*

Кримінальний кодекс України ухвалений Верховною Радою України 5 квітня 2001 року й набув чинності 1 вересня 2001 року. Він складається із Загальної та Особливої частин. Загальна частина КК України визначає загальні положення, які є спільними для всіх або більшості кримінальних правопорушень, і об'єднує 16 розділів. Особлива частина КК України — частина закону, що містить перелік суспільно небезпечних діянь, які є кримінальними правопорушеннями, та перелік покарань, які можуть бути призначені за їх вчинення — інакше кажучи — перелік кримінально-правових

заборон. Особлива частина КК України об'єднує всі кримінальні правопорушення у 20 розділів за ознакою подібності відносин, що охороняються законом (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>).

Кримінальний кодекс України вже у ст.1 визначає завдання для самого себе: правове забезпечення охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням. Для виконання цього завдання Кримінальний кодекс України визначає, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями та які покарання застосовуються до осіб, які їх вчинили.

9.1.3. Дія ККУ щодо осіб, у просторових та часових межах

За загальним правилом закон про кримінальну відповідальність має *пряму дію у часі*, тобто поширюється на тих осіб, які вчинили кримінальні правопорушення після набуття відповідним законом чинності. Кримінальна протиправність і караність та інші кримінально-правові наслідки діяння визначаються законом про кримінальну відповідальність, що діяв на час вчинення цього діяння. *Часом вчинення кримінального правопорушення* визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності (час настання наслідків для вирішення питання про час вчинення кримінального правопорушення не має значення).

В окремих випадках, як виняток із загального правила, закон про кримінальну відповідальність має зворотну дію у часі, тобто поширюється на тих осіб, які вчинили відповідні діяння до набуття таким законом чинності, зокрема на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість. Кримінальний закон має *зворотну дію у часі* у таких випадках:

- 1) новий закон скасовує кримінальну протиправність діяння;
- 2) новий закон пом'якшує кримінальну відповідальність;
- 3) новий закон будь-яким іншим чином поліпшує становище особи.

Якщо новий закон про кримінальну відповідальність частково пом'якшує кримінальну відповідальність, а частково її посилює, то такий закон має зворотну дію у часі лише в тій частині, у якій він пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи. *Закон про кримінальну відповідальність, що встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, не має зворотної дії у часі.* У тих випадках, коли новий закон частково посилює кримінальну відповідальність або погіршує становище особи, а частково пом'якшує її чи поліпшує становище винної особи, він має зворотну дію у часі лише в тій частині, у якій відповідальність пом'якшується чи покращується становище винного.

Розділ 3. Кримінальне право України

За загальним правилом закон про кримінальну відповідальність поширюється на *тих осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на території України*. Питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами та міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких була надана Верховною Радою України, не підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними кримінального правопорушення на території України вирішується дипломатичним шляхом. **Кримінальне правопорушення вважається вчиненим на території України, якщо його було почато або продовжено, або припинено, або закінчено на території України.** Якщо кримінальне правопорушення було вчинено у співучасті, загалом воно вважається вчиненим на території України, якщо хоча б один зі співучасників діяв на території України незалежно від фактично виконуваної ним ролі у вчиненні спільного кримінального правопорушення.

Виконайте в команді

1. Відшукайте у тексті КК України статті, що регламентують дію кримінального закону в часі, у просторі та за колом осіб. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>
2. Візуалізуйте умовно-графічно: «Закон про кримінальну відповідальність має пряму дію у часі, ЯКЩО...»
3. Візуалізуйте умовно-графічно: «Закон про кримінальну відповідальність має зворотну дію у часі, ЯКЩО...»

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть приклади ситуацій, для розв'язання яких треба застосувати дію статей 4, 5 КК України. (Стаття 4. Чинність закону про кримінальну відповідальність у часі; Стаття 5. Зворотна дія закону про кримінальну відповідальність у часі.)

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Максим П., громадянин України, перебуваючи на відпочинку в Чехії, вчинив кримінальне правопорушення і відбув покарання за вироком суду в цій країні. Коли Максим П. повернувся додому, його сусід, який дізнався про це правопорушення від спільного знайомого, вирішив, що Максим повинен бути притягнений до відповідальності в Україні, та порадив звернутися до правоохоронних органів із зізнанням, щоб зменшити міру покарання.

Правова ситуація 2. Марк М., громадянин Австрії, організував інтернет-магазин, через мережу якого планував отримувати кошти, зловживаючи довірою покупців. До цієї діяльності він залучив студентів із Харкова — Артура К. і Віктора М., мотивуючи тим, що їм не загрожує відповідальність, оскільки інтернет-магазин зареєстрований за межами України.

Для закріплення теми 9:

1. Назвіть предмет та джерела кримінального права.
2. Визначте межі просторової дії кримінального закону.
3. Опишіть структуру Кримінального кодексу України.
4. Порівняйте пряму і зворотну дії кримінального закону в часі.
5. Зіставте права й обов'язки суб'єктів кримінально-правових відносин.
6. Оцініть дію ККУ щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на території України.
7. Схарактеризуйте принципи та завдання КК України.
8. Наведіть приклади специфічних принципів КК України.

ТЕМА 10. Кримінальне правопорушення

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- кримінальне правопорушення; • склад кримінального правопорушення;
- неосудність; • вина; • замах на кримінальне правопорушення; • співучасники кримінального правопорушення; • ознаки кримінального правопорушення; • види кримінальних правопорушень; • стадії вчинення кримінального правопорушення; • види співучасників кримінального правопорушення; • види вини; • причиновий зв'язок; • мотив і мета кримінального правопорушення; • форми співучасті у вчиненні кримінального правопорушення.

«Зовні однакові дії можуть бути злочинними в одному випадку і не бути злочинними — в іншому».

Альфред Адлер, австрійський психолог

§ 10.1. Кримінальне правопорушення: поняття, ознаки, склад, види, мотиви

10.1.1. Поняття та ознаки кримінального правопорушення

Кримінальним правопорушенням є передбачене Кримінальним кодексом України суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом кримінального правопорушення. Кримінальне правопорушення — це найбільш небезпечний вид правопорушення. Від усіх інших правопорушень кримінальне відрізняється за двома суттєвими ознаками: 1) *кримінальною протиправністю* (це формальна ознака, що притаманна тільки кримінальним правопорушенням, оскільки вичерпний їхній перелік наведено тільки у КК України), 2) *суспільною небезпечністю* (це матеріальна ознака, яка властива тільки кримінально-протиправним діянням, оскільки всі інші правопорушення є лише суспільно шкідливими діяннями).

Суспільна небезпечність — це ознака, притаманна кримінальному правопорушенню, яка полягає у тому, що воно завдає тяжкої шкоди суспільним відносинам, які охороняються кримінальним законом, або ставить такі суспільні відносини під загрозу заподіяння шкоди. Суспільна небезпечність визначається низкою факторів: 1) характеристика об'єкта кримінального правопорушення з погляду важливості — тих суспільних

Розділ 3. Кримінальне право України

відносин, які охороняються Кримінальним кодексом; 2) характер та розмір заподіяної шкоди; 3) характеристика об'єктивної сторони діяння — спосіб вчинення, знаряддя та засоби, за допомогою яких його вчинено, час, місце, обстановка його скоєння; 4) форма і ступінь вини особи, яка вчинила кримінальне правопорушення; 5) мотиви кримінально-протиправної діяльності та мета, досягнути якої прагнув винний.

Не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК України, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи юридичній особі, суспільству або державі (ч. 2 ст. 11 КК України). У цьому випадку йдеться про те, що *відсутність такої ознаки кримінального правопорушення як суспільна небезпека виключає кримінальну протиправність діяння загалом*. До прикладу, особа таємно викрала коробку сірників. Очевидно, що незважаючи на те, що це діяння формально передбачене у ст. 185 КК України «Крадіжка», але фактично воно не заподіяло і не могло заподіяти істотної шкоди власникові майна, а отже, є малозначним і не може бути назване кримінальним правопорушенням.

10.1.2. Склад злочину

Кримінальне право послуговується такою відомою ще з давніх часів юридичною конструкцією, як *corpus delicti*, — склад правопорушення.

Склад правопорушення — законодавча модель поведінки особи, яка дає змогу провести її правову оцінку та відмежувати одне діяння від іншого на підставі певної сукупності ознак. Іншими словами, **склад кримінального правопорушення** — це сукупність ознак, за допомогою яких законодавець описує у КК України зовнішні та внутрішні прояви кримінально-протиправної поведінки особи. Усю сукупність цих ознак об'єднують у чотири групи, які дістали назву *елементи складу правопорушення*.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/6akpqa>
або QR-кодом

Елементи (групи ознак) складу правопорушення

1) об'єкт складу правопорушення,	2) об'єктивна сторона складу правопорушення,
3) суб'єкт складу правопорушення,	4) суб'єктивна сторона складу правопорушення

Виконайте в команді

1. Визначте, у котрому випадку умовно зображено дослідження об'єктивної сторони кримінального правопорушення, а в якому випадку досліджується суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

2. На які ще запитання, на вашу думку, слід знайти відповіді, щоб достатньо повно характеризувати ці елементи складу правопорушення?

3. Зробіть припущення щодо об'єкту та суб'єкту кримінального правопорушення, яке розслідує зображений на ілюстраціях «Шерлок Холмс».

10.1.3. Види кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості

Кримінальні правопорушення класифікують за різними критеріями. Наприклад, за формою вини їх поділяють на умисні та необережні. Залежно від ступеня завершеності кримінально-протиправного діяння кримінальні правопорушення поділяють на закінчені та незакінчені (видами незакінченого правопорушення є готування до кримінального правопорушення і замах на кримінальне правопорушення). Залежно від фактичної тривалості суспільно небезпечного діяння виокремлюють триваючі та продовжувані кримінальні правопорушення.

Водночас особливе кримінально-правове значення має класифікація кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості. У ст. 12 КК України кримінальні правопорушення поділяються на *кримінальні проступки та злочини (нетяжкі, тяжкі, особливо тяжкі злочини)*.

Кримінальним проступком є передбачене КК України діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане із позбавленням волі.

Злочини, своє чергою, поділяються на нетяжкі, тяжкі та особливо тяжкі.

Нетяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія або бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у вигляді штрафу у розмірі не більше десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або позбавлення волі на строк не більше п'яти років.

Тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія або бездіяльність), за яке передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі не більше двадцяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або позбавлення волі на строк не більше десяти років.

Особливо тяжким злочином є передбачене КК України діяння (дія або бездіяльність), за яке передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі понад двадцять п'ять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або позбавлення волі на строк понад десять років, або довічного позбавлення волі.

Розділ 3. Кримінальне право України

Саме з цією класифікацією законодавець пов'язує значну частину кримінально-правових інститутів. Наприклад, від ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення залежить можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності або тільки від покарання, строки судимості, можливість умовно-дострокового звільнення від подальшого відбування покарання тощо. Ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення визначається не фактично призначеним особі судом покаранням, а максимальним покаранням, яке передбачене за це правопорушення у санкції статті Особливої частини КК України. Тобто для вирішення питання про ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення необхідно звертатися до санкції статті Особливої частини КК України, в якій встановлено кримінальну відповідальність за скоєне особою правопорушення.

Виконайте в команді

1. Складіть кластер «Кримінальне правопорушення: ознаки та види».
2. Розпочніть складання графічного організатора «Склад кримінального правопорушення», який доповнюватимете інформацією на наступних уроках.

§ 10.2. Мотиви та наслідки скоєння кримінальних правопорушень. Причиново-наслідковий зв'язок

10.2.1. Неосудність: медичний та юридичний критерії

Аналізуючи кримінально-правове поняття суб'єкта кримінального правопорушення, неодмінно натрапимо на парні поняття *осудність* та *неосудність*.

Осудною є особа, яка під час скоєння кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Поняття осудності розглядають двома критеріями — 1) юридичним та 2) медичним. За юридичним критерієм осудності виокремлюють інтелектуальну та вольову ознаки. Інтелектуальна ознака вказує на можливість особи усвідомлювати свої діяння під час вчинення кримінального правопорушення. Вольова ознака вказує на можливість особи керувати своїми діями під час вчинення кримінального правопорушення. Медичний критерій означає такий стан психічного здоров'я, який дозволяє особі усвідомлювати свої діяння та керувати ними.

Не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка під час вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ККУ, перебувала у стані **неосудності**, тобто не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки. До такої особи

за рішенням суду можуть бути застосовані примусові заходи медичного характеру: 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку; 2) госпіталізація до психіатричного закладу зі звичайним наглядом; 3) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленням наглядом; 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом.

Не підлягає покаранню особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але до постановлення вироку захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи за рішенням суду можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру, а після одужання така особа може підлягати покаранню. Зауважимо, що особа, яка була визнана судом неосудною, не підлягає кримінальній відповідальності навіть після її одужання.

10.2.2. Вина та її види

Усі ознаки суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, так само як і ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення об'єднують у дві групи: обов'язкові ознаки і факультативні ознаки. До обов'язкових ознак суб'єктивної сторони складу правопорушення належить лише одна — вина. Решта ознак — мотив, мета, емоційний стан — вважаються факультативними. Зокрема, у тих випадках, де певні ознаки під час опису відповідного складу правопорушення названі законодавцем, усі вони стають обов'язковими для конкретного складу кримінального правопорушення. Наприклад, у ст. 113 КК України «Диверсія» зазначено про вчинення певних суспільно небезпечних дій із метою ослаблення держави. Отже, для цього кримінального правопорушення мета є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони складу кримінального правопорушення.

Вина — психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК України, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності. Вина виявляється у двох формах — **умисел** та **необережність**. Кожна форма вини поділяється на два види. Умисел є прямим і непрямим, а необережність — кримінально-протиправною самовпевненістю і кримінально-протиправною недбалістю.

Прямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання. Прямий умисел — це найбільш небезпечний вид вини. Особа, яка вчиняє кримінальне правопорушення із прямим умислом, свідомо прагне заподіяти шкоду об'єктам кримінально-правової охорони. Окремі кримінальні правопорушення можуть вчинятися тільки з прямим умислом (наприклад, крадіжка, грабіж, розбій, контрабанда). Тільки з прямим умислом можливим є готування до кримінального правопорушення, а також замах на нього.

Розділ 3. Кримінальне право України

Непрямим є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності) і передбачала його суспільно-небезпечні наслідки і якщо їй не бажала, проте свідомо припускала їх настання. Для цього виду умислу характерним є те, що особа байдуже ставиться до суспільно небезпечного діяння та його можливих наслідків і не вживає при цьому жодних заходів, які б могли їх не допустити.

Необережність є кримінально-протиправною самовпевненістю, якщо особа передбачала можливість настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), але легковажно розраховувала на їх відвернення. Для цього виду вини характерним є те, що особа не тільки не бажає настання суспільно небезпечних наслідків, але їй вживає певних заходів щодо запобігання їм.

Необережність є кримінально-протиправною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити. Для цього виду вини характерним є те, що особа, як правило, через своєю неухважність, забудькуватість взагалі не усвідомлює суспільно небезпечного характеру свого діяння і не передбачає його суспільно небезпечних наслідків. Водночас за належної уважності й пильності вона могла і повинна була їх усвідомлювати та передбачати.

Установлення конкретного виду вини має значення: 1) для кваліфікації вчиненого діяння, 2) для індивідуалізації кримінальної відповідальності, зокрема покарання, 3) для вирішення питання про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності тощо.

У тих випадках, коли щодо вчиненого особою суспільно небезпечного діяння неможливо встановити жодного з видів вини, говорять про **казус (випадок)**. За наявності казусу особа не підлягатиме кримінальній відповідальності за вчинене нею суспільно небезпечне діяння незалежно від тяжкості спричинених ним наслідків. Наприклад, якщо особа посковзнулася і, втрачаючи рівновагу, вдарила рукою перехожого, то кримінальна відповідальність за заподіяння тілесних ушкоджень такою особою виключається через з відсутність у її діянні вини.

10.2.3. Мотив. Мета. Дія. Наслідки

Мотив кримінального правопорушення — це внутрішнє усвідомлене спонукання особи до вчинення кримінально-протиправної поведінки.

Мета злочину — це уявлення особи про бажаний результат своєї кримінально-протиправної діяльності.

Емоційний стан — усякого роду емоції, що впливають на інтелектуально-вольову діяльність особи під час вчинення нею кримінального правопорушення (стан афекту, стан фрустрації, стан стресу, післяпологовий емоційний стан тощо).

Діяння (дія або бездіяльність) властиві характеристики будь-якого кримінального правопорушення, оскільки є єдино можливими формами його вчинення. За відсутності діяння питання про наявність вчиненого кримінального правопорушення взагалі не припускають. Таким чином, **діяння** — це термін, що охоплює два види людської поведінки: активну поведінку — дію і пасивну поведінку — бездіяльність.

Більшість кримінальних правопорушень, відповідальність за які передбачена у КК України, вчиняється через активну кримінально-протиправну поведінку. **Дія** — порушення припису норми-заборони, який зобов'язує утримуватися від визначеного виду поведінки. Для того щоб дія мала кримінально-правове значення, вона обов'язково має бути вольовою — контролюватися свідомістю особи та спрямовуватися на досягнення певної мети. Якщо дія — це активна людська поведінка щодо заборонного припису кримінально-правової норми, то **бездіяльність** — це пасивна людська поведінка, пов'язана з невиконанням визначених законом дій, які винний міг і повинен був учинити у конкретній ситуації.

Суспільно небезпечні наслідки діяння — це ті зміни у реальній дійсності, що їх спричиняє (може спричинити) поведінка особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, і визначаються як реальна або ймовірна шкода, що заподіюється внаслідок скоєння кримінального правопорушення суспільним відносинам, що взяті під охорону кримінальним законом. Коли ми говоримо про суспільно небезпечні наслідки, то вживаємо слова що вони «спричиняються...», «заподіюються...» та інші, які свідчать про те, що такі наслідки повинні перебувати у зв'язку з поведінкою, яка їх спричинила. Для розкриття зв'язку між цими явищами (діяння та наслідки) теорія кримінального права користується поняттям «причиновий зв'язок». **Причиновий зв'язок** у кримінальному праві — це об'єктивний зв'язок між явищами, коли одне з них (причина) породжує інше (наслідок).

Виконайте в команді

1. Складіть (продовжте складання) розширений графічний організатор (гроно, кластер, семантичну карту) «Склад кримінального правопорушення», включивши до нього також поняття **вина, мотив, мета, дія** тощо.

§ 10.3. Стадії вчинення кримінального правопорушення

10.3.1. Закінчене та незакінчене кримінальне правопорушення.

Готування до кримінального правопорушення

Стадії вчинення кримінального правопорушення — це певні послідовні етапи розвитку умисного кримінально-протиправного діяння. **Закінченим кримінальним правопорушенням** визнають діяння, що містить усі ознаки складу правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої

Розділ 3. Кримінальне право України

частини КК України. **Незакінченим кримінальним правопорушенням** є готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення. **Готуванням до кримінального правопорушення** є: 1) підшукування засобів чи знарядь вчинення правопорушення; 2) пристосування засобів чи знарядь вчинення правопорушення; 3) підшукування співучасників для вчинення правопорушення; 4) змова на вчинення правопорушення; 5) усунення перешкод; 6) інше умисне створення умов для вчинення правопорушення.

Вчинення хоча б одного з названих діянь вважається готуванням до кримінального правопорушення. Готування до кримінального проступку або злочину, за який статтею Особливої частини КК України передбачене покарання у виді позбавлення волі на строк до двох років або інше, більш м'яке покарання, не тягне за собою кримінальної відповідальності. Вважають, що таке діяння не є суспільно небезпечним.

Стадія готування має самостійне кримінально-правове значення лише у тому разі, коли на ній був припинений розвиток кримінально-протиправного діяння. Інакше вона повністю поглинається наступною стадією і втрачає своє самостійне кримінально-правове значення.

10.3.2. Замах на кримінальне правопорушення

Замахом на кримінальне правопорушення є вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо при цьому воно не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі. Розрізняють два види замаху на кримінальне правопорушення: закінчений замах і незакінчений замах.

Замах на вчинення кримінального правопорушення є закінченим, якщо особа виконала всі дії, які вважала необхідними для доведення правопорушення до кінця, але воно не було закінчено з причин, які не залежали від її волі. **Замах на вчинення кримінального правопорушення є незакінченим**, якщо особа з причин, що не залежали від її волі, не вчинила всіх дій, які вважала необхідними для доведення правопорушення до кінця.

На відміну від готування до кримінального правопорушення, замах на кримінальне правопорушення є більш небезпечною стадією розвитку кримінально-протиправного діяння. **Замах на будь-яке кримінальне правопорушення, незалежно від його ступеня тяжкості, тягне за собою кримінальну відповідальність.** За вчинення готування до правопорушення строк або розмір покарання не може перевищувати половини максимального строку або розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України. За вчинення замаху на кримінальне правопорушення строк або розмір покарання не може перевищувати двох третин максимального строку або

розміру найбільш суворого виду покарання, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК України.

10.3.3. Добровільна відмова від доведення кримінального правопорушення до кінця

Готування до кримінального правопорушення та замах на вчинення кримінального правопорушення, по суті, є неуспішними видами кримінально-протиправної діяльності, яка припинилася поза волею винного. Водночас відомі випадки, коли особа з власної волі відмовляється продовжувати вчинення розпочатого нею правопорушення. У таких випадках може йтися про добровільну відмову від вчинення кримінального правопорушення.

Добровільною відмовою є остаточне припинення особою за своєю волею готування до кримінального правопорушення або замаху на кримінальне правопорушення, якщо при цьому вона усвідомлювала можливість доведення його до кінця. Особа, яка добровільно відмовилася від доведення кримінального правопорушення до кінця, підлягає кримінальній відповідальності лише в тому разі, якщо фактично вчинене нею діяння містить склад іншого кримінального правопорушення. Наприклад, якщо особа, готуючись до умисного вбивства, незаконно придбала вогнепальну нарізну зброю, а згодом вирішила відмовитися від запланованого злочину, вона не підлягатиме кримінальній відповідальності за готування до вчинення вбивства, проте підлягатиме кримінальній відповідальності за ч. 1 ст. 263 КК України «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами».

Виконайте в команді

Зобразіть умовно-графічно стадії вчинення кримінального правопорушення.

§ 10.4. Співучасть у вчиненні кримінального правопорушення

10.4.1. Поняття співучасті

Співучастью у кримінальному правопорушенні є умисна спільна участь кількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні умисного правопорушення. Для розуміння поняття співучасті варто наголосити, що участь декількох осіб, які не є суб'єктами кримінального правопорушення, у вчиненні одного суспільно небезпечного діяння не може вважатися співучастю. Наприклад, якщо повнолітній учинив крадіжку разом із малолітньою дитиною то правопорушення буде вважатися таким, що було вчинено одноосібно.

10.4.2. Види співучасників. Форми співучасті

Співучасниками кримінального правопорушення, поряд із виконавцем, є організатор, підбурювач і пособник.

Розділ 3. Кримінальне право України

Виконавцем (співвиконавцем) є особа, яка у співучасті з іншими суб'єктами кримінального правопорушення безпосередньо чи через використання інших осіб, що відповідно до закону не підлягають кримінальній відповідальності за скоєне, вчинила кримінальне правопорушення, передбачене КК України. У теорії кримінального права виокремлюють дві форми виконання кримінального правопорушення — безпосереднє і опосередковане. *Безпосереднє виконання* наявне в тих випадках, коли особа вчинила кримінальне правопорушення самостійно, не залучаючи для цього інших осіб. *Опосередковане виконання* є у тих випадках, коли особа для вчинення кримінального правопорушення свідомо використала, до прикладу малолітню дитину, яка через недосягнення нею віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, не підлягатиме кримінальній відповідальності за вчинене нею суспільно небезпечне діяння. У таких випадках увесь тягар відповідальності буде покладено на особу, яка залучила малолітню дитину для вчинення кримінального правопорушення.

Організатором є особа, яка організувала вчинення кримінального правопорушення (кримінальних правопорушень) або керувала його (їх) підготовкою чи вчиненням. Організатором також є особа, яка створила організовану групу чи злочинну організацію або керувала нею, або особа, яка забезпечувала фінансування чи організовувала приховування кримінально-протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації.

Підбурювачем є особа, яка умовлянням, підкупом, погрозою, примусом або іншим чином схилила іншого співучасника до вчинення кримінального правопорушення.

Пособником є особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод сприяла вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками, а також особа, яка заздалегідь обіцяла переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення.

Не виключені випадки, коли одна й та сама особа під час вчинення кримінального правопорушення водночас виступає і організатором кримінального правопорушення, і його виконавцем. У таких випадках поєднання кількох функцій має враховувати суд при індивідуалізації кримінальної відповідальності такої особи, зокрема при призначенні покарання.

У чинному КК України законодавець виокремлює співучасть у вигляді всякого роду кримінально-протиправних об'єднань (**форми співучасті**) залежно від їхньої структурної організації, а також кількісного складу

Скористайтесь
посиланням:

<https://is.gd/6akpqa>
або QR-кодом

учасників: 1) група осіб; 2) група осіб за попередньою змовою; 3) організована група; 4) злочинна організація.

Виконайте в команді

2. Складіть графічний організатор (гроно, кластер, семантичну карту) «Склад кримінального правопорушення»

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

1. Згадайте з вивченого на уроках правознавства в 9 класі вичерпний перелік кримінальних правопорушень, кримінальна відповідальність за вчинення яких може наставати з чотирнадцятирічного віку. Перевірте свої знання за текстом ст. 22 ККУ <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

2. Доберіть приклади дій, які могли б кваліфікуватись як непрямий умисел, кримінально-протиправна необережність, кримінально-протиправна недбалість, якби призвели до настання суспільнонебезпечних наслідків.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Букін Є. на власному автомобілі заїхав на автозаправку. Замовив і оплатив 30 літрів дизпалива й, очікуючи поки заправник обслужить його автомобіль, проглядав повідомлення в телефоні. Одне із повідомлень схвилювало Букіна Є. настільки, що він вийняв цигарки і запалив. Заправник Коротчук А. зробив зауваження Букіну Є. У відповідь той спересердя викинув непогашену цигарку, яка впала на кришку люка резервуару з паливом. Працівники автозаправки викликали поліцію, вважаючи, що Букін Є. намагався скоїти злочин. *Дайте правову оцінку ситуації.*

Правова ситуація 2. Під час футбольного матчу виникла бійка між фанатами команд суперників. У двох із затриманих учасників бійки правоохоронці виявили балончики зі сльозогінним газом, ніж, який кваліфікувався як холодна зброя, пістолет із гумовими кулями. В третього – аркуш із замальовкою-схемою секторів стадіону із позначеними зонами, де розміщувалися вболівальники суперників. Усі троє перебували у стані алкогольного сп'яніння та голосно лялися і погрожували повбивати всіх вболівальників команди суперника і воротаря своєї команди, який пропустив два голи. Затриманих доставили до райвідділу поліції, а згодом відкрили кримінальну справу за ст. 129 ч.2 ККУ. *Дайте правову оцінку ситуації.*

Для закріплення теми 10:

1. Назвіть ознаки кримінального правопорушення; види кримінальних правопорушень; стадії вчинення кримінального правопорушення; види співучасників кримінального правопорушення.
2. Визначте ролі співучасників кримінального правопорушення та їхню вину.
3. Опишіть склад кримінального правопорушення; види вини; причиновий зв'язок; мотив і мету кримінального правопорушення; форми співучасті у вчиненні кримінального правопорушення.
4. Порівняйте кримінально-протиправну самовпевненість і кримінально-правову недбалість як види необережності.
5. Зіставте умисел і необережність як форми вини.
6. Оцініть готування до кримінального правопорушення і замах на кримінальне правопорушення як стадії розвитку кримінально-протиправного діяння.
7. Схарактеризуйте види кримінальних правопорушень; стадії вчинення кримінального правопорушення.
8. Наведіть приклади причинових зв'язків у кримінальному праві.

Розділ 3. Кримінальне право України

ТЕМА 11. Кримінальна відповідальність

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

• кримінальна відповідальність; • необхідна оборона; • крайня необхідність; • уявна оборона; • діяння, пов'язане з ризиком; • обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння; • підстави кримінальної відповідальності; • підстави звільнення від кримінальної відповідальності; • фізичний і психічний примус.

«Нікого не можна звільнити від відповідальності за скоєний злочин. Будь-яка дія для свого захисту вважається правомірною. Безкарність завжди призводить до ще тяжчих злочинів».

Латинські вислови

§ 11.1. Кримінальна відповідальність

11.1.1. Поняття і підстави кримінальної відповідальності

Наявність відповідальності у суспільстві ґрунтується на суб'єктивній можливості кожної особи обирати лінію власної поведінки в об'єктивно визначених межах (так звана свобода волі), ухвалювати рішення, ґрунтуючись на власній системі цінностей, поглядів та установок. Свобода волі вільної людини і можливість обирати нею варіанти поведінки є філософською підставою кримінальної відповідальності.

У Кримінальному кодексі України відсутнє визначення поняття кримінальної відповідальності. У теорії кримінального права вважається, що **кримінальна відповідальність** — це вид юридичної відповідальності, який полягає в осуді особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, обвинувальним вироком суду і застосуванні до неї примусових заходів кримінально-правового впливу (всього роду правообмежень). Інакше кажучи, **кримінальна відповідальність** — це покладений на особу державою або суспільством чи взятий особою на себе самостійно обов'язок при порушенні кримінально-правових норм дати відповідь за свою поведінку компетентним органам і вжити примусові заходи (покарання), адекватні ступеню суспільної небезпечності вчиненого кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 1 ст. 2 КК України **підставою кримінальної відповідальності** є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення, передбаченого КК України. Зміст елементів складу кримінального правопорушення ми розглядали вище.

11.1.2. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння

Виконайте в команді

1. Як ви розумієте формулювання «обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння»?
2. Чи наставатиме кримінальна відповідальність за наявності таких обставин?
3. Згадайте з вивченого на уроках правознавства в 9 класі перелік цих обставин.

Скористайтесь посиланням:

<https://is.gd/CICEaV>
або QR-кодом

11.1.3. Підстави звільнення від кримінальної відповідальності

Звільнення від кримінальної відповідальності є актом гуманності держави, який ухвалює суд, і *полягає у відмові від кримінального переслідування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, притягнення її до кримінальної відповідальності, від накладення на неї обов'язку дати відповідь за свою поведінку і вжити примусові заходи (покарання), адекватні ступеню суспільної небезпечності вчиненого порушення.*

Чинне кримінальне законодавство України передбачає такі підстави звільнення від кримінальної відповідальності:

1) **дійове каяття** — особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона після вчинення кримінального правопорушення щиро покалася, активно сприяла розкриттю кримінального правопорушення і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду;

2) **примирення винного з потерпілим** — особа, яка вперше вчинила кримінальний проступок або необережний нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона примирилася з потерпілим та відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду;

3) **передача особи на поруки** — особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, та щиро покалася, може бути звільнено від кримінальної відповідальності з передачею її на поруки колективу підприємства, установи чи організації за їхнім клопотанням за умови, що вона протягом року з дня передачі її на поруки виправдає довіру колективу, не ухилятиметься від заходів виховного характеру та не порушуватиме громадського порядку;

4) **зміна обстановки** — особу, яка вперше вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, може бути звільнено від кримінальної відповідальності, якщо буде визнано, що на час кримінального провадження внаслідок зміни обстановки вчинене нею діяння втратило суспільну небезпечність або ця особа перестала бути суспільно небезпечною;

5) **закінчення строків давності** — особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили минули такі строки: 1) два роки — у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі; 2) три роки — у разі вчинення кримінального проступку, за який передбачено покарання у вигляді обмеження волі, чи у разі вчинення нетяжкого злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк не більше двох років; 3) п'ять років — у разі вчинення нетяжкого злочину, крім випадку, передбаченого у

Розділ 3. Кримінальне право України

пункті 2 цієї частини; 4) десять років — у разі вчинення тяжкого злочину; 5) п'ятнадцять років — у разі вчинення особливо тяжкого злочину.

В Особливій частині Кримінального кодексу України передбачені так звані *спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності*. Так, за вчинення окремих кримінальних правопорушень законодавець дає можливість особі, яка винна у його вчиненні, дотримуючись певних конкретних умов, бути звільненою від кримінальної відповідальності. Так, наприклад, у разі невиконання заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат (ст. 175 КК України), особа, винна у такому злочині, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо до притягнення до кримінальної відповідальності нею здійснено виплату заробітної плати, стипендії, пенсії чи іншої встановленої законом виплати громадянам. Такими нормами законодавець стимулює осіб на вчинення позитивної посткримінальної поведінки.

Виконайте в команді

Візуалізуйте умовно-графічно: «Звільняється від кримінальної відповідальності особа, яка вперше вчинила кримінальне правопорушення, ЯКЩО.....»

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

1. Наведіть приклади життєвих ситуацій, у яких кримінальна відповідальність не настає за умовами статей 36-43 ККУ (<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>)
2. Знайдіть у санкціях статей 255, 258, 258-3, 260, 263 КК України спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності. З якою метою законодавець передбачив можливість звільнення від відповідальності за деякі кримінальні правопорушення проти громадської безпеки?
3. Ознайомтесь зі ст. 385 КК України. Чи передбачає частина 2 цієї статті спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності? Щоб перевірити себе, зверніться до ст. 63 Конституції України.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правової ситуації

Правова ситуація 1. Рябченко В., керуючи автомобілем, що належав її батькові Шаруку М., перебувала в нетверезому стані, перевищила швидкість, не впроралась з управлінням і здійснила наїзд на Крамаря І. та Дудника О., які очікували автобус на зупинці міського транспорту. В підсумку Дудник О. отримав важкі тілесні ушкодження і після операції був змушений тривалий час лікуватися. Крамар І. відмовився від госпіталізації, але в результаті падіння його куртка розірвалась і смартфон, що лежав у кишені куртки, розбився. Шарук М., прибувши на місце події, відразу заплатив Крамарю І. за куртку і телефон, доставив Дудника О. в лікарню, неодноразово його провідував і компенсував усі витрати на операцію й лікування. Дайте правову оцінку ситуації, відповівши на запитання:

1) Чи буде притягнутий до кримінальної відповідальності Шарук М.? 2) За які правопорушення відповідатиме Рябченко В.? 3) Чи може бути вона звільнена від відповідальності за ст. 46 або ст. 48 ККУ? *Скористайтесь текстом Розділу IX ККУ за посиланням <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>*

Для закріплення теми 11:

1. Назвіть обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння.
2. Визначте вплив строків давності на звільнення від кримінальної відповідальності.
3. Опишіть підстави кримінальної відповідальності.
4. Порівняйте необхідну оборону і крайню необхідність.
5. Зіставте крайню необхідність і діяння, пов'язане з ризиком.
6. Схарактеризуйте підстави звільнення від кримінальної відповідальності.
7. Наведіть приклади ситуацій, у яких буде наявний місце фізичний чи психічний примус.

ТЕМА 12. Кримінальне покарання

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- кримінальне покарання; • амністія; • помилування; • судимість; • мета кримінального покарання; • види кримінальних покарань; • обставини, що пом'якшують покарання; • обставини, що обтяжують покарання;
- примусові заходи медичного характеру; • порядок призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування; • погашення і зняття судимості; • порядок застосування примусових заходів медичного характеру; • основні і додаткові покарання; • погашення і зняття судимості; • сукупність і повторність злочинів; • цілі кримінального покарання; • види і зміст покарань.

«Мистецтво законодавця полягає в тому, щоби вигода, яка здобувається лиходієм від скоєного ним злочину, була аж ніяк не домірною з тим стражданням, яке йому за це загрожує».

Клод-Адріан Гельвецій, французький літератор і філософ XVIII ст.

§ 12.1. Поняття і види кримінальних покарань

12.1.1. Поняття кримінального покарання. Мета покарання

Покарання є заходом примусу, що застосовується від імені держави за вироком суду до особи, визнаної винною у вчиненні кримінального правопорушення, і полягає в передбаченому законом обмеженні прав і свобод засудженого. Варто наголосити, що сам термін «покарання» притаманний виключно кримінальному праву, тоді як інші галузі системи права для визначення санкцій, які застосовують за порушення приписів норм, використовують інші терміни.

Ознаками покарання є:

- 1) покарання є примусом, що застосовуються до особи, яка порушила кримінально-правові приписи. Це означає, що воно є, передовсім, карою, відплатою за кримінально-протиправну поведінку особи, що виявляється у відповідному обмеженні її прав та свобод;
- 2) покарання має публічний характер, воно призначається від імені держави обвинувальним вироком суду;
- 3) покарання має особистий характер, воно призначається лише особі,

Розділ 3. Кримінальне право України

яка визнана винною у вчиненні кримінального правопорушення. Покарання є наслідком визнання вини особи в інкримінованому діянні, воно відбувається особисто засудженим і тягне для нього довготривалі правові наслідки у вигляді судимості.

Метою покарання є: 1) кара за вчинене правопорушення; 2) виправлення засуджених; 3) запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність.

12.1.2. Види кримінальних покарань згідно з ККУ. Основні покарання. Додаткові покарання. Змішані покарання

Види кримінальних покарань		Скористайтесь посиланням: https://is.gd/LQE0e8 або QR-кодом
Основні покарання	Додаткові покарання	
1) громадські роботи, 2) виправні роботи, 3) службові обмеження для військовослужбовців, 4) арешт, 5) обмеження волі, 6) тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, 7) позбавлення волі на певний строк, 8) довічне позбавлення волі,	9) позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, 10) конфіскація майна,	
Покарання, які можуть застосовуватися і як основні, і як додаткові		
11) штраф, 12) позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю		

За одне кримінальне правопорушення особі може бути призначено тільки одне основне покарання і одне чи кілька додаткових (кількість додаткових покарань при цьому формально не обмежується).

Виконайте в команді

1. Порівняйте обмеження волі та позбавлення волі як види кримінальних покарань.
2. Дізнайтеся значення слів «пенітенціарна служба» та ознайомтеся з інформацією про Державну пенітенціарну службу України з відкритих джерел.
3. Визначте відмінність між кримінально-виконавчими установами відкритого та закритого типів.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. У дитячому санаторії «Ранок» під час перевірки було виявлено надлишки продуктів харчування (морожена риба, курятина, печінка, олія) на загальну суму 6 тисяч грн., приховані з метою подальшого їх привласнення та реалізації. Водночас встановлено факт зменшення ваги порцій та асортименту страв. За рішенням суду Суровій А., шеф-кухареві

санаторію, призначено покарання у вигляді 5 тисяч грн. штрафу, одного року виправних робіт та позбавлення права обіймати посаду шеф-кухаря терміном на 3 роки. *Дайте правову оцінку ситуації.*

§ 12.2. Призначення покарання

12.2.1. Порядок призначення покарання судом

При призначенні покарання суд керується певними правилами, які у КК України дістали назву «**Загальні засади призначення покарання**». Суд призначає покарання: 1) у межах, установлених у санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України, що передбачає відповідальність за вчинений злочин; 2) відповідно до положень Загальної частини КК України; 3) враховуючи ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання.

12.2.2. Обставини, що пом'якшують покарання. Обставини, що обтяжують покарання

Обставини, що пом'якшують покарання:
1) з'явлення із зізнанням, щире каяття або активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення;
2) добровільне відшкодування завданого збитку або усунення заподіяної шкоди;
3) надання медичної або іншої допомоги потерпілому безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення;
4) вчинення кримінального правопорушення неповнолітнім;
5) вчинення кримінального правопорушення жінкою у стані вагітності;
6) вчинення кримінального правопорушення внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин;
7) вчинення кримінального правопорушення під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність;
8) вчинення кримінального правопорушення під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого;
9) вчинення кримінального правопорушення з перевищенням меж крайньої необхідності;
10) виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття кримінально-протиправної діяльності організованої групи або злочинної організації, поєднане з учиненням кримінального правопорушення у випадках, передбачених КК України

При призначенні покарання суд може визнати такими, що його пом'якшують, і інші обставини, не зазначені в КК України.

Обставини, що обтяжують покарання:
1) вчинення кримінального правопорушення особою повторно та рецидив кримінальних правопорушень;
2) вчинення кримінального правопорушення групою осіб за попередньою змовою;
3) вчинення кримінального правопорушення на ґрунті расової, національної чи релігійної ворожнечі або розбрату;
4) вчинення кримінального правопорушення у зв'язку з виконанням потерпілим

Розділ 3. Кримінальне право України

службового або громадського обов'язку;
5) тяжкі наслідки, завдані кримінальним правопорушенням;
6) вчинення кримінального правопорушення щодо малолітнього, особи похилого віку або особи, яка перебуває в безпорадному стані;
7) вчинення кримінального правопорушення щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких стосунках;
8) вчинення кримінального правопорушення щодо жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;
9) вчинення кримінального правопорушення щодо особи, яка перебуває в матеріальній, службовій чи іншій залежності від винного;
10) вчинення кримінального правопорушення з використанням малолітнього або особи, що страждає психічним захворюванням чи недоумством;
11) вчинення кримінального правопорушення з особливою жорстокістю;
12) вчинення кримінального правопорушення з використанням умов воєнного або надзвичайного стану, інших надзвичайних подій;
13) вчинення кримінального правопорушення загальнонебезпечним способом;
14) вчинення кримінального правопорушення особою, яка перебуває у стані алкогольного сп'яніння або у стані, викликаному вживанням наркотичних або інших одурманюючих засобів

Перелік обставин, що обтяжують покарання, є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає.

12.2.3. Повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень

У практиці нерідко трапляються випадки, коли одна людина вчиняє не одне кримінальне правопорушення, а кілька. Така ситуація у кримінальному праві дістала назву «множинність кримінальних правопорушень». **Множинність кримінальних правопорушень** — вчинення особою самостійно або у співучасті двох чи більше кримінально-протиправних діянь, кожне з яких утворює склад самостійного кримінального правопорушення і не втратило кримінально-правового значення. Види множинності кримінальних правопорушень визначені безпосередньо у тексті Кримінального кодексу і ними є:

1. **Повторність кримінальних правопорушень** — повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини Кримінального кодексу. Вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями КК, визнається повторним лише у випадках, передбачених в Особливій частині цього Кодексу. Повторність кримінальних правопорушень буде відсутня, якщо за раніше вчинене правопорушення особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за це кримінальне правопорушення було погашено чи знято.

2. **Сукупність кримінальних правопорушень** — сукупністю кримінальних правопорушень визнається вчинення особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених різними статтями або різними частинами однієї

статті Особливої частини цього Кодексу, за жодне з яких її не було засуджено. При цьому не враховуються кримінальні правопорушення, за які особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом. За сукупності *кримінальних правопорушень* кожен з них підлягає кваліфікації за відповідною статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу.

3. **Рецидив кримінальних правопорушень** — рецидивом кримінальних правопорушень визнається вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення.

Повторність, сукупність і рецидив кримінальних правопорушень враховуються при кваліфікації кримінальних правопорушень та призначенні покарання, при вирішенні питання щодо можливості звільнення від кримінальної відповідальності та покарання у випадках, передбачених Кримінальним кодексом.

12.2.4. Призначення покарання за сукупністю кримінальних правопорушень та сукупністю вироків

Множинність кримінальних правопорушень має істотне значення для призначення покарання. Очевидний зв'язок між збільшенням кількості кримінальних правопорушень та посиленням покарання за їх учинення у кримінальному законодавстві відображений у такий спосіб.

За сукупності кримінальних правопорушень суд, призначивши покарання (основне і додаткове) за кожне правопорушення окремо, визначає остаточне покарання поглиненням менш суворого покарання більш суворим або повним чи частковим складанням призначених покарань.

При складанні покарань остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначається в межах, установлених санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини цього Кодексу, яка передбачає більш суворе покарання. Якщо хоча б одне із правопорушень є умисним тяжким або особливо тяжким злочином, то суд може призначити остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень у межах максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині Кримінального кодексу. Якщо хоча б за один із вчинених злочинів призначено довічне позбавлення волі, то остаточне покарання за сукупністю кримінальних правопорушень визначається поглиненням будь-яких менш суворих покарань довічним позбавленням волі.

До основного покарання, призначеного за сукупністю кримінальних правопорушень, можуть бути приєднані додаткові покарання, призначені судом за кримінальне правопорушення, у вчиненні яких особу було визнано винною. Якщо засуджений після ухвалення вироку, але до повного відбуття покарання скоїв нове кримінальне правопорушення, суд до покарання, призначеного за новим вироком, повністю або частково приєднує невідбуту частину покарання за попереднім вироком (призначення покарання за сукупністю вироків).

Розділ 3. Кримінальне право України

При складанні покарань за сукупністю вироків загальний строк покарання *не може перевищувати максимального строку, встановленого для даного виду покарання в Загальній частині Кримінального кодексу*. При складанні покарань у вигляді позбавлення волі загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, не повинен перевищувати *п'ятнадцяти років*, а у разі, якщо хоча б один зі злочинів є особливо тяжким, загальний строк позбавлення волі може бути більшим п'ятнадцяти років, але не повинен перевищувати *двадцяти п'яти років*. При складанні покарань у вигляді довічного позбавлення волі та будь-яких менш суворих покарань загальний строк покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків, визначається поглиненням менш суворих покарань довічним позбавленням волі. Призначене хоча б за одним із вироків додаткове покарання або невідбута його частина за попереднім вироком підлягає приєднанню до основного покарання, остаточно призначеного за сукупністю вироків.

Остаточне покарання за сукупністю вироків, крім випадків, коли воно визначається поглиненням одного покарання іншим, призначеним у максимальному розмірі, має бути більшим від покарання, призначеного за новий злочин, а також від невідбутої частини покарання за попереднім вироком.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Зайченко І., раніше засуджений за розбій, та Веремій О., який працював тренером з карате у місцевому спортклубі, заздалегідь домовившись, зупинили таксі і попросили водія відвезти їх на околицю міста. Веремій О. ударив водія ребром долоні по шиї, а Зайченко І. зупинив автомобіль, коли водій знепритомнів. Обшукавши автомобіль і водія, Зайченко І. і Веремій О. забрали особисті кошти водія та виручку в сумі 900 гривень, мобільний телефон вартістю 7 тисяч грн., годинник і золотий ланцюжок водія. Наступного дня водія знайшли мертвим на місці події, а Зайченка І. та Веремія О. затримали на дачі знайомого Зайченка І., де вони відпочивали після скоєного. *Дайте правову оцінку ситуації. Ознайомтеся зі статтями 121, 187 ККУ і визначте, які форми множинності кримінальних правопорушень були в діях Зайченка І. та Веремія О.*

§ 12.3. Звільнення від покарання та його відбування

12.3.1. Порядок звільнення від покарання

Під **звільненням від покарання та його відбування** слід розуміти відмову держави від застосування до особи, винної у вчиненні кримінального правопорушення, покарання, як заходу найтяжчого державного примусу.

Призначене особі покарання повинно бути виконане в певні строки. Особа **звільняється від відбування покарання, якщо з дня набрання чинності обвинувальним вироком його не було виконано в такі строки:**

1) два роки — у разі засудження до покарання менш суворого, ніж обмеження волі;

2) три роки — у разі засудження до покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі;

3) п'ять років — у разі засудження до покарання у вигляді позбавлення волі за нетяжкий злочин, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше п'яти років за тяжкий злочин;

4) десять років — у разі засудження до покарання у вигляді позбавлення волі на строк понад п'ять років за тяжкий злочин, а також при засудженні до позбавлення волі на строк не більше десяти років за особливо тяжкий злочин;

5) п'ятнадцять років — у разі засудження до покарання у вигляді позбавлення волі на строк більше десяти років за особливо тяжкий злочин.

Звільняється від покарання особа, яка під час його відбування захворіла на психічну хворобу, що позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними. До такої особи можуть застосовуватися примусові заходи медичного характеру. Особа, яка після вчинення кримінального правопорушення або ухвалення вироку захворіла на іншу тяжку хворобу, що перешкоджає відбуванню покарання, може бути звільнена від покарання або від подальшого його відбування. При вирішенні цього питання суд враховує тяжкість вчиненого кримінального правопорушення, характер захворювання, особу засудженого та інші обставини справи. Військовослужбовці, засуджені до службового обмеження, арешту або тримання в дисциплінарному батальйоні, в разі визнання їх непридатними до військової служби за станом здоров'я звільняються від покарання. У разі одужання таких осіб вони мають бути направлені для відбування покарання, якщо не закінчилися строки давності або відсутні інші підстави для звільнення від покарання.

12.3.2. Звільнення від покарання з випробуванням. Обмеження прав і свобод особи, звільненої від відбування покарання з випробуванням

Звільнення від покарання з випробуванням. В окремих випадках суд призначає засудженому певне покарання, але звільняє від його реального відбування, встановлюючи *іспитовий строк* для засудженого, впродовж якого він повинен довести можливість свого виправлення без відбування призначеного йому покарання. Якщо суд при призначенні покарання у вигляді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може ухвалити рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням. У цьому разі суд ухвалює звільнити засудженого від відбування призначеного покарання, якщо він впродовж визначеного судом іспитового строку не скоїть нового кримінального

Розділ 3. Кримінальне право України

правопорушення і виконає покладені на нього обов'язки. *Іспитовий строк встановлює суд тривалістю від одного року до трьох років.*

У разі звільнення від відбування покарання з випробуванням суд покладає на засудженого такі обов'язки:

1) періодично з'являтися для реєстрації до уповноваженого органу з питань пробації (*про інститут пробації в Україні йдеться у матеріалі за QR-кодом*);

2) повідомляти уповноважений орган із питань пробації про зміну місця проживання, роботи або навчання.

На осіб, звільнених від відбування покарання з випробуванням, суд може додатково покласти такі обов'язки:

1) попросити публічно або в іншій формі пробачення у потерпілого;

2) не виїжджати за межі України без погодження з уповноваженим органом із питань пробації;

3) працевлаштуватися або за направленням уповноваженого органу з питань пробації звернутися до органів державної служби зайнятості для реєстрації як безробітного та працевлаштуватися, якщо йому буде запропоновано відповідну посаду (роботу);

4) виконувати заходи, передбачені пробаційною програмою;

5) пройти курс лікування від психічних розладів та поведінки внаслідок вживання психоактивних речовин або захворювання, що становить небезпеку для здоров'я інших осіб;

6) дотримуватися встановлених судом вимог щодо вчинення певних дій, обмеження спілкування, пересування та проведення дозвілля.

На особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, суд покладає обов'язки, передбачені частиною другою цієї статті, необхідні й достатні для її виправлення з урахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, особи винного та обставин, що пом'якшують або обтяжують покарання.

Скористайтесь
посиланням:

<https://is.gd/LOE0e8>
або QR-кодом

12.3.3. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання

Якщо засуджений своєю поведінкою демонструє те, що він виправився до повного відбування ним покарання, суд може ухвалити рішення про його **умовно-дострокове звільнення** від подальшого відбування покарання. До осіб, які відбувають покарання у вигляді виправних робіт, службових обмежень для військовослужбовців, обмеження волі, тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців або позбавлення волі, може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання. Особу може бути умовно-достроково звільнено повністю або частково і від відбування додаткового

покарання. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване, якщо засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення. Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване після фактичного відбуття засудженим:

1) не менше половини строку покарання, призначеного судом за кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, а також за необережний тяжкий злочин;

2) не менше двох третин строку покарання, призначеного судом за корупційний нетяжкий злочин, умисний тяжкий злочин чи необережний особливо тяжкий злочин, а також у разі, якщо особа раніше відбувала покарання у вигляді позбавлення волі за умисне кримінальне правопорушення і до погашення або зняття судимості знову вчинила умисне кримінальне правопорушення, за яке вона засуджена до позбавлення волі;

3) не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисне кримінальне правопорушення протягом невідбутої частини покарання не менше трьох чвертей строку покарання, призначеного судом за умисний особливо тяжкий злочин, а також покарання, призначеного особі, яка раніше звільнялася умовно-достроково і знову вчинила умисне кримінальне правопорушення протягом невідбутої частини покарання.

Якщо засуджений своєю поведінкою демонструє те, що він тільки став на шлях виправлення, суд може допустити **заміну невідбутої частини призначеного йому покарання більш м'яким** (ст. 82 КК України). У КК України передбачені також спеціальні види звільнення від покарання чи його відбування, які можуть бути застосовані до вагітних жінок та жінок, які мають малолітніх дітей.

Виконайте в команді

Візуалізуйте умовно-графічно: «Умовно-дострокове звільнення від відбування покарання може бути застосоване ДО ..., ЯКЩО..., ПІСЛЯ...»

§ 12.4. Амністія. Помилування. Судимість

12.4.1. Амністія. Порядок застосування. Особи, до яких не застосовується амністія

Амністія — це повне або часткове звільнення від відбування покарання осіб, визнаних винними у вчиненні кримінального правопорушення, або кримінальні справи стосовно яких розглянуті судами, але вироки стосовно цих осіб не набрали законної сили. Її оголошують законом про амністію, який утверджують відповідно до положень чинного законодавства.

Розділ 3. Кримінальне право України

Верховна Рада України має право ухвалити закон про амністію як щодо певної категорії осіб, так і щодо конкретно визначеної особи (індивідуальна амністія).

Законом про амністію може бути передбачено: а) повне звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (повна амністія); б) часткове звільнення зазначених у ньому осіб від відбування призначеного судом покарання (часткова амністія). Закон про амністію не може передбачати заміну одного покарання іншим чи зняття судимості щодо осіб, які звільняються від відбування покарання, крім випадків індивідуальної амністії.

Рішення про застосування чи незастосування амністії ухвалює суд стосовно кожної особи індивідуально після ретельної перевірки матеріалів особової справи та відомостей про поведінку засудженого за час відбування покарання.

Установивши в стадії судового розгляду кримінальної справи наявність акта амністії, що усуває застосування покарання за вчинене діяння, суд, за доведеності вини особи, ухвалює обвинувальний вирок зі звільненням засудженого від відбування покарання.

Амністія не може бути застосована до:
— осіб, яким смертну кару в порядку помилування замінено на позбавлення волі, і до осіб, яких засуджено до довічного позбавлення волі;
— осіб, які мають дві і більше судимості за вчинення умисних тяжких та/або особливо тяжких злочинів, крім випадків індивідуальної амністії;
— осіб, яких засуджено за злочини проти основ національної безпеки України, терористичний акт, бандитизм, умисне вбивство при обтяжливих обставинах;
— осіб, яких засуджено за злочин або злочини, що спричинили загибель двох і більше осіб;
— осіб, стосовно яких упродовж останніх десяти років було застосовано амністію або помилування незалежно від зняття чи погашення судимості та які знову умисне кримінальне правопорушення;
— осіб, засуджених за умисне вбивство; катування; насильницьке донорство; незаконне позбавлення волі або викрадення людини, якщо при цьому сталося заподіяння смерті, або нанесення тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть.

12.4.2. Помилування. Порядок здійснення помилування.

Право на клопотання

Помилування здійснює Президент України щодо індивідуально визначеної особи. Порядок здійснення помилування в Україні, крім Кримінального кодексу України, регулюється Указом Президента України «Про положення про порядок здійснення помилування» від 21 квітня 2015 року.

Скористайтесь
посиланням:

<https://is.gd/LQE0e8>
або QR-кодом

12.4.3. Судимість. Погашення та зняття судимості

Судимість — це кримінально-правовий стан, у якому перебуває особа, яка засуджена за вчинення злочину. За своїм змістом судимість полягає у негативних правових наслідках для засудженого. Особа, яка перебуває у стані судимості, не має права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, наприклад, працювати у правоохоронних органах, не може бути обрана народним депутатом тощо.

Особа визнається такою, що має судимість, з дня набрання законної сили обвинувальним вироком і до **погашення** або **зняття** судимості. Судимість має кримінально-правове значення у разі вчинення нового злочину, а також в інших випадках, передбачених законами України.

Особи, засуджені за вироком суду без призначення покарання або звільнені від покарання чи такі, що відбули покарання за діяння, кримінальна протиправність і караність якого усунута законом, визнаються такими, що не мають судимості. Особи, які були реабілітовані, визнаються такими, що не мають судимості.

Такими, що **не мають судимості**, визнаються:

1) особи, до яких застосовано звільнення від відбування покарання з випробуванням, якщо впродовж іспитового строку вони не вчинять нового кримінального правопорушення і якщо впродовж зазначеного строку рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням не буде скасоване з інших підстав, передбачених законом. Якщо строк додаткового покарання перевищує тривалість іспитового строку, особа визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання;

2) жінки, до яких застосоване звільнення від відбування покарання з випробування відповідно до ст. 79 КК України, якщо впродовж іспитового строку вони не вчинять нового кримінального правопорушення і якщо після закінчення цього строку не буде ухвалене рішення про направлення для відбування покарання за вироком суду. Якщо засуджену не було звільнено від додаткового покарання і його строк перевищує тривалість іспитового строку, то жінка визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання;

2¹) особи, засуджені за вчинення кримінального проступку, після відбуття покарання;

3) особи, засуджені до позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю після виконання цього покарання;

4) особи, які відбули покарання у вигляді службового обмеження для військовослужбовців або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців чи достроково звільнені від цих покарань, а також військовослужбовці, які відбули покарання на гауптвахті замість арешту;

Розділ 3. Кримінальне право України

5) особи, засуджені до штрафу, громадських робіт, виправних робіт або арешту, якщо вони впродовж року від дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового кримінального правопорушення;

6) особи, засуджені до обмеження волі, якщо вони впродовж двох років від дня відбуття покарання (основного та додаткового) не скоять нового кримінального правопорушення;

7) особи, засуджені до позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, якщо вони впродовж трьох років від дня відбуття покарання (основного та додаткового) не скоять нового кримінального правопорушення;

8) особи, засуджені до позбавлення волі за тяжкий злочин, якщо вони впродовж шести років від дня відбуття покарання (основного та додаткового) не скоять нового кримінального правопорушення;

9) особи, засуджені до позбавлення волі за особливо тяжкий злочин, якщо вони впродовж восьми років від дня відбуття покарання (основного та додаткового) не скоять нового кримінального правопорушення.

Строки погашення судимості обчислюються від дня відбуття основного і додаткового покарань. До строку погашення судимості зараховується час, упродовж якого вирок не було виконано, якщо при цьому давність виконання вироку не переривалась. Якщо вирок не було виконано, судимість погашається після закінчення строків давності виконання вироку. Якщо особу було достроково звільнено від відбування покарання, то строк погашення судимості обчислюється з дня дострокового звільнення її від відбування покарання (основного та додаткового). Якщо невідбуту частину покарання було замінено більш м'яким покаранням, то строк погашення судимості обчислюється з дня відбуття більш м'якого покарання (основного та додаткового). Якщо особа, яка відбула покарання, до закінчення строку погашення судимості знову скоить кримінального правопорушення, перебіг строку погашення судимості переривається і обчислюється наново. У цих випадках строки погашення судимості обчислюються окремо за кожне кримінальне правопорушення після фактичного відбуття покарання (основного та додаткового) за останнє правопорушення.

Якщо особа після відбуття покарання у вигляді обмеження волі або позбавлення волі зразковою поведінкою і сумлінним ставленням до праці довела своє виправлення, то суд може зняти з неї судимість до закінчення загальних строків її погашення, зазначених у ст. 89 КК України. Зняття судимості допускається лише після закінчення не менш як половини строку погашення судимості, зазначеного у ст. 89 КК України (загальних строків погашення судимості).

12.4.4. Примусові заходи медичного характеру: види та порядок застосування

Примусовими заходами медичного характеру за визначенням, наведеним у КК України, є надання амбулаторної психіатричної допомоги, поміщення

особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу, в спеціальний лікувальний заклад з метою її обов'язкового лікування, а також запобігання вчиненню нею суспільно небезпечних діянь.

Залежно від характеру та тяжкості захворювання, тяжкості вчиненого діяння, з урахуванням ступеня небезпечності психічно хворого для себе або інших осіб, суд може застосувати такі примусові заходи медичного характеру:

- 1) надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку;
- 2) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги зі звичайним наглядом;
- 3) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги з посиленням наглядом;
- 4) госпіталізація до закладу з надання психіатричної допомоги із суворим наглядом.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/LQE0e8>
або QR-кодом

12.4.5. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб

Підставами для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є:

- 1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-³, частинах першій і другій статті 368-⁴, статтях 369 і 369-² Кримінального кодексу;
- 2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368-³, частинах першій і другій статті 368-⁴, статтях 369 і 369-² Кримінального кодексу;
- 3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених у статтях 258-258-⁵ Кримінального кодексу;
- 4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 113, 146, 147, частинами другою — четвертою статті 159-¹, статтями 160, 260, 262, 436, 437, 438, 442, 444, 447 Кримінального кодексу.

Уповноваженими особами юридичної особи є службові особи юридичної особи, а також інші особи, які відповідно до закону, установчих документів юридичної особи чи договору мають право діяти від імені юридичної особи.

До юридичних осіб судом можуть бути застосовані такі заходи кримінально-правового характеру:

Розділ 3. Кримінальне право України

1) штраф; 2) конфіскація майна; 3) ліквідація.

До юридичних осіб штраф та ліквідація можуть застосовуватися тільки як основні заходи кримінально-правового характеру, а конфіскація майна — лише як додатковий. При застосуванні заходів кримінально-правового характеру юридична особа зобов'язана відшкодувати завдані збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір отриманої неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Штраф — це грошова сума, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення. За загальним правилом суд застосовує штраф, виходячи із двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди.

У разі коли неправомірну вигоду не було одержано або її розмір неможливо обчислити, суд, залежно від ступеня тяжкості кримінального правопорушення, вчиненого уповноваженою особою юридичної особи, застосовує штраф у таких розмірах:

за кримінальний проступок — від п'яти до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за нетяжкий злочин — від десяти до двадцяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за тяжкий злочин — від двадцяти до п'ятдесяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

за особливо тяжкий злочин — від п'ятдесяти до сімдесяти п'яти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Конфіскація майна полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з Кримінальним кодексом.

Ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого з кримінальних правопорушень, передбачених статтями 110, 113, 146, 147, 160, 260, 262, 258-258-⁵, 436, 436-¹, 437, 438, 442, 444, 447 Кримінального кодексу.

**Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/LOEOe8>
або QR-кодом**

Виконайте в команді

- Прочитайте витяг із Положення про порядок здійснення помилування (<http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223/2015>) і дайте відповіді на запитання:
 - Що таке помилування?
 - Хто має право клопотати про помилування?
 - Коли може бути подано клопотання про помилування?
 - Які органи здійснюють підготовку матеріалів про помилування до розгляду та попередній їх розгляд?
 - Хто ухвалює кінцеве рішення про застосування помилування і яким нормативно-правовим актом його встановлюють?
- Візуалізуйте умовно-графічно порядок здійснення помилування.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Візуалізуйте умовно-графічно: «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: За що? Кого? Які заходи кримінально-правового характеру?»

Для закріплення теми 12:

1. Назвіть мету кримінального покарання, види кримінальних покарань, обставини, що пом'якшують покарання, обставини, що обтяжують покарання, примусові заходи медичного характеру.
2. Визначте співвідношення кримінальної відповідальності та кримінального покарання.
3. Опишіть порядок призначення покарання, звільнення від покарання та його відбування, погашення і зняття судимості, порядок застосування примусових заходів медичного характеру.
4. Порівняйте основні й додаткові покарання, амністію і помилування, погашення і зняття судимості, сукупність і повторність злочинів.
5. Схарактеризуйте цілі кримінального покарання, види і зміст покарань.
6. Наведіть приклади ситуацій, у яких наявність судимості матиме правові наслідки для особи.

ТЕМА 13. Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- види покарань, що застосовуються до неповнолітніх; • примусові заходи виховного характеру; • обставини, що враховуються при призначенні кримінального покарання неповнолітній особі; • особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх; • особливості застосування до неповнолітніх осіб покарань; • покарання, що застосовуються до неповнолітніх; • примусові заходи виховного характеру.

«Хай там як тяжко ми себе зганьбили, у нас майже завжди залишатиметься можливість відновити своє добре ім'я».
Франсуа Ларошфуко, французький письменник-мораліст XVII ст.

Неповнолітні правопорушники більше схильні до швидкого виправлення за допомогою застосування до них м'якших заходів кримінальної відповідальності порівняно з дорослими. Саме тому в чинному КК України законодавець виокремлює розділ, присвячений особливостям кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх.

Скористайтесь посиланням:
<https://is.gd/ExstiO>
або QR-кодом

Виконайте в команді

Порівняйте покарання, передбачені законодавцем для повнолітніх та неповнолітніх осіб, і візуалізуйте умовно-графічно: «До неповнолітніх злочинців не може бути застосовано...» Поясніть, чому законодавець не передбачає застосування таких покарань до неповнолітніх.

Розділ 3. Кримінальне право України

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Дослідіть особливості погашення та зняття судимості щодо неповнолітніх на підставі статей 88 — 91 та з урахуванням особливостей, передбачених у ст. 108 КК України.

Дослідіть особливості звільнення неповнолітніх від відбування покарання з випробуванням (ст. 104 КК України).

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Особа, якій виповнилося 11 років, вчинила діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною КК.

Чи передбачає КК України покарання такої особи?

Хто нестиме відповідальність за завдану значну суспільну шкоду? Яку відповідальність?

Чи передбачає законодавець застосування примусових заходів виховного характеру до такої особи? (див. ч. 2 ст. 97 КК України)

Для закріплення теми 13:

1. Назвіть види покарань, що застосовуються до неповнолітніх, примусові заходи виховного характеру.
2. Визначте обставини, що враховуються при призначенні кримінального покарання неповнолітній особі.
3. Опишіть особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх, особливості застосування до неповнолітніх осіб покарань.
4. Зіставте покарання, передбачені законодавцем для повнолітніх і неповнолітніх осіб.
5. Схарактеризуйте покарання, що застосовуються до неповнолітніх, примусові заходи виховного характеру.
6. Наведіть приклади застосування примусових заходів виховного характеру до неповнолітніх осіб.

ТЕМА 14. Відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- окремі види правопорушень за об'єктом кримінально-протиправного посягання;
- склад окремих видів кримінальних правопорушень;
- кримінальна відповідальність осіб за вчинення окремих видів кримінальних правопорушень.

«Усі злочини проти людей можна звести до чотирьох головних злочинь, а саме: брехні, крадіжки, розпусти, що завдає шкоди іншим особам, і вбивства».

Маркіз де Сад, французький письменник, філософ XVIII ст.

§ 14.1. Відповідальність за окремі види кримінальних правопорушень, встановлена Особливою частиною Кримінального кодексу України

Особлива частина КК України присвячена встановленню вичерпного переліку суспільно небезпечних кримінально-протиправних діянь, які

становлять собою кримінальні правопорушення та визначення видів і мір покарань, які можуть бути застосовані за їх вчинення. Усі норми про кримінальні правопорушення, які містяться в Особливій частині ККУ України, об'єднані у 20 розділів за критерієм так званого родового об'єкта — групи однорідних суспільних відносин, яким заподіюється чи може бути заподіяна шкода відповідним суспільно небезпечним посяганням.

Виконайте в команді

Зобразіть умовно-графічно диспозиції та санкції правових норм щодо:

- 1) незаконного заволодіння транспортним засобом (ст. 289),
- 2) жорстокого поводження з тваринами (ст. 299),
- 3) спонукання неповнолітніх до застосування допінгу (ст. 323),
- 4) приховування злочину (ст. 396),
- 5) умисне знищення або пошкодження майна (ст. 194).

Скористайтесь посиланням:

<https://is.gd/kNGwaC>

або QR-кодом

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Згадайте елементи складу кримінального правопорушення. Складіть шаблон, за яким ви зможете визначати склад окремих кримінальних правопорушень. Визначте склад таких правопорушень: Домашнє насильство (Стаття 126-1), Залишення в небезпеці (Стаття 135), Торгівля людьми (Стаття 149), Бандитизм (Стаття 257), Масові заворушення (Стаття 294), Хуліганство (Стаття 296).

Скористайтеся нормами ККУ за посиланням: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/stru#Stru>

Для закріплення теми 14:

1. Назвіть окремі види кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, безпеки руху, громадського порядку та моральності.
2. Визначте склад окремих правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.
3. Опишіть кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення проти основ національної безпеки України, за кримінальні правопорушення проти життя і здоров'я особи.
4. Наведіть приклади кримінальних правопорушень проти власності, виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина.

Це важливо! Практичне заняття 2

Розв'язання правових ситуацій на підставі положень ККУ

Скористайтесь посиланням:

<https://is.gd/xgZ3yw>

або QR-кодом

Розділ IV

ВСТУП ДО КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ УКРАЇНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

Учень/учениця:

- *називає:* учасників та етапи кримінального процесу; запобіжні заходи, які застосовуються до осіб;
- *розрізняє:* органи дізнання та органи дозуповного слідства;
- *застосовує:* поняття та термини: Кримінальний процесуальний кодекс України; обвинувачуваний, підозрюваний, захисник, потерпілий;
- *характеризує:* права та обов'язки учасників кримінального процесу;
- *аналізує:* правові ситуації на основі відповідних статей Кримінального процесуального кодексу України.

ТЕМА 15. Кримінальний процес

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- Кримінальний процесуальний кодекс України;
- обвинувачуваний, • підозрюваний, • захисник, • потерпілий;
- учасники та етапи кримінального процесу; • запобіжні заходи, що застосовуються до осіб; • органи дізнання та досудового слідства;
- права і обов'язки учасників кримінального процесу

«Ніхто не може бути названий злочинцем доки не винесено обвинувального вироку, і суспільство не може позбавити звинуваченого своєї опіки до того, як буде вирішено, що він порушив умови, за дотримання яких йому й забезпечувалася ця опіка».

Чезаре Беккарія, італійський юрист і публіцист XVIII ст.

§ 15.1. Загальні засади та учасники кримінального провадження

15.1.1. Кримінальний процесуальний кодекс України

Кримінальний процесуальний кодекс України — кодифікований законодавчий акт, ухвалений Верховною Радою України 13 квітня 2012 року, що визначає порядок кримінального провадження на території України.

Кримінальний процесуальний кодекс України (далі — КПК України) складається з 12 розділів, які об'єднують 46 глав.

КПК України визначає, що завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

Загальні засади кримінального провадження

1) верховенство права;	13) забезпечення права на захист;
2) законність;	14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень;
3) рівність перед законом і судом;	15) змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості;
4) повага до людської гідності;	16) безпосередність дослідження показань,
5) забезпечення права на свободу та особисту недоторканність;	
6) недоторканність житла чи іншого	

Розділ 4. Вступ до кримінального процесу України

володіння особи; 7) таємниця спілкування; 8) невтручання у приватне життя; 9) недоторканність права власності; 10) презумпція невинуватості та забезпечення доведеності вини; 11) свобода від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів та членів сім'ї; 12) заборона двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення;	речей і документів; 17) забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності; 18) публічність; 19) диспозитивність; 20) гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами; 21) розумність строків; 22) мова, якою здійснюється кримінальне провадження.
---	--

Зміст та форма кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*) повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7 КПК України, з урахуванням особливостей, установлених законом.

Сторона обвинувачення зобов'язана використати всі передбачені законом можливості для дотримання прав підозрюваного чи обвинуваченого (зокрема, прав на захист, на доступ до правосуддя, таємницю спілкування, невтручання у приватне життя) у разі здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного або обвинуваченого (*in absentia*).

15.1.2. Учасники кримінального провадження (суд, сторона обвинувачення, сторона захисту, потерпілий і його представник)

У кримінальному провадженні правосуддя здійснюється лише судом згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом. Відмова у здійсненні правосуддя не допускається.

Сторону обвинувачення зазвичай представляє *прокурор*. Прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог цього Кодексу, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, заборонено. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи й організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора. Прокурора, який здійснюватиме свої повноваження у конкретному кримінальному провадженні, визначає керівник відповідного органу прокуратури після початку досудового розслідування. У разі потреби керівник органу прокуратури може визначити групу прокурорів, які здійснюватимуть повноваження прокурорів у конкретному кримінальному провадженні, а також старшого прокурора такої групи, який керуватиме діями інших прокурорів.

Сторону захисту представляють *підозрюваний, обвинувачений та захисник.*

Підозрюваним є особа, якій повідомлено про підозру, особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, щодо якої складено повідомлення про підозру, однак його не вручено їй через невстановлення місцезнаходження особи, проте вжито заходів для вручення у спосіб, передбачений цим Кодексом для вручення повідомлень. Обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду.

Захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, щодо якої передбачається вжиття примусових заходів медичного чи виховного характеру, або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Захисником не може бути адвокат, відомості про якого не внесено до Єдиного реєстру адвокатів України або стосовно якого у Єдиному реєстрі адвокатів України містяться відомості про зупинення або припинення права займатися адвокатською діяльністю.

Захисник у будь-який момент може бути залученим підозрюваним, обвинуваченим, їх законними представниками, а також іншими особами за проханням чи згодою підозрюваного, обвинуваченого до участі у кримінальному провадженні. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані надати затриманій особі чи особі, яка тримається під вартою, допомогу у встановленні зв'язку із захисником або особами, які можуть запросити захисника, а також дати можливість використати засоби зв'язку для запрошення захисника. Слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд зобов'язані утримуватися від надання рекомендацій щодо залучення конкретного захисника.

Потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Права й обов'язки потерпілого виникають в особі з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого.

Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і з огляду на це вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Водночас треба мати на увазі, що потерпілим не може бути особа, якій моральна шкода завдана як представникові юридичної особи чи певної частини суспільства.

Потерпілого у кримінальному провадженні може представляти **представник потерпілого** — особа, яка у кримінальному провадженні має право бути захисником. Представником юридичної особи, яка є потерпілим, може бути її керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами, працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

Виконайте в команді

1. Визначте, яка із загальних засад кримінального провадження порушена у кожному випадку:
 - а) керівник однієї з місцевих прокуратур, даючи інтерв'ю місцевому телеканалу, вказав, що у вчиненні злочину, розслідування якого триває, винен громадянин Петро С.;
 - б) суддя одного з місцевих судів під час судового розгляду ухвалив, що він не буде досліджувати докази, які подані захистом обвинуваченого, оскільки не вбачає у цьому необхідності, а обмежиться тільки дослідженням доказів обвинувачення;
 - в) громадянин Іван В. був притягнутий до кримінальної відповідальності за крадіжку, вчинену у Варшаві, відповідно до кримінального законодавства Республіки Польща і відбув покарання. Після повернення в Україну щодо нього було зареєстроване кримінальне провадження щодо цієї самої крадіжки, вчиненої у Варшаві, та повідомлено про підозру;
 - г) працівники Національної поліції Сергій К. та Ігор М. вирішили провести обшук у житловому приміщенні, яке належить Олені Т. Для цього вони попросили слідчого Семена Ш. ухвалити постанову про обшук та санкціонувати її у прокурора місцевої прокуратури.
2. Обґрунтуйте свою думку.

§ 15.2. Досудове розслідування у кримінальному процесі

15.2.1. Поняття досудового розслідування (дізнання, досудового слідства). Повідомлення про підозру

Досудове розслідування (дізнання, досудове слідство) — діяльність компетентних правоохоронних органів, спрямована на виконання завдання кримінального провадження.

Слідчий, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним із будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний:

- 1) внести відповідні відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань; 2) розпочати розслідування; 3) надати заявнику витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань через 24 години з моменту внесення таких відомостей.

Слідчого, який здійснюватиме досудове розслідування, визначає керівник органу досудового розслідування.

Досудове розслідування починається з *моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань*.

Досудове розслідування *злочинів* здійснюється у формі *досудового слідства*, а *кримінальних проступків* — у формі *дізнання* в порядку, передбаченому Кримінальним Процесуальним кодексом України.

Органи досудового розслідування (органи, що здійснюють дізнання і досудове слідство)
– слідчі підрозділи та підрозділи дізнання органів Національної поліції;
– слідчі підрозділи та підрозділи дізнання органів безпеки;
– слідчі підрозділи та підрозділи дізнання органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства;
– слідчі підрозділи та підрозділи дізнання органів Державного бюро розслідувань;
– підрозділ детективів, підрозділ внутрішнього контролю та підрозділи дізнання Національного антикорупційного бюро України.

Досудове розслідування здійснюють слідчі органу досудового розслідування одноосібно або слідчою групою.

При досудовому розслідуванні кримінальних проступків у встановлених законом випадках *повноваження слідчого органу досудового розслідування можуть здійснювати* співробітники інших підрозділів органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, органів Державної кримінально-виконавчої служби України.

Орган досудового розслідування зобов'язаний застосовувати всі передбачені законом заходи для забезпечення ефективності досудового розслідування.

Основним етапом досудового розслідування є **повідомлення про підозру**. З цього моменту у кримінальному провадженні з'являється *особа, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення*. Повідомлення про підозру обов'язково здійснюється у випадках:

1) затримання особи на місці вчинення кримінального правопорушення чи безпосередньо після його вчинення;

2) обрання до особи одного з передбачених цим Кодексом запобіжних заходів;

3) за наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення.

Після повідомлення про права слідчий, прокурор або інша уповноважена службова особа на прохання підозрюваного зобов'язані детально роз'яснити кожне із зазначених прав.

Письмове повідомлення про підозру складає прокурор або слідчий за погодженням із прокурором.

Повідомлення має містити такі відомості:

- 1) прізвище та посаду слідчого, прокурора, який здійснює повідомлення;
- 2) анкетні відомості особи (прізвище, ім'я по батькові, дату й місце народження, місце проживання, громадянство), яку повідомляють про підозру;
- 3) найменування (номер) кримінального провадження, у межах якого здійснюється повідомлення;
- 4) зміст підозри;
- 5) правова кваліфікація кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність;
- 6) стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, у тому числі зазначення часу, місця його вчинення, а також інших суттєвих обставин, відомих на момент повідомлення про підозру;
- 7) права підозрюваного;
- 8) підпис слідчого, прокурора, який здійснив повідомлення.

Особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді у найкоротший строк або на його припинення через закриття провадження.

Прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особи про підозру здійснити одну з таких дій:

- 1) закрити кримінальне провадження;
- 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Відомості про закінчення досудового розслідування прокурор вносить до Єдиного реєстру досудових розслідувань.

15.2. 2. Заходи забезпечення кримінального провадження.

Запобіжні заходи

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовують для досягнення дієвості цього провадження.

Заходами забезпечення кримінального провадження є:

- 1) виклик слідчим, прокурором, судовий виклик і привід;
- 2) накладення грошового стягнення;
- 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;

- 4) відсторонення від посади;
- 4-1) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя;
- 5) тимчасовий доступ до речей і документів;
- 6) тимчасове вилучення майна;
- 7) арешт майна;
- 8) затримання особи;
- 9) запобіжні заходи.

Заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом. Клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається до місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого є орган досудового розслідування.

Запобіжними заходами є: 1) особисте зобов'язання; 2) особиста порука; 3) застава; 4) домашній арешт; 5) тримання під вартою.

Тимчасовим запобіжним заходом є затримання особи, яке застосовують за підставами та в порядку, визначеному КПК України.

Слідчий суддя, суд відмовляє у застосуванні запобіжного заходу, якщо слідчий, прокурор не доведе, що встановлені під час розгляду клопотання про застосування запобіжних заходів обставини є достатніми для переконання, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не може запобігти доведеним під час розгляду ризику або ризикам. При цьому найбільш м'яким запобіжним заходом є особисте зобов'язання, а найбільш суворим — тримання під вартою.

Запобіжні заходи застосовують: під час досудового розслідування — слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, або за клопотанням прокурора, а під час судового провадження — судом за клопотанням прокурора.

Запобіжні заходи у вигляді особистого зобов'язання, особистої поруки, домашнього арешту, застави не можуть бути застосовані до осіб, яких підозрюють або обвинувачують у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109-114-1, 258-258-5, 260, 261 Кримінального кодексу України.

15.2.3. Затримання особи

Щодо затримання особи, треба пам'ятати, що ніхто не може бути затриманий без ухвали слідчого судді, суду, крім випадків, передбачених КПК України.

Розділ 4. Вступ до кримінального процесу України

Кожен має право затримати без ухвали слідчого судді, суду будь-яку особу: 1) при вчиненні або замаху на вчинення кримінального правопорушення; 2) безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення чи під час безперервного переслідування особи, яка підозрюється у його вчиненні.

Кожен, хто не є уповноваженою службовою особою (особою, якій законом надано право здійснювати затримання) і затримав відповідну особу, зобов'язаний негайно доставити її до уповноваженої службової особи або негайно повідомити уповноважену службову особу про затримання та місцезнаходження особи, яку підозрюють у вчиненні кримінального правопорушення.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні злочину, за який передбачене покарання у вигляді позбавлення волі, лише у випадках:

1) якщо цю особу застали під час вчинення кримінального правопорушення або замаху на його вчинення;

2) якщо безпосередньо після вчинення кримінального правопорушення очевидець, зокрема потерпілий, або сукупність очевидних ознак на тілі, одязі чи місці події вказують на те, що саме ця особа щойно скоїла кримінальне правопорушення;

3) якщо є обґрунтовані підстави вважати, що можлива втеча з метою ухилення від кримінальної відповідальності особи, підозрюваної у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого корупційного злочину, віднесеного законом до підслідності Національного антикорупційного бюро України.

Уповноважена службова особа має право без ухвали слідчого судді, суду затримати особу, підозрювану у вчиненні кримінального правопорушення, за який передбачене основне покарання у вигляді штрафу в розмірі понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, виключно у випадку, якщо підозрюваний не виконав обов'язки, покладені на нього при обранні запобіжного заходу, або не виконав у встановленому порядку вимог щодо внесення коштів як застави та надання документа, що це підтверджує.

Уповноважена службова особа, яка здійснила затримання особи, повинна негайно повідомити затриманому зрозумілою для нього мовою підстави затримання та у вчиненні якого правопорушення він підозрюється, а також роз'яснити право мати захисника, отримувати медичну допомогу, давати пояснення, показання або не говорити нічого з приводу підозри проти нього, негайно повідомити інших осіб про його затримання і місце перебування, вимагати перевірку обґрунтованості затримання та інші процесуальні права, передбачені цим Кодексом.

Про затримання особи, підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення, складають протокол, у якому зазначають: місце, дату і точний час (година і хвилини) затримання; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого. Протокол про затримання підписує особа, яка його склала, і затриманий. Копію протоколу негайно під розпис вручають затриманому, а також надсилають прокурору.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть схему «Етапи досудового розслідування».

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Громадянин Сергій Д. 10 грудня звернувся із заявою про вчинення у нього крадіжки із проникненням у помешкання до районного відділу Національної поліції. 15 грудня він звернувся до чергового цього самого райвідділу з проханням надати йому витяг із Єдиного реєстру досудових розслідувань для інформування своєї страхової компанії про страховий випадок. Черговий працівник поліції Антон Г. повідомив Сергія, що за його заявою здійснюється перевірка і відомості про вчинений злочин до Єдиного реєстру досудових розслідувань ще не внесено. *Яку вимогу кримінального процесуального законодавства було порушено працівниками Національної поліції?*

Правова ситуація 2. Прокурор місцевої прокуратури Віталій Р. викликав до себе слідчого районного відділу Національної поліції Назара С. і дав йому вказівку повідомити про підозру у вчиненні крадіжки громадянину Северину Ч. Слідчий Назар С. приїхав до Северина Ч. додому, покликав його у коридор та усно сказав, що відтепер той підозрюється у вчиненні крадіжки. *Чи дотримався Назар вимог кримінального процесуального законодавства?*

Правова ситуація 3. Керівник слідчого відділення районного відділу Національної поліції Володимир П. під час службової наради зі слідчими, дав доручення слідчим Василеві А. та Петру Р. підготувати обрання запобіжного заходу підозрюваному у вбивстві Степанові М. Василь А. та Петро Р. самотужки затримали Степана М., привели його до приміщення райвідділу та прив'язали до батареї в одному зі службових кабінетів. Про виконані дії відразу ж доповіли Володимирові П. *Чи правомірно вчинили Василь та Петро?*

§ 15.3. Судове провадження у кримінальному процесі

15.3.1 Стадії судового провадження у кримінальному процесі

Першою стадією судового провадження в Україні є **підготовче судове засідання**. Після отримання обвинувального акта клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або

Розділ 4. Вступ до кримінального процесу України

клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності суд не пізніше п'яти днів від дня його надходження призначає підготовче судове засідання, на яке викликає учасників судового провадження.

Підготовче судове засідання відбувається за участю прокурора, обвинуваченого, захисника, потерпілого, його представника та законного представника, цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача та його представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження згідно з правилами, передбаченими Кримінальним Процесуальним кодексом України для судового розгляду. Голова з'ясовує в учасників судового провадження їхню думку щодо можливості призначення судового розгляду.

Наступною стадією судового провадження є **судовий розгляд**, який має бути проведений і завершений упродовж розумного строку.

Судовий розгляд здійснюється в судовому засіданні з обов'язковою участю сторін кримінального провадження, крім випадків, передбачених цим Кодексом. У судове засідання викликають потерпілого та інших учасників кримінального провадження.

Судове засідання відбувається у спеціально обладнаному приміщенні – залі судових засідань. У разі потреби окремі процесуальні дії можуть вчинятися поза межами приміщення суду.

Розпочинається судове засідання з *відкриття судового засідання*

У призначений для судового розгляду час голова відкриває судове засідання і оголошує про розгляд відповідного кримінального провадження. Секретар судового засідання доповідає суду, хто з учасників судового провадження, викликаних та повідомлених осіб, прибув на судове засідання, встановлює їх особи, перевіряє повноваження захисників і представників, з'ясовує, чи вручено судові виклики та повідомлення тим, хто не прибув, і повідомляє причини їх неприбуття, якщо вони відомі.

Після цього голова оголошує склад суду, прізвище запасного судді, якщо він призначений, прізвища прокурора, потерпілого, цивільного позивача, обвинуваченого, захисника, цивільного відповідача, представників та законних представників, перекладача, експерта, спеціаліста, секретаря судового засідання, роз'яснює учасникам судового провадження право відводу і з'ясовує, чи заявляють вони кому-небудь відвід.

Судовий розпорядник роздає особам, які беруть участь у судовому розгляді, пам'ятку про їхні права й обов'язки, передбачені КПКУ.

Після ознайомлення з пам'яткою обвинуваченого та інших осіб, які беруть участь у судовому розгляді, голова з'ясовує, чи зрозумілі їм їхні права та обов'язки і у разі потреби роз'яснює їх.

Після закінчення підготовчих дій голова оголошує про початок судового розгляду.

Судовий розгляд починається з оголошення прокурором короткого викладу обвинувального акта, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про оголошення обвинувального акта в повному обсязі. Якщо у кримінальному провадженні пред'явлено цивільний позов, цивільний позивач або його представник чи законний представник, а в разі їх відсутності — голова оголошує короткий виклад позовної заяви, якщо учасники судового провадження не заявили клопотання про її оголошення в повному обсязі.

Після оголошення обвинувачення голова встановлює особу обвинуваченого, з'ясовуючи його прізвище, ім'я по батькові, місце і дату народження, місце проживання, заняття та сімейний стан, роз'яснює йому суть обвинувачення і запитує, чи зрозуміле воно йому, чи визнає він себе винним і чи бажає давати показання.

Якщо обвинувачених кілька, голова здійснює зазначені дії щодо кожного з них.

Після виконання зазначених дій голова з'ясовує думку учасників судового провадження про те, які докази потрібно дослідити, та про порядок їх дослідження.

Докази з боку обвинувачення досліджують у першу чергу, а зі сторони захисту — у другу.

Зазвичай спочатку відбувається допит обвинуваченого, а потім допити інших осіб (потерпілого, свідків, експерта тощо) і досліджують інші докази. Допит обвинуваченого починається із пропозиції голови надати показання щодо кримінального провадження, після чого обвинуваченого першим допитує прокурор, а потім — захисник. Після цього обвинуваченому можуть бути поставлені запитання потерпілим, іншими обвинуваченими, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також головою і судьями. Крім того, голова має право протягом всього допиту обвинуваченого ставити йому запитання для уточнення і доповнення його відповідей.

Після з'ясування обставин, установлених під час кримінального провадження, та перевірки їх доказами голова у судовому засіданні з'ясовує в учасників судового провадження, чи бажають вони доповнити судовий розгляд і чим саме.

У разі заявлення клопотань про доповнення судового розгляду суд розглядає їх, у зв'язку з чим має право ставити запитання сторонам чи іншим

Розділ 4. Вступ до кримінального процесу України

учасникам кримінального провадження. За відсутності клопотань або після вирішення клопотань, якщо вони були подані, суд ухвалює про закінчення з'ясування обставин та перевірки їх доказами і переходить до судових дебатів.

У судових дебатах виступають прокурор, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник, обвинувачений, його законний представник, захисник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Після оголошення судових дебатів закінченими суд надає обвинуваченому останнє слово. Суд не має права обмежувати тривалість останнього слова обвинуваченого певним часом.

Після останнього слова обвинуваченого суд негайно виходить до нарадчої кімнати для ухвалення вироку, про що голова оголошує присутнім у залі судового засідання.

Суд ухвалює вирок іменем України безпосередньо після закінчення судового розгляду.

Судове рішення проголошується прилюдно відразу після виходу суду з нарадчої кімнати. Головуючий у судовому засіданні роз'яснює зміст рішення, порядок і строк його оскарження.

Кримінальне провадження судом присяжних здійснюється відповідно до загальних правил КПК України з певними особливостями.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/fo4SUw>
або QR-кодом

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми для аналізу правових ситуацій

Правова ситуація 1. Суддя місцевого суду Пилип, не бажаючи виходити із теплого службового кабінету у залу судових засідань, яка погано опалюється, вирішив проводити судові засідання у кримінальному провадженні у службовому кабінеті. З цієї метою він закликав представників публічного обвинувачення, захисника та обвинуваченого до себе в кабінет і розпочав засідання. *Чи правомірно вчинив суддя?*

Правова ситуація 2. За клопотанням обвинуваченого Степана, його справа у суді першої інстанції слухається судом присяжних. Голова у судовому засіданні Микола покликав присяжних до зали судових засідань, показав їм місця, які вони мали зайняти та розпочав засідання з визначення порядку дослідження доказів. Після визначення такого порядку, голова викликав до зали першого свідка для допиту. *Які дії голова не вчинив? Чи можливий розгляд справи за описаних обставин?*

Для закріплення теми 15:

1. Назвіть:
 - учасників кримінального провадження,
 - етапи кримінального процесу,
 - запобіжні заходи, що застосовуються до осіб.
2. Визначте особливості провадження у суді присяжних.
3. Опишіть стадії судового провадження у кримінальному процесі.
4. Оцініть роль учасників кримінального провадження на різних етапах.
5. Схарактеризуйте права та обов'язки учасників кримінального процесу.
6. Наведіть приклади органів дізнання та органів досудового слідства.

Це важливо!

Практичне заняття 3

Захист підозрюваного, обвинуваченого (підсудного)

Виконайте в команді

1. Ознайомтеся з нормами Кримінального процесуального кодексу України щодо статусу, прав і обов'язків підозрюваного та обвинуваченого (підсудного), їх законного представника та захисника.
2. Поверніться до правових ситуацій 1-4 у практичному занятті № 2 наприкінці розділу «Кримінальне право України». Оберіть одну із цих ситуацій та «проконсультуйте» підозрюваних, обвинувачених. Визначте міру покарання, яка може бути встановлена судом щодо цих осіб. Спробуйте себе в ролі «захисника» та підшукайте аргументи на користь підозрюваного, обвинуваченого.
3. Інсценізуйте «судовий процес» за фабулою однієї із цих правових ситуацій.

**Скористайтесь
посиланням:
<https://is.qd/da5cii>
або QR-кодом**

**Завдання для формування та перевірки
ключових і предметних компетентностей до розділів 3 і 4
«Кримінальне право України»,
«Вступ до кримінального процесу України»**

Правові предметні компетентності

**Інформа-
ційна**

1. Підготуйте інформаційну довідку про деякі зміни у Кримінальному кодексі України, які є впровадженням у КК України категорії «кримінальний проступок».
2. Підготуйте за результатами свого дослідження повідомлення «Дія, яка вже не є злочином, але тягне за собою кримінальну відповідальність».

Розділ 4. Вступ до кримінального процесу України

Логічна	<ol style="list-style-type: none">1-2. Складіть кросворд «Кримінальне право України», використавши ключові поняття та терміни теми. Підготуйте (на вибір) два види завдань до слів кросворда: а) офіційні визначення термінів; б) нестандартно-креативні загадки.3. Складіть тести для перевірки теоретичних знань із трьох тем розділу «Кримінальне право України» (по 12 запитань із кожної теми). Запропонуйте їх однокласникам. Спробуйте розв'язати їхні тести. Порівняйте результати.4. Поцікавтеся у знайомих дорослих, чи потрапляли вони у проблемні ситуації, які регулюються нормами кримінального права, зокрема як свідки чи потерпілі. Сформулюйте своє бачення правового врегулювання цих ситуацій і порівняйте з реальним розв'язанням тієї чи тієї проблеми. Коротко запишіть фабулу ситуації, ключові запитання до неї та юридично правильні відповіді на них. Представте свою роботу в імпровізованій «Юридичній клініці».
Діяльнісно-процесуальна	<ol style="list-style-type: none">1. «Допоможіть» дільничним офіцерам поліції, які навідуються до вашої школи, підготувати матеріал про кримінальну відповідальність неповнолітніх, про кримінальні проступки, про співучасть у кримінальному правопорушенні, про стадії вчинення кримінального правопорушення (на вибір) і проведіть разом із ними інформаційну роботу серед учнів 5 — 11-х класів.2. Складіть «порадник» «Як не стати жертвою кримінального правопорушення».3. Складіть пам'ятку «Якщо вас затримали за підозрою у скоєнні кримінального правопорушення».
Аксіологічна	<ol style="list-style-type: none">1. З'ясуйте роль понять «амністія», «помилування», «судимість» у формуванні правосвідомості громадян.2. Спрогнозуйте довгострокову ефективність упродовження змін до ККУ у частині спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень. Чи сприятимуть ці нововведення, на вашу думку, зменшенню кількості правопорушень?

Скористайтесь посиланням:
<https://is.gd/05cuz0>

або QR-кодом

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

гарантія
моральна шкода
ділова репутація

Позов **договір**
позовна давність

фізична особа
правоздатність
правочин

юридична особа
ДІЄЗДАТНІСТЬ
реституція

представництво довіреність
передоручення право власності
Сервітут Суперфіцій

заповіт
завдаток
гідність
цесть

оферта
неустойка
ПОСОВНА ЗАЯВА
Трибунальні суди

Емфітевзис
патентування Суміжні права
Авторське право

Зобов'язання акцепт
спадщина притримання

спадкування
порушка
пеня
штраф

Зобов'язання акцепт
спадщина притримання

ГРИВІНЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ

Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів:

Учень/учениця:

- **визначає:** предмет галузі; суб'єкти цивільно-правових відносин; метод правового регулювання; джерела цивільного права; ознаки фізичних та юридичних осіб; види юридичних осіб; ознаки правочину; умови дієвості правочину; види реституції; підстави виникнення представництва; види представництва; підстави набуття права власності; об'єкти права власності; речові права на чуже майно; об'єкти і суб'єкти різних форм власності; суб'єкти та об'єкти інтелектуальної власності; підстави цивільно-правової відповідальності; види проваджень у цивільному процесі; стадії цивільного процесу; види та способи захвату цивільних прав; строки захвату цивільних прав; види зобов'язань; ознаки договору; види спадкування; види заповіту; п'ять черг спадкоємців;

- **застосовує поняття та терміни:** цивільне право; цивільні правовідносини; об'єкти цивільних правовідносин; речі; аналогія закону, аналогія права; фізична особа, юридична особа; правозастерега, ліквідація;

- **визначає:** реституція; представництво; довіреність; передоручення; право власності; сервітут; суверенітет; емфітеузіс; право приматної власності; право комунальної власності; право державної власності; спільна власність;

- **визначає:** ратування; авторське право; суміжні права; автор; твор; цивільно-правова відповідальність; джерело підвищеної небезпеки; витки; ушкодження; необхідна оборона; непереборна сила; представництво у суді; третейський суд; позивна заява; честь, гідність, ділова репутація, моральна шкода, позов, позовна давність; зобов'язання; штраф; пеня; неустойка; порука; гарантія; кваліфікація; притримання; договір; акцент; оферта; спадкування; заповіт; спадщина; черги спадкоємців; обов'язок частки спадщини; спадкова трансмісія;

- **розуміє та підкріплює приклади:** особливості цивільних правовідносин; склад цивільних правовідносин; значення дієвого обороту; об'єкти цивільних правовідносин; види юридичних осіб; обсяг цивільної діяльності фізичних і юридичних осіб; підстави виникнення правочину недієним; виникнення представництва; підстави припинення довіреності; зміст права власності; особливості цивільно-правової відповідальності; відшкодування шкоди, заподіяної джерелом підвищеної небезпеки; строки позовної давності; купівельна, передшлюбна та шлюбна угоди; угоди позовної давності; підстави компетенції моральної шкоди; форми захвату права власності; способи захвату авторських прав; особливості зобов'язань; підстави виникнення і припинення зобов'язань; види цивільно-правових договорів; умови дієвості договору; стадії та умови укладання договору;

- **характеризує:** обставини, за яких виникають цивільні права та обов'язки; види юридичних фізичних; способи виникнення та припинення юридичної особи; державку як суб'єкта цивільних правовідносин; правові наслідки обмеження особи безвісно відсутньою чи померлою; правові наслідки виникнення правочину недієним; способи набуття права власності; підстави виникнення та припинення права власності; особливості речових та майнових прав інтелектуальної власності; виникнення права на об'єкти інтелектуальної власності;

- **визначає:** умови виникнення під цивільно-правовою відповідальністю; особливості відповідальності невинуватитих; відповідальність за чужу вину; стадії цивільного процесу; способи забезпечення зобов'язань; окремі види договорів; п'ять черг спадкоємців; час і місце відкриття спадщини;

- **розуміє:** нікчемні та заперечні правочини; види довіреностей; форми та види власності; авторське право та суміжні права;

- **визначає:** спільну часткову і спільну сумісну власність; різні види цивільно-правової відповідальності; відповідальності та нехоторий оцінок; договір купівлі-продажу і договір дарування; договір позики і договір майнового найму; спадкування за заповітом і спадкування за законом;

- **визначає:** відповідні податки на цивільного законодавства.

ТЕМА 16. Загальна характеристика цивільного права та цивільних правовідносин

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- цивільне право; • цивільні правовідносини; • об'єкти цивільних правовідносин; • речі; • аналогія закону, • аналогія права; • предмет цивільного права; • суб'єкти цивільно-правових відносин; • метод правового регулювання; • джерела цивільного права; • особливості цивільних правовідносин; • склад цивільних правовідносин; • звичай ділового обороту; • об'єкти цивільних правовідносин; • обставини, за яких виникають цивільні права та обов'язки; • види юридичних фактів.

«Власність – ось дух законів».

Шарль-Луї де Монтеск'є,

французький мислитель, правник XVII ст.

§ 16.1. Цивільне право

16.1.1. Предмет і метод цивільного права

Цивільне право України — одна з провідних галузей національного права України, яка регулює майнові та особисті немайнові відносини фізичних і юридичних осіб. Кожна людина практично щодня стикається з нормами цивільного права. Прізд у громадському транспорті, покупки у магазині або на інтернет-ресурсах, поповнення рахунку на телефоні чи відвідини кінотеатру — всі ці та інші відносини є цивільно-правовими і регулюються нормами цивільного права. Зважаючи на велике значення цивільного права у житті суспільства та економіці країни, Цивільний кодекс України — основний документ, що містить норми цивільного права, часто неофіційно називають другою, або економічною конституцією держави.

Як і кожна галузь права, цивільне право має свій *предмет* та *метод правового регулювання*.

Предметом правового регулювання цивільного права є особлива група суспільних відносин, яка складається з майнових відносин, особистих немайнових відносин, відносин у сфері інтелектуальної діяльності.

Майнові відносини — це конкретні вольові відносини, що пов'язані належністю, набуттям, володінням, користуванням і розпорядженням рухомим та нерухомим майном, а також іншими матеріальними благами.

Особисті немайнові відносини — це відносини, об'єктом яких виступають нематеріальні блага. Прикметною рисою цих благ є: утворюються у духовній сфері суспільства, не відокремлюються від особистості, не мають грошової чи будь-якої іншої майнової оцінки. Прикладами нематеріальних благ слугують: право особи на життя, здоров'я, честь, гідність, ділову репутацію і т.п.

Розділ 5. Цивільне право України

Відносини у сфері інтелектуальної діяльності — це суспільні відносини, що виникають з приводу результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Більшість авторів включає ці відносини до складу особистих немайнових відносин та використовує назву — **особисті відносини, пов'язані з майновими**. Це зумовлено особливим характером відносин у сфері інтелектуальної діяльності, для яких характерним є поєднанням майнових і немайнових прав. (До прикладу, в особи, яка написала книгу, одночасно виникає немайнове право авторства та майнове право на розпорядження цим твором.)

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.gd/jP63qe>
або QR-кодом

16.1.2. Джерела цивільного права. Цивільний кодекс України. Звичай ділового обороту

Основним джерелом цивільного права в Україні є нормативно-правові акти, а в окремих випадках — звичаї та договори. Систему нормативно-правових актів, що містять норми цивільного права, називають **цивільне законодавство**.

Базові засади регулювання цивільно-правових відносин закріплені у Конституції України, зокрема, це: *непорушність приватної власності* (ст. 41), *свобода підприємницької діяльності* (ст. 42), *право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності* (ст. 54) тощо.

Центральне місце в системі цивільного законодавства належить Цивільному кодексу України, який було ухвалено 16 січня 2003 р. і введено в дію з 1 січня 2004 р. Цивільний кодекс складається із 6 книг, 90 глав, 1308 статей.

Загальна частина Цивільного кодексу містить норми, що визначають: загальні підстави виникнення цивільних прав та обов'язків, статус суб'єктів цивільно-правових відносин, об'єкти цивільних прав, правочини, представництво, поняття та порядок обчислення строків та термінів у цивільному праві, позовну давність.

Особлива частина Цивільного кодексу містить норми, що регулюють особисті немайнові права фізичної особи, відносини власності, авторське право та суміжні права, зобов'язальні відносини, спадкування. Крім Цивільного кодексу України, норми цивільного права можуть міститися і в інших кодифікованих нормативно-правових актах (наприклад, Житловий кодекс), законах та підзаконних актах.

Особливим видом джерела цивільного права є звичай.

Звичаєм ділового обороту є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є ustalеним у сфері ділового обороту (ст. 7 ЦКУ). Зазвичай, подібні звичаї поширені у сфері підприємницької діяльності, зокрема в торгівлі, торговельному мореплаванні, у розрахункових операціях тощо. Так, одним із найавторитетніших зібрань міжнародних торговельних звичаїв є Правила «ІНКОТЕРМС».

У регулюванні суспільних відносин звичаї, зокрема ділового обороту, застосовуються за наявності двох умов: 1) відносини, що виникли неврегульовані чинним законодавством; 2) звичай не суперечить договору або актам цивільного законодавства. Динамічний характер розвитку суспільства часто призводить до ситуацій, коли складаються майнові та немайнові відносини, які неврегульовані наявними джерелами права. Прикладом цього може слугувати електронна комерція, що активно розвивається в ХХІ ст., набагато випереджаючи наявну нормативно-правову базу.

16.1.3. Аналогія закону та аналогія права

Для усунення наявних прогалин цивільне законодавство дозволяє українським судам під час розгляду конкретної справи застосовувати для регулювання суспільних відносин аналогію закону або аналогію права.

Аналогія закону — полягає в застосуванні до прогалини норми закону, яка регулює подібні відносини. Наприклад, до ухвалення Закону України «Про електронну комерцію» (2015 р.) порядок укладання електронних договорів регулювався через застосування норм Цивільного кодексу України, що закріплювали процедуру укладання письмових договорів.

Аналогія закону є якщо: 1) відносини, що виникли, потребують правового регулювання; 2) ці відносини не врегульовані нормами цивільного законодавства; 3) вирішення спору, що виник, неможливо спираючись на чинне законодавство; 4) є норма закону, що регулює подібні за змістом відносини і може бути застосована за аналогією. У разі, якщо застосувати аналогію закону неможливо, суд має право застосовувати аналогію права.

Аналогія права — врегулювання спірних правовідносин на підставі загальних засад і змісту законодавства, за умови відсутності конкретної норми, що регулює подібні відносини. Аналогія права наявна, якщо: 1) відносини, що виникли, потребують правового регулювання; 2) ці відносини не врегульовані не лише конкретними нормами цивільного законодавства, але взагалі відсутні норми, які регулюють подібні відносини; 3) вирішення спору можливе, спираючись на загальні засади та зміст цивільного законодавства.

Розділ 5. Цивільне право України

Виконайте в команді

Поміркуйте, чи поширюватиметься аналогія закону або аналогія права на певні відносини, якщо стосовно них буде ухвалено акт цивільного законодавства. За яких обставин акт цивільного законодавства матиме зворотну дію в часі? *Скористайтеся положеннями ст. 5 ЦКУ:*

Стаття 5. Дія актів цивільного законодавства у часі 1. Акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності. 2. Акт цивільного законодавства не має зворотної дії в часі, крім випадків, коли він пом'якшує або скасовує цивільну відповідальність особи. 3. Якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювались актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов'язків, що виникли з моменту набрання ним чинності.

§ 16.2. Цивільні правовідносини: поняття, структура, види

16.2.1. Поняття та ознаки цивільних правовідносин

Цивільні правовідносини — це врегульовані нормами цивільного права майнові й особисті немайнові відносини, учасники яких виступають юридично рівними носіями цивільних прав та обов'язків.

ГОЛОВНІ ОЗНАКИ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

1. Об'єкт — це відносини, що виникають з приводу матеріальних та нематеріальних благ (майнові й особисті немайнові відносини).
2. Суб'єктивний склад — це відносини, засновані на юридичній рівності та майновій відокремленості їх учасників.
3. Можливість вільного вибору поведінки учасників правовідносин. Формування та здійснення цих відносин ґрунтується на підставі вільного волевиявлення їх учасників, їх праві вчиняти всі дії, окрім заборонених законом або договором.
4. Мають особливий порядок захисту. Захист здійснюється за допомогою специфічних цивільно-правових заходів впливу (переважно майнового та компенсаційного характеру) і у спеціальному (зазвичай, позовному) порядку.
5. Підставою виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин є юридичні факти, тобто конкретні життєві обставини, з якими норми цивільного законодавства пов'язують настання правових наслідків.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Складіть схему «Цивільне право: предмет, метод, особливості цивільно-правових відносин», додавши розгалуження до кожного із ключових понять.

16.2.2. Структура цивільно-правових відносин

Цивільно-правові відносини складаються з трьох основних елементів: суб'єктів, об'єктів і змісту.

Суб'єкти цивільних правовідносин — це учасники цивільно-правових відносин, які наділені суб'єктивними правами та юридичними обов'язками.

Загальний перелік суб'єктів цивільно-правових відносин визначений у ст. 2 ЦКУ. Зокрема, це: *фізичні особи та юридичні особи, держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.*

У цивільних правовідносинах беруть участь дві сторони — уповноважена сторона та зобов'язана сторона. **Уповноваженою** називається сторона, яка у правовідносинах наділяється правами, в той час як **зобов'язаною** виступає сторона, що є носієм обов'язків. Здебільшого учасники цивільних правовідносин одночасно мають і права, і обов'язки, тобто виступають одночасно і як зобов'язані, і як уповноважені суб'єкти.

Об'єкти цивільних правовідносин — це матеріальні та нематеріальні блага, з приводу яких виникають правовідносини.

Матеріальними благами, або **майновими об'єктами цивільних правовідносин**, є речі, гроші, цінні папери, майнові права, дії (зокрема й послуги), результати дій. Нематеріальними благами, або **немайновими об'єктами цивільних правовідносин**, є результати інтелектуальної, творчої діяльності людини (твори, відкриття, винаходи тощо), інформація, особисті немайнові блага (честь, гідність, ділова репутація тощо).

Найпоширенішим об'єктом цивільних правовідносин є речі. **Річ** — предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки (ст. 179 ЦКУ). Об'єктами цивільних прав можуть бути тільки речі, що перебувають у цивільному обігу, проте щодо інших речей, цивільні права та обов'язки виникати не можуть. Такими речами, наприклад, є: зброя стратегічного призначення, наркотики, підроблені грошові знаки тощо.

ВИДИ РЕЧЕЙ	
1. Залежно від правового режиму	— речі, що перебувають в цивільному обігу. Це речі, стосовно яких відсутні будь-які обмеження і вони можуть вільно набуватися та відчужуватися всіма учасниками цивільно-правових відносин.
	— речі, які обмежені у цивільному обігу. Це речі, які можуть належати та набуватися лише окремими суб'єктами цивільних правовідносин і за особливими правилами. Наприклад, вогнепальна мисливська зброя.
2. Залежно від можливості пересування у просторі	— рухомі речі. Це речі, які можна вільно переміщувати у просторі (машина, телефон, комп'ютер).
	— нерухомі речі. Нерухомі речі (нерухомість) — земельні ділянки та об'єкти майна, які розташовуються на землі і не можуть бути переміщені в інше місце без втрати їх якісних або функціональних характеристик (наприклад, будинки, квартири, гаражі, склади тощо).
3. Залежно від можливості	— подільні речі. Це речі, які у результаті їхнього натурального поділу не втрачають свого первісного господарського призначення. Наприклад,

Розділ 5. Цивільне право України

поділу речі	подільними речами є продукти харчування — мішок цукру можна розфасувати по пакетах, бідон молока — розлити у пляшки тощо.
	— неподільні речі . Це речі, поділ яких неможливий без зміни або втрати ними своїх корисних властивостей. Наприклад, комп'ютер — розібрати його можна, але без окремих деталей (жорсткий диск, відеокарта) він втратить повністю або частково свої корисні властивості.
4. Залежно від способу індивідуалізації	— індивідуально-визначені речі . Це речі, які наділені тільки їм властивими ознаками, що вирізняють їх з-поміж інших однорідних речей. Наприклад, книга Джоан Роулін про Гаррі Поттера.
	— родові речі . Це речі, які визначаються родовими ознаками, властивими всім речам того самого роду (цукор, телефон, комп'ютер). Такі речі вимірюються числом, вагою, мірою — 3 комп'ютери, кілограм цукру тощо.
5. Залежно від тривалості використання	— споживні речі . Це речі, які після споживання перестають існувати (продукти харчування).
	— неспоживні речі . Це речі, які призначені для неодноразового використання і зберігають свій первісний вигляд упродовж тривалого часу.
6. Залежно від наявності залежності між речами	— головні речі . Головною визнається річ, яка сама по собі задовольняє повну потребу особи в її господарській чи побутовій діяльності. Наприклад, це може бути телефон або комп'ютер.
	— належні речі . Належністю вважається та річ, яка призначена для обслуговування іншої (головної) речі і пов'язана з нею спільним призначенням. Належність, як правило, слідує за головною річчю. Належна річ робить користування головною річчю зручнішим або ефективнішим, однак самостійно задовольняти потребу особи не може. Наприклад, це зарядка до телефону або кабель живлення до комп'ютера.

Зміст цивільних правовідносин — *суб'єктивні права та обов'язки учасників цих правовідносин.*

Суб'єктивне цивільне право — заснована на цивільно-правових нормах можливість особи здійснювати певні дії і вимагати задоволення свого інтересу від зобов'язаної особи. Зміст суб'єктивного права знаходить свій вияв у трьох правах (повноваженнях): 1) *право на власні дії* — право на власний розсуд вчиняти юридично значущі правомірні дії (наприклад, купувати, продавати, дарувати тощо); 2) *право на чужі дії* — право вимагати від зобов'язаної особи належної поведінки (наприклад, виконати роботу обумовлену договором, передати річ тощо); 3) *право на захист* — право звернутися до уповноважених органів з метою застосування примусу до зобов'язаної особи (наприклад, право звернутися до суду з вимогою повернути позичені боржником кошти).

Суб'єктивний цивільний обов'язок — заснована на законі міра необхідної поведінки зобов'язаної особи, яку вимагає від неї уповноважена особа з метою задоволення своїх інтересів.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

1. Складіть розгалужену схему «Структура цивільно-правових відносин», додавши інформацію про кожне із ключових понять.
2. Наведіть приклади суб'єктів та об'єктів цивільних правовідносин.

16.2.3. Види цивільно-правових відносин

Цивільні правовідносини є доволі різноманітними, що обумовлює необхідність класифікувати їх за різними критеріями. Наприклад, відносини за договором найму житла є: двосторонніми, відносними, активними, зобов'язальними, регулятивними та майновими.

Скористайтесь
посиланням:
<https://is.qd/jP63qe>
або QR-кодом

Виконайте в команді

1. Візуалізуйте інформацію про види цивільно-правових відносин у схемі чи таблиці.
2. Визначте, якими є відносини за договором купівлі-продажу, за договором перевезення, за договором підряду, за договором дарування, за договором позики, за договором позички. Скористайтесь для цього інформацією Глав 54, 55, 60, 61, 64, 71 Книги 5 ЦКУ.

16.2.4. Підстави виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин (юридичні факти)

Підставою виникнення, зміни і припинення цивільних правовідносин є **юридичні факти**, тобто *конкретні життєві обставини, з якими норми цивільного законодавства пов'язують настання правових наслідків*.

Загальний перелік підстав виникнення цивільних правовідносин визначений у ст. 11 ЦКУ. У науковій літературі виокремлюють кілька видів юридичних фактів:

За вольовим критерієм юридичні факти поділяються на юридичні дії та юридичні події.

Юридичні дії — це життєві обставини, що виникають внаслідок свідомої, вольової поведінки суб'єкта цивільних правовідносин. Своєю чергою, юридичні дії поділяються на:

— *правомірні*, тобто такі, що відповідають вимогам норм права (наприклад, укладення договору);

— *неправомірні*, тобто такі, що не відповідають вимогам норм права (наприклад, завдання матеріальної або моральної шкоди).

Різновидами правомірної дії є *юридичний вчинок* і *юридичний акт*.

Розділ 5. Цивільне право України

Юридичний вчинок — це правомірні дії суб'єктів цивільних правовідносин, які призводять до настання певних юридичних наслідків, передбачених законом, незалежно від того чи передбачав та бажав їх настання суб'єкт. Наприклад, написання особою книги призводить до виникнення у неї авторських прав.

Юридичний акт — це правомірні дії суб'єктів, метою яких є виникнення, зміна або припинення цивільних правовідносин (укладання договорів, вчинення правочинів, рішення суду тощо).

Юридичні події — це життєві обставини, виникнення, дія та припинення яких не залежать від волі суб'єктів цивільних правовідносин. До юридичних подій можуть, до прикладу, належати: стихійні лиха (попів, землетрус), техногенні катастрофи (аварія на Чорнобильській АЕС), народження або смерть людини.

За юридичними наслідками юридичні факти поділяються на:

Правоутворювальні — життєві обставини, з якими норми цивільного законодавства пов'язують виникнення цивільних прав та обов'язків (народження дитини, досягнення віку повної дієздатності, укладання договору тощо).

Правозмінювальні — це життєві обставини, з якими норми цивільного законодавства пов'язують зміну цивільних правовідносин (наприклад, заміна кредитора у зобов'язанні).

Правоприпинні — це життєві обставини, з якими норми цивільного законодавства пов'язують припинення цивільних правовідносин між суб'єктами (наприклад, смерть фізичної особи припиняє зобов'язання поручительства).

Правовідновлювальні — це життєві обставини, з якими норми цивільного законодавства пов'язують відновлення прав та обов'язків, які суб'єкт цивільних правовідносин мав раніше, але з тих чи тих причин утратив (наприклад, рішення суду про поновлення цивільної дієздатності фізичної особи).

За складом юридичні факти бувають:

Прості — факти, що складаються з однієї життєвої події або дії суб'єкта права, якого достатньо для настання юридичних наслідків (наприклад, оплата проїзду в громадському транспорті).

Складні — факти, що становлять певну сукупність окремих простих юридичних фактів, необхідних для настання юридичних наслідків (наприклад, спадкування може відбутися лише після відкриття спадщини, залученні особи до кола спадкоємців та прийняття спадкоємцем спадщини).

За тривалістю дії юридичні факти бувають:

Одноразові — факти, що складаються з одноразового акту їх виявлення (наприклад, купівля телефону).

Триваючі — факти, що складаються з *безперервних юридичних дій* або *юридичного стану*. Юридичним станом називають триваючі життєві обставини, що слугують підставою для настання юридичних наслідків. Прикладом юридичного стану може бути повна цивільна дієздатність фізичної особи — поки особа зберігає повну цивільну дієздатність, вона має право вчиняти будь-які цивільно-правові дії (укладати договори, користуватися майном тощо).

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Наведіть приклади ситуацій, у врегулюванні яких треба використовувати норми, що містяться у таких статтях Цивільного кодексу України:

Ст. 180. Тварини. 1. Тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом. 2. Правила поводження з тваринами встановлюються законом. 3. Тварини, занесені до Червоної книги України, можуть бути предметом цивільного обороту лише у випадках та порядку, встановлених законом.

Стаття 187. Складові частини речі 1. Складовою частиною речі є все те, що не може бути відокремлене від речі без її пошкодження або істотного знецінення. 2. При переході права на річ її складові частини не підлягають відокремленню.

Стаття 188. Складні речі 1. Якщо кілька речей утворюють єдине ціле, що дає змогу використовувати його за призначенням, вони вважаються однією річчю (складна річ). 2. Правочин, вчинений щодо складної речі, поширюється на всі її складові частини, якщо інше не встановлено договором.

Стаття 189. Продукція, плоди та доходи 1. Продукцією, плодами та доходами є все те, що виробляється, добувається, одержується з речі або приноситься річчю. 2. Продукція, плоди та доходи належать власникові речі, якщо інше не встановлено договором або законом.

Стаття 190. Майно 1. Майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки. 2. Майнові права є неспоживною річчю. Майнові права визнаються речовими правами.

Стаття 191. Підприємство як єдиний майновий комплекс /... 2. До складу підприємства як єдиного майнового комплексу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом. 3. Підприємство як єдиний майновий комплекс є нерухомістю. Права на земельну ділянку та інші об'єкти нерухомого майна, які входять до складу єдиного майнового комплексу підприємства, підлягають державній реєстрації в органах, що здійснюють державну реєстрацію прав на нерухоме майно.

Розділ 5. Цивільне право України

Виконайте в команді

Заповніть таблицю (за бажанням перетворіть її у схему)

Класифікація юридичних фактів:	Види		Власні приклади
1. За вольовим критерієм			
2. За юридичними наслідками			
3. За складом			
4. За тривалістю дії			

Для закріплення теми 16:

1. Назвіть джерела цивільного права, суб'єктів цивільно-правових відносин.
2. Визначте предмет цивільного права та метод цивільно-правового регулювання, склад цивільних правовідносин.
3. Опишіть особливості цивільно-правових відносин.
4. Зіставте аналогію закону та аналогію права.
5. Схарактеризуйте обставини, за яких виникають цивільні права та обов'язки.
6. Наведіть приклади об'єктів цивільних правовідносин, звичаїв ділового обороту.

ТЕМА 17. Суб'єкти цивільних правовідносин

Терміни та поняття, важливі для засвоєння теми:

- фізична особа, • правоздатність, • дієздатність;
- ознаки фізичних осіб; • обсяг цивільної дієздатності фізичних осіб;
- правові наслідки оголошення особи безвісно відсутньою чи померлою.
- юридична особа; • правоздатність, • дієздатність; • ознаки юридичних осіб;
- види юридичних осіб; • обсяг цивільної дієздатності юридичних осіб;
- способи виникнення та припинення юридичної особи;
- держава як суб'єкт цивільних правовідносин.

§ 17.1. Фізичні особи як суб'єкти цивільно-правових відносин

«Homo sum et nihil humani a me alienum puto —

Я людина, і ніщо людське мені не чуже».

Латинський крилатий вислів

17.1.1. Поняття фізичної особи. Ім'я фізичної особи

Як ми зазначали у попередньому параграфі, учасником цивільних правовідносин може виступати фізична особа. У цивільному праві під терміном **«фізична особа»** розуміють людину, яка наділена правами та обов'язками і бере участь у цивільних правовідносинах (ст. 24 ЦКУ). Оскільки

надання цивільних прав та обов'язків, як правило, не пов'язано з належністю особи до громадянства конкретної держави поняття «фізична особа» охоплює собою і громадян України, й іноземних громадян, і осіб без громадянства, які виступають рівноправними учасниками цивільних правовідносин.

Як учасник цивільних правовідносин, фізична особа наділяється низкою ознак, які її індивідуалізують, виокремлюють з-поміж інших та персоніфікують як учасника цих правовідносин. До таких ознак традиційно належать: *ім'я фізичної особи, вік, стать, родинний стан, стан здоров'я, місце проживання* тощо

Ім'я фізичної особи. Стаття 28 ЦКУ встановлює, що фізична особа набуває прав та обов'язків і здійснює їх під своїм іменем. Варто розрізнити загальнозживане поняття «ім'я людини», яке використовують у побуті, від правової категорії «ім'я фізичної особи». Під іменем людини ми зазвичай розуміємо власне ім'я, яке було надано при народженні – Галина, Петро тощо. Однак, ім'я фізичної особи має складнішу структуру і може складатися з двох, трьох і навіть більшої кількості елементів. Зокрема, *ім'я фізичної особи, яка є громадянином України, складається з трьох елементів: прізвища, власного імені та по батькові*. Водночас законодавець установлює можливість існування й іншої структури імені фізичної особи, якщо це відповідає її національним звичаям і традиціям. Так, ст.12 Закону України «Про національні меншини в Україні» дозволяє громадянам, у національній традиції яких немає звичаю зафіксувати «по батькові», записувати в паспорті тільки ім'я та прізвище, а у свідоцтві про народження – лише ім'я батька і матері.

В окремих випадках фізична особа має право використовувати вигадане ім'я-псевдонім або діяти у правовідносинах анонімно. Однак це право не має абсолютного характеру і може бути реалізоване тільки за умови, що про це безпосередньо вказано у законі. Сучасне українське законодавство дозволяє використовувати псевдоніми під час здійснення творчої діяльності. Водночас при укладанні договору, при захисті своїх прав у суді автор зобов'язаний використовувати справжнє ім'я.

17.1.2. Цивільна правоздатність та цивільна дієздатність фізичної особи

На уроках основ правознавства у 9 класі ви вивчали, що для того щоб брати участь у цивільних правовідносинах, фізична особа повинна бути наділена **цивільною правосуб'єктністю**, яка складається із **цивільної правоздатності** та **цивільної дієздатності**. Згадайте вже відому інформацію, скористайтеся QR-кодом до цього розділу, щоб уточнити деякі деталі.

Розділ 5. Цивільне право України

Виконайте в команді

Згадайте з вивченого на уроках правознавства у 9 класі:

1. Який обсяг цивільної правосуб'єктності мають діти? (За потреби скористайтеся статтями 26, 31, 32 ЦКУ.)
2. Реалізацію яких прав передбачає часткова цивільна дієздатність та неповна цивільна дієздатність особи?
3. Як законодавець називає дітей у віці до 14 років та від 14 до 18 років?
4. Які повноваження та обов'язки мають батьки, а також опікуни й піклувальники щодо реалізації прав малолітніх і неповнолітніх осіб?
5. Коли особа набуває повної цивільної дієздатності?
6. У якому випадку особа, яка не досягла повноліття, «автоматично» **набуває** повної цивільної дієздатності? (За потреби скористайтеся ст. 34 ЦКУ.)
7. У яких випадках повна цивільна дієздатність **може бути надана** особі до досягнення нею 18-річного віку? За рішенням яких органів та на підставі чого надається повна цивільна дієздатність у цих випадках? (За потреби скористайтеся ст. 35 ЦКУ.)
8. Чому, на вашу думку, обсяг цивільної правоздатності дитини нічим не відрізняється від правоздатності повнолітньої особи? (Розрізняйте поняття «правоздатність суб'єкта правовідносин» і «цивільна правоздатність фізичних осіб».)

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Заповніть пропущені місця (позначені кольоровими цифрами) в таблиці:

Обсяг цивільної правосуб'єктності фізичних осіб				
Часткова цивільна дієздатність	1)	2)	Не несе відповідальності за завдану нею шкоду, батьки або опікуни вчиняють цивільно-правові дії від імені малолітніх осіб та на їх користь	Батьки або опікуни реалізують майнові права від імені малолітньої особи
3)	14-18 років	Неповнолітня особа	4)	5)
Повна цивільна дієздатність	6)	7)	Самостійно реалізує свої майнові й немайнові права, вчиняє цивільно-правові дії	_____
Обмежена дієздатність фізичної особи	Після 18 років	8)	9)	Піклувальники дають згоду на вчинення підопічним цивільно-правових дій
Недієздатність фізичної особи	10)	Повнолітня особа	11)	Опікуни самостійно вчиняють цивільно-правові дії від імені підопічного

17.1.3. Визнання цивільної особи безвісно відсутньою чи померлою

Вирішення питань щодо обмеження та поновлення дієздатності громадянина, оголошення громадян безвісно відсутніми та померлими належать до компетенції суду. Фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо впродовж одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування. У разі неможливості встановити день одержання останніх відомостей про місце перебування особи початком її безвісної відсутності вважається перше число місяця, що йде за тим, у якому були одержані такі відомості, а в разі неможливості встановити цей місяць — перше січня наступного року.

У разі визнання судом особи безвісти відсутньою *над її майном встановлюється опіка*, особа, яка управляє майном, має право витратити його лише на погашення боргів безвісти відсутньої особи, строк погашення яких настав. Іншим правовим наслідком визнання громадянина безвісти відсутнім є право на спрощений порядок розірвання шлюбу.

Визнана безвісно відсутньою фізична особа продовжує вважатися носієм цивільних прав та обов'язків і зберігає статус суб'єкта правовідносин: укладені нею договори продовжують діяти, майно не може бути відчужене без її згоди, спадщина не відкривається тощо. З огляду на це виникає необхідність оголошення такої особи померлою. Правовою підставою ухвалення такого рішення є відсутність особи в місцях свого постійного проживання, якщо нема відомостей про місце її перебування впродовж визначеного законом строку. Цей строк становить:

- **3 роки**. Загальне правило, яке поширюється на всіх фізичних осіб;
- **6 місяців**. За умови, що фізична особа зникла безвісти за обставин, які загрожували їй смертю, або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку (випала за борт корабля під час круїзу, зникла в горах під час походу тощо);
- **1 місяць з дня завершення роботи спеціальної комісії**. За умови, що фізична особа зникла за надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (вибух на заводі, повінь, снігова лавина тощо)
- **2 роки від дня закінчення воєнних дій**. За умови, що фізична особа зникла безвісти у зв'язку з воєнними діями чи збройним конфліктом. Однак, з урахуванням конкретних обставин справи, суд може оголосити фізичну особу померлою і до спливу цього строку, але не раніше спливу 6 місяців.

Правові наслідки оголошення фізичної особи померлою прирівнюються до правових наслідків, які настають у разі смерті. Спадкоємці фізичної особи, яка оголошена померлою, не мають права відчужувати впродовж п'яти років нерухоме майно, що перейшло до них у зв'язку з відкриттям спадщини. Нотаріус, який видав спадкоємцеві свідоцтво про право на спадщину на нерухоме майно, накладає на нього заборону відчуження.

Розділ 5. Цивільне право України

Якщо особа, яка була визнана такою, що померла, з'явиться або буде виявлено місце її перебування, то суд за місцем перебування цієї особи або суд, що ухвалив рішення про оголошення її такою, що померла, за заявою цієї особи чи іншої зацікавленої особи скасовує це рішення. Незалежно від часу своєї появи особа може вимагати від будь-кого повернення майна, що збереглося та безоплатно перейшло до нього після оголошення фізичної особи такою, що померла, за винятком майна, придбаного за набувальною давністю, а також грошей і цінних паперів на пред'явника. Особа, до якої майно перейшло за сплатним правочином, зобов'язана повернути його за умови, що на момент набуття майна вона знала, що фізична особа, яка оголошена такою, що померла, жива.

Виконайте в команді

1. Порівняйте повноваження опікуна, піклувальника, батьків щодо цивільних прав та обов'язків неповнолітньої особи.
2. Визначте ознаки фізичних осіб. Візуалізуйте інформацію умовно-графічно.
3. Наведіть приклади реалізації фізичними особами майнових прав, виконання ними цивільно-правових обов'язків.

Практичне завдання

Застосуйте знання з теми, виконавши завдання:

Наведіть приклади ситуацій, у врегулюванні яких треба використовувати норми, що містяться у таких статтях Цивільного кодексу України:

Стаття 29. Місце проживання фізичної особи. 1. Місцем проживання фізичної особи є житло, в якому вона проживає постійно або тимчасово. 2. Фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, вільно обирає собі місце проживання, за винятком обмежень, які встановлюються законом. 3. Місцем проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я тощо, в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлено за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує щодо неї функції опікуна. У разі спору місце проживання фізичної особи у віці від десяти до чотирнадцяти років визначається органом опіки та піклування або судом. 4. Місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає. 5. Місцем проживання недієздатної особи є місце проживання її опікуна або місцезнаходження відповідної організації, яка виконує щодо неї функції опікуна. 6. Фізична особа може мати кілька місць проживання.

Стаття 34. Повна цивільна дієздатність. 1. Повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття). 2. У разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. У разі припинення шлюбу до досягнення фізичною особою повноліття набута нею повна цивільна дієздатність зберігається. У разі визнання шлюбу недійсним з підстав, не пов'язаних із протиправною поведінкою неповнолітньої особи, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається.